

קונטרס

הריני מוחל

בהירות במצוות פיוס ומחילה

- מבאר גדרי הלכותיהן
- מדריך מעשי לקיומן

מהדורה חדשה עם הוספות רבות

הערות והארות תתקבלנה בברכה
במייל m.hatshuva@gmail.com
בפקס 03-6785001
בפלי 052-7119031

התודה לכל תלמידי החכמים והלומדים ששלחו הערותיהם והארותיהם למהדורות הקודמות, הודות לכך הושבח הקונטרס במקומות רבים. **במהדורה זו** נוספו דיני פיוס אשה נשואה [עמ' 8], מה עושים כאשר לא יכולים לפייס או להשיב חוב [עמ' 10], דיני תרעומת [עמ' 6,7,22], בקשת מחילה ממת [עמ' 11-13], תשובה לשמים על עבירות שבין אדם לחבירו [עמ' 20] ותוכחה על פגיעה אישית ע"י מכתב או שליח [עמ' 28] ועוד.

"עיקר עמל האדם צריך להיות על דברים שבין אדם לחבירו בכל הדקדוקים"

מדברי הגר"א [נדפסו בנפש החיים מהדו' רובין עמ' תלד']

"פעם בבוא אל הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל אחד מתלמידיו החביבים וסיפר בשברון לב שזה עתה הודיעוהו הרופאים שחלה במחלה קשה וידם קצרה מלהושיעו. אמר לו רבינו מיד כמה מאושר אתה שנתנו לך מן השמים זמן להכין את עצמך לקראת יום המיתה, וסיפק בדרך לתקן את כל הענינים שבין אדם לחבירו, לפרוע חובות למי שאתה חייב להם, ובעיקר לפייס את כל מי שעליך לפייסו ולבקש מחילתו, וכמה אומללים הם אותם שאינם זוכים לכך ונלקחים אל בית עולמם בפתע פתאום, שאם כי נגאלו מיסורים בעוה"ז, כמה יסבלו ח"ו בעולם העליון על העבירות שבין אדם לחבירו שלא היה סיפק בידם לבקש עליהם מחילה" [הליכות שלמה' עשי"ת ע' מ"ד ארחות הלכה 19].

לידיעת לומדי הקונטרס

הכיתוב המוגדל בתוך הערות הינו על מנת להדגיש את החלקים המעשיים.

עיקר ההוספות והשינויים שנתחדשו במהדורה זו סומנו בצידם בפס סימון עומד כזה

הסכמות ומכתבי ברכה מהרבנים הגאונים שליט"א

[כפי סדר קבלתם]

י"ג אלול תשע"ח

הרב יהודה סילמן

רב דקהל חסידים

רמת אלחנן-ב"ב

ואב"ד בבד"צ של מרן הגר"נ קרליץ שליט"א

מכתב ברכה

הנה הראוני הני תרי צנתי דדהבא החפצים בעילום שמם קונטרסים שחיברו בשם מעשה התשובה דרך תשובה לנשים, וקונטרס בשם הריני מוחל על הלכות פיוס ומחילה וראיתי מעט מהם לפי מסת הפנאי ונהנתי מאד מהמסר הברור והעמוק שחוט של יר"ש אופף עליו. הדברים נכתבו בעמקות ובשפה המובנת לכל אדם ובתוכם הרבה דוגמאות מעשיות ובודאי יביאו תועלת מרובה והנני לברכם שחפץ ה' יצליח בידם לעלות ולהעלות בית ה' ונזכה כולנו לתשובה אמיתית ולכתיבה וחתימה טובה ובוזה בעה"ח

י"ג אלול תשע"ח
הרב יהודה סילמן
רב דקהל חסידים
רמת אלחנן

"...ונהנתי מאוד מהמסר הברור

העמוק שחוט של ירא"ש אופף עליו.

הדברים נכתבו בעמקות ובשפה

מובנת לכל אדם ובתוכם הרבה

דוגמאות מעשיות ובודאי יביאו

תועלת מרובה..."

הרב מנחם מנדל לובין

רח' ברסלב 15

בני ברק

בס"ד, יום י"ג אלול תשע"ח

בס"ד, יום י"ג אלול תשע"ח

ראיתי את הקונטרס "מעשה התשובה"

והוא דבר בעתו לברר ולהבהיר גדרי ופרטי

מצוה חשובה זו ואף שישנם עדיין דברים

הטעונים ברור וליבון ככל גופי תורה מ"מ

תועלת הקונטרס מרובה להסיר הרבה

ספיקות וקשיים המונעים אור התשובה

ויש בזה תועלת עצומה

בהוקרה ובהערכה

מנחם מנדל לובין

ראיתי את הקונטרס "מעשה התשובה" והוא דבר בעתו לברר ולהבהיר גדרי ופרטי מצוה חשובה זו ואף שישנם עדיין דברים הטעונים ברור וליבון ככל גופי תורה מ"מ תועלת הקונטרס מרובה להסיר הרבה ספיקות וקשיים המונעים אור התשובה ויש בזה תועלת עצומה בהוקרה ובהערכה מנחם מנדל לובין

חזקיהו יוסף פישקובסקי

בני ברק

הן יבואו דברי הקדמים וכל אשר אמרתי לכם אל תשכחו אתם הקוביא
קדו אלו, אשר ין חכם יא' הקדמם פולטס בידו פוליאם
אשר הוא צוה ואיו.

אין. הקוביא כה דמיון פנה לני פנה, אשר הבין את הדבר אליו
מה - מהנני הוא היסודה. לשון רבנו יונה גלילי
אלא, שדלמה הפליק אשר נבטמו לרעותה בסמו אליו -
תורה, אך יש המואים - צו השלך לך- צדיקים יקראו לו.
ואם יודעים כי הוא דמיון אשר נמך י יש לל
הוא וכל היי' מן האקול - אשר הטיב י ית' ל הבין
למם מירק. וכל אשר קודשין וקדוש אהא ית
אני צדיק אשר אבי' ה' ולל חושן שיה יהודי חסדי
קצו, וכן אמנם קצו אשר למהקן צדיק, היה לא חסדי
הנכס. יקין אשר אליו, אלא כי היוג היסודה.
ויאזו יחזיק אבה להלך בללם שמו אשר יקר ולקן
הצדקן בסמו - מלכה - היסודה, ואכן גלילי ית' אלה
לחכמים שלל - היסודה - ולכס. הכוסים הלכה למלך.
ואם אני - צדי' נחמתי הקוביאם צו זכובה.
הן אמנם יש דברים אשר ידון כס טעם א ליה.
אמנם יש לו צדי' קדו, וכל הקדו וחסדי, ליהול
נמל' ל הרום זהו אליו.
והעני צדי' קדו כה יכנה לך רבנו חסדי
לכבוד הרבים, ולקן כראוי ואורק ידיו.

בית
הסן השלמה

"... ובואו ונחזיק טובה להחפץ בעילום שמו אשר חבר וערך השולחן בספרו
"מעשה התשובה", ואכן מעשה גדול עשה להכנס לשערי התשובה ולפרט הפרטים
הלכה למעשה.

וגם אני - עני נתעוררתי בקונטרס זה לטובה.

הן אמנם שיש דברים שאפשר לדון בהם כדרכה של תורה, אמנם יש בו צהר גדול,
וסלל הדרך והמסילה, להיותו נחלת כל הרוצה לבוא שעריו..."

הרב ישראל גנס
רח' פנים מאירות 2
קרית מטרסדורף, ירושלים 94423
02/5378927 02/5371782

בס"ד, מנחם אב תשפ"ג

ראיתי את הקונטרסים בעניני מצות התשובה שנכתבו ונתלבנו ע"י ת"ח מופלגים
וביראת שמים טהורה, ורצונם זהו כבודם בהעלמת שמם.

ניכר לכל מעיין בחיבורים הנ"ל שנתחברו מתוך עמלה של תורה וליבון הענינים
משרשיהם עד ההנהגה המעשית בפועל.

ועתה זכו להוסיף עוד קונטרס בעניני הפיוס והמחילה בעבירות שב"א לחבירו
וזכות רבה היא כפי שאמרו חז"ל שאין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו,
ומטרתם הינה לעורר את דרכי התשובה בענינים אלו שכידוע שיש להתחזק בהם
מאד.

לא נצרכה אלא לברכה - כי בודאי מלאכתם מלאכת שמים ויש בזה משום זיכוי
הרבים עצום לעורר לבב יראי השם בימים הנוראים הבעל"ט לשפר ולתקן את
המעשים והמדות, אשריהם אשרי חלקם שזכו בזה, ויה"ר שיזכו לישיב במנוחה
לשקוד על התורה ולהוסיף לזכות את הרבים.

בברכת התורה

ישראל גנס

מכתב ברכה מהגאון רבי יעקב חיים סופר ראש ישיבת כף החיים שליט"א

בס"ד. אלול הרחמים תשפ"ד

מכתב ברכה

לכבוד עורך הקונטרסים המצויינים מעשה התשובה והריני מוחל.

יקרת החיבורים קיבלתי וראיתי בהם תועלת גדולה וחשובה. והנה נודע כי עיקר התשובה הנצרכת לזכות ליום הדין היא הזהירות בבן אדם לחבירו כמו שכתבו רבותינו ז"ל.

והנני לחזק ידיכם להמשיך במלאכת הקודש וחפץ ה' בידיכם יצלח ותזכו להגדיל תורה ולהאדירה, אמן.

בברכת התורה וכתובה וחתימה טובה

יעקב חיים סופר

אגשר זעליג וויס

כגן 8

פעיה"ק ירושלים ת"ו

מלוא האלף 3

7

יין האויר אט תקוקטיטיס קנאאט על געטר העלמא וזינען גיט וזיגאן

געזונט אדין אונט אמקרון ארייז אין חיי צו מיט די העלער דיזאזא אקום.

טפדיא זעלי ים דוב מואלע לבנאה מוויז וניעט זעל ארייז וקטיג

אט לונעל זעלם יבקרוש א גיגיקריא, זעל ארעט האנגע זעל. דעקוואר

נימאך דעקאן

זיגא

בעזי אבני תרי זעליק. קינגע זיג דוב חזק אינגל' לא האנגידי

זיגדי ילכו לאורם

דזאנגה

זעלע נאט

”הן ראיתי את הקונטרסים הנפלאים על מצות התשובה ועניני פיוס ומחילה במצוות שבין אדם לחבירו שחיברו הני תרי צנתרא החפצים בעילום שמם. ספרים אלו יש בהם תועלת גדולה מאוד וניכר מכל שורה ושורה את גודל עמלם וכשרונם של המחברים, שזכו לבאר הלכות אלו בבהירות ובעומק ההבנה... ורבים ילכו לאורם”

מנחם מנדל פוקס

רב ור"מ קרית שומרי החומות, רמות

ומו"צ בהעדה החרדית

עיה"ק ירושלים תובכ"א

אנול תשפ"ג זס"ק

הנה נתיק טוה מנה אהני מעני הרמיס, תלמידי חכמים
מפליים ויהיו שאים מרמים שליטה מרמים בעולם שלם, אשר
וצאו וכלו ולרבו קונטרסים משונים בעניני דרכי התעושה
ובדרכי פנים בין אנשי חסדו דפקטא מתלה מלכ הפולא
והנפלת המתלה מלכ הנפאל.

בצורים נכתבו ונערכו בעמקת נפלאה ובעמקת
אצורה מתיק ענינים מאורים הנן לזיוון הענינים והמבדחים,
מלוקט מתק ספדי רבתינו דור דור בהסברת הנפליים
מגמשים והדרכות ולעיל איך להגיע להתכונות המעלה בפועל.
בצווי יהיו קונטרסים אלו מתוצרת אמקטלו ב' מתק מעליהם
בקיום התורה והמצוות מתק מחובת כזו עלמל. וכלו שמו
מעליים דרה ונהר ויעלו כולם מתורה אחת זעמלת כעלמל
כזר שלם.

יהי שמו"ס ב' גיבם וקצוה זמאורי את העולם מאר
התעושה והעמקת העמלג מתורה ויהיה שאים זעמלת מת רוח
זמאורי יתע, והקצה ילפיע טוה זמורה אכזו ילפיע זמנינה
והקצה טוה וסס.
כ"ה הכוה זמל רז

מנחם מנדל פוקס

"...הדברים נכתבו ונערכו בעמקות נפלאה ובבקיאות גדולה בהיקף ענינים חמורים הנ"ל בליבון הענינים והגדרתם, מלוקט מתוך ספרי רבותינו דור דור בהסברת הנושאים משרשיהם והדרכות ועצות איך להגיע להתכלית למעשה בפועל.

בודאי יהיו קונטרסים אלו לתועלת למבקשי ד' לתקן מעשיהם בקיום התורה והמצוות..."

קונטרס הריני מוחל

על

מצוות פיוס ומחילה

תוכן העניינים

הפיוס-חובת הפוגע

1. על מה צריך לפייס..... 1
1. פגיעה בממון..... •
3. פגיעה ברוחניות..... •
3. על מה אין צריך לפייס..... ב.
3. כאשר לא נגרם נזק או צער..... •
4. הקפדה שלא כדין..... •
- 4-5. המצער שלא בכוונה לעומת המצער בפשיעה..... •
5. המכשיל בהוראה..... •
- 6-7. פיוס על תרעומת- מידת החיוב, אופן הפיוס..... •
7. את מי צריך לפייס..... ג.
7. המצער קטן..... •
8. המבייש אשה נשואה..... •
8. בקשת מחילה ערב יוה"כ שמא פגע..... •
9. בקשת מחילה ממי שמחל מעצמו..... •
9. בקשת מחילה לאחר שנים רבות..... •
10. כשאי אפשר להשיב הגזילה או לפייס..... •
11. בקשת מחילה ממת..... ד.
13. פירוט החטא..... ה.
13. גילוי החטא- מח' הגרי"ס והח"ח..... ו.
15. אופן הפיוס..... ז.
16. שיעור הפיוס..... ח.
16. חזרת הפיוס..... ט.
16. לכל אדם, לרבו ולאביו..... •
17. אופן חזרת הפיוס..... •

- י. זמן הפיוס 18
- יא. הקושי לפייס כדין 19
- יב. זהירות מהטעיית היצר 19
- יג. תשובה לשמים 20

המחילה-מצות הנפגע

- א. הזכות להקפיד 21
- ב. הזכות להתרעם 22
- ג. התוכחה [להעברת השנאה]..... 23
- חיובה מצות עשה, טעמה וצורת קיומה, דין המונע עצמו מלקיימה..... 23-24
  - הקשיים שבקיום התוכחה..... 27
  - מתי אין להוכיח 27
- ד. חובת המחילה 29
- דרישת ממון עבור מחילה..... 29
  - מתי אין חיוב למחול..... 29
- ה. מהות המחילה..... 30
- המחילה היא בלב ולגמרי..... 30
  - תפילת הנפגע שלא יענש הפוגע..... 31
  - המוחל רק בפיו..... 32
  - האם צריך לומר בפיו את המחילה שבליבו..... 33
- ו. עבודת המוחל..... 33
- הדרך להגיע למחילה..... 33
  - הכדאיות שבמחילה..... 33
  - הסימן שמחל באמת..... 34

מילואים

- א. בענין מחלוקת הגר"ס והח"ח אם לגלות את הפגיעה לנפגע..... 35
- ב. מהות המחילה, מחילה בלב לחוד, דין מחילת קטן 40
- תקציר הקונטרס למעשה** 45
- שאלות מעשיות המצויות**..... 54
- א. שאלה איך לפייס 54
- ב. שאלה איך למחול 55

מצות פיוס ומחילה למעשה

הנה ידועה חומרת עבירות שבין אדם לחברו שאין יוה"כ [ואף יום המיתה¹] מכפרים עד שיפייסנו, וכן מצוי מאוד להכשל בהן² כך שכמעט כל אחד נזקק לקיים מצות פיוס כשפגע, ומצות מחילה כשפגעו בו. והמתבונן בהלכות הפיוס והמחילה בפרטיהן למעשה יעמוד על הקושי המצוי לקיים עיקר דין תורה שבהן. נציע להלן מעיקרי מצות פיוס ומחילה בהכוונה לקיומם המעשי.

הפיוס – חובת הפוגע

א. על מה צריך לפייס

- א. חובת הפיוס היא על כל התנהגות שלא כדו³ שגרמה פגיעה בגוף או בנפש שהאדם מצטער עליה⁴.
- ב. מזיק ממון חברו הגם שציער בכך את הניזק אין צריך לפייסו⁵, רק לתקן המעוות- וזאת ע"י תשלום הניזקין,

פגיעה בממון

¹ ח"ח [הלי' לשה"ר סוף כלל ד' וכ"כ בספרו שפת תמים רפ"ד והביא מקור לכך ממ"ר ויקרא יז]. וז"ל הח"א בתפילה זכה [כלל קמ"ד אות כ'] "וע"ז דוה ליבי בקרבי כי על חטא שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו וע"ז נשבר ליבי בקרבי ורחפו עצמותי כי אפילו אין יום המיתה מכפר וכי". ובזה חמורות הן אף מחילול השם שהוא החמור שבד' חילוקי הכפרה שכפרתו במיתה.

וראה עוד מה שהובא בשם הח"ח [בספר ח"ח עה"ת במעשי למלך עמ' רפ"ד] שבכל עבירות שבין אדם לחבירו אם לא פייסו אין לו תקנה עד שיהיה מוכרח לבוא שוב לעולם הזה בגלגול ולפייסו. וראה עוד לקמן הע' 106 מדברי הגר"א ג' חומרות שיש בגמול עבירות שבין אדם לחבירו.

² ב"ב קסה. רובן בגזל וכולן באבק לה"ר, ובתפילה זכה [לבעל החיי אדם] "ולחיות שידעתי שכמעט אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא בבין אדם לחבירו בממון או בגופו במעשה או בדבור פה".

³ ראה להלן ס"ב ס"ק ב'.

⁴ מתני' דהחובל [ב"ק צב:] אעפ"י שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו, יומא פ"ז. אמר ר' יצחק כל המקניט [מצער] את חברו אפילו בדברים צריך לפייסו, ונפסק בשו"ע או"ח סי' תר"ו ס"א, והרמב"ם [תשובה ב, ט] הוסיף בדוגמאות העבירות שבין אדם לחבירו "כגון חובל בחבירו או המקלל את חברו או גוזלו וכיוצא בהן". [ואם אינו מצטער מכך נתבאר להלן סעיף ב' ס"ק א].

⁵ רמב"ם [חובל ומזיק ה', ט"], וכן משמע ברבינו יונה [ש"א-י"ח, מ"ד] שחייב את הגוזל רק בהשבת הגזילה ולא בפיוס וק"ו הוא למזיק, וטעם פטור המזיק מפיוס אע"ג שגרם צער [וכשהנזק מרובה אף צער גדול] אפשר משום דמהות וסיבת צער הניזק היא על הפסד ממנו, וכל ששילם המזיק את נזקו תיקן את המעוות.

ולפ"ז באופן שהזיקו בכוונה לצער, שאז נוסף לניזק צער גם על עצם הפגיעה בו, צריך לפייסו וכ"כ תוספת יוה"כ [יומא פה:], וכע"ז כתב שתי הלחם למהר"ם חגי"ז (סי' טו) בשם גליון על הרמב"ם שבכה"ג אינו עדיף על המקניט חברו בדברים שמחויב לפייסו, וכדבריהם משמע בחינוך [מצוה שס"ד], אמנם כבר השיג על כך שתי הלחם הני"ל דמסתימת הרמב"ם [שם] שפטר את המזיק ולא חלק בין מזיד לשוגג משמע שבכל גוונא אין צריך לפייס. וביותר משמע כן מדברי הרמב"ם [שם] שערך זה לעומת זה את חיוב החובל לפייס לעומת פטור המזיק מלפייס, והרי מיירי התם בחובל מזיד [מדכתב שם שחייב בבושת] ודכוותיה המזיק ועם זאת כתב שהמזיק כיון ששילם נתכפר לו. וכן משמע מסתימת הטור והשו"ע חו"מ סי' תכ"ב שהביאו את דין הפיוס רק אצל דין החובל, ובפרט לדעת רש"י [ב"ק צב. ד"ה כל אלו] והטור [חו"מ סי' תכ"ב] דס"ל שכל דין הפיוס דהחובל הוא רק משום צער הבושת שבו [וכמ"ש בדעתם מהרש"א (שם) והב"ח והסמ"ע (סי' תכ"ב)], דלדידהו במזיק לא שייך כלל חיוב פיוס וטעמם נראה דס"ל שיש בעצם תשלום הנזק מכיסו מענין הפיוס שמכניע עצמו לפניו לשלם לו מכיסו [ומקבל עליו בזה את צער הנזק במקום הניזק] ומראה בכך את חרטתו והוי בזה פיוס המספיק לצאת בו יד"ח [אף אם נשאר בלב הנפגע עליו, דומיא דפיוס ג"פ בדברים דמהני לקמן סעיף ו חזרת הפיוס] וכע"ז משמע בר"י [הובא לקמן הערה 8]. [נפשוט שכשבמעשה ההזק גרם צער נוסף על היזק הממון כדוגמת ביוש שקרע בגדו בשוק חייב גם בפיוס].

ובאופן שאינו משלם [כגון שאין לו או שהזיקו בענין שאי אפשר לתקן המעוות בממון]⁶
נראה שצריך לפייסו שימחול לו⁷ [ואם הניזק צריך למחול ראה לקמן פרק המחילה
ס"ג, ס"ק ג].

ועל פגיעת גזל דעת רוב הראשונים⁸ וכן נקטו האחרונים שצריך לפייס⁹.

---

⁶ מצוי מאוד בסיפור לשה"ר שגורם לחבירו נזק ממוני שאין שומתו ידועה כגון שאומר על אדם שאינו חכם שעייז לא ימצא מי שירצה לעשות עמו עסק וכיוצ"ב [ח"ח כלל ה' ס"ב] או שאומר שהוא עני שעייז לא ירצו להלוות לו באשראי [שם סעיף ה'], כל כה"ג אין דרך לידע כמה ממון הפסידו, וכן המזיק חפצים בעלי ערך אישי כתמונות משפחתיות וכיוצ"ב שאף שמשלם את שווי הממון שהפסיד אייז השלמת תיקון המעוות.

⁷ כן מסתבר דבאופן שאינו מתקן את הנזק בממון מוטל עליו לפייסו בדברים דלא גרע ממקניט את חבירו בדברים, וכן משמע במקור חיים [הו"ד לקמן בחלק המחילה הע' 40] שכתב שכשאין למזיק לשלם נצרך הוא למחילת הניזק. שוב הראוני מובא מהגרישי"א זצ"ל [אשרי האיש ח"ג פ"כ ס"ו] אם יש לו ספק אולי פגע בממון חבירו שמצד הדין הוא פטור דהמע"ה מ"מ אם הוא חושב שלקח ממון חבירו צריך לבקש ממנו מחילה ויאמר לו שיש לו ספק עכ"ד, ואפשר דטעמו כנ"ל. ובח"ח [שמה"ל ח"ב פ"א] כתב "וגם צריך לעקור קוצים וברקנים מכרמו דהיינו לאנשים שהפסידם בלשונו וכו' צריך לפייסם בפיו", הנה הזכיר פיוס ולא הזכיר תשלומים, ונראה טעמו שמצוי בלשה"ר מזיק בדבורו באופן שאין עליו חיוב לשלם [כגון שאין שומת נזקו ידועה (כנ"ל הע' 6) או משום שהזיקו רק בגרמא ומשום כך חייב לפייס.

⁸ דעת הרמב"ם [שם], הסמ"ג [עשה ט"ז], החינוך [שס"ד], חוה"ל [שער התשובה פרק י], הר"י מלוניל [ב"ק צב:], המאירי [חיבור התשובה מאמר א' פ"א] ורבינו בחיי [ויקרא ה, כא] דצריך לפייס, וטעמם נראה שמלבד צער הנגזל על הפסד ממנו עוד מצטער הוא על הכפייה וההשפלה שבדבר, ואפשר שזו כוונת הלח"מ בביאור הר"מ בטעם השני "שצער הרבה לנגזל שלקח ממנו בעל כרחו" [וכ"כ תוספת יוה"כ יומא פה:] משא"כ המזיק [וראה עוד טעם בסוף הערה הבאה], ואילו ברבינו יונה משמע להדיא דאינו צריך, דפירש [ש"ד, יח] לשון המשנה "אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו" שבגזילה הריצוי הוא ע"י השבת הגזילה, ומשמע דס"ל דההשבה אינה גופא חשיבא ריצוי חברו [וכן משמע בדבריו ב"ש"א- יח, מד], וטעמו אפשר משום דיסוד הפיוס לר"י הוא משום **תיקון המעוות** [כמ"ש ב"ש"א, מד שחיוב השבת הגזילה וחייב בקשת המחילה כשציער את חברו שניהם הם משום תיקון המעוות] ומשום כך ס"ל שכפי קלקולו כך תיקונו: בגזל וחמס ועושק [שעיקרם פגיעה בממון] תיקונו בהשבת הגזל והחמס והעושק, ואילו במציק ומלבין פנים או מספר לה"ר [שפגיעתם בנפש] תיקונו בבקשת מחילה [שהיא בנפש]. והעירנו חכ"א דמהות הגזלן שלוקח ממון חבירו בידיעתו [ראה ר"מ גזילה ואבידה ג, א] ומסתבר מאוד שכוונת הר"י שרק על עצם לקיחת הממון סגי בהשבתו לחוד, אכן באפנים שגרם גם הפחדה או הלבנת פנים במעשה הגזילה יודה הר"י שצריך לפייס, עכ"ד. [וכנ"ל סוף הע' 5].

⁹ המב"ט [בית אלקים פ"ב] "שחטא אדם בין איש לחבירו שגזל או עשק וכו' שאינו נמחל לו בתשובה עד אשר יחזור ויפייס את חבירו", פמ"ג [תרז, משבצות זהב א], ח"א [כלל קמ"ג] "כי אין יוה"כ ואפילו מיתה מכפר עד שיחזיר הגזל והעושק ויפייס לחבירו עד שימחל לו", וכ"כ הח"ח בספר שפת תמים רפ"ד "הנה ידוע שעל עוון הגזל וכו' אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו", וכן נראה במ"ב סי' תרז ס"ק יג. שוב הראוני תוספתא ב"ק פ"ה ה"ח "חומר גזל הרבים מגזל היחיד שהגזל את היחיד יכול לפייסו ולהחזיר לו גזילו, הגזל את הרבים אין יכול לפייסו ולהחזיר לחן גזילתו".

ופגיעת גניבה היא בכלל גזילה וצריך לפייס [וה"מ שידע מהגנבה וחצטער בכך, ראה לקמן הע' 14], כ"כ חוה"ל [שער התשובה פרק י], וכן נקט בפשיטות הפמ"ג הו"ד במ"ב סי' תר"ז ס"ק יג, וכן משמעות התוספתא הנ"ל גבי גזל הרבים אחרי שצורת גזל הרבים היא עפ"י בדרך גניבה.

וטעם חומרת הגזל והגנב מהמזיק [שאי"צ לפייס] נראה לפימשי"כ הלח"מ [חובל ומזיק, פ"ה, ט'] בטעם הראשון לחיוב הגזלן לפייס "דנתנה מאותה עבירה", ונראית כוונתו שגדול צערו של אדם כאשר זר ברשעו נהנה משלו, שו"ר שכ"כ בספר חוט שני [מילי דנזיקין עמ' שמו].

ג. המכשיל חבירו בעבירה, אם הנכשל עבר ביודעין את העבירה פטור המכשיל מבקשת המחילה¹⁰ [ונשאר עליו רק העבירה דלפני עור שבין אדם למקום], ואם הנכשל היה שוגג בדבר מחוייב לפייסו¹¹. וכאשר הנכשל היה אנוס בדבר ראה הערה¹².

המונע מחבירו קיום מצוה כגון שהפריעו בלימודו או בתפילתו נראה דאם הניזק היה יכול למנוע ההיזק אין המזיק חייב לפייסו¹³ אך אם לא היה בידו למנוע ההיזק מחוייב לפייסו.

ב. על מה אין צריך לפייס

א. החוטא לחבירו אך לא נגרם לו מכך נזק או צער הרי זה כעבירה שבין אדם למקום בלבד שא"צ לפייס חבירו וצריך רק תשובה לשמים¹⁴.

כאשר לא גרם נזק או צער

¹⁰ כתב המהרי"ק [שורש קכט, הו"ד בא"ר ופרי"ח ופמ"ג או"ח תרו] גבי הבא על אשה בעבירה וז"ל אם באונס בא עליה בעת עילופה כאשר היא טוענת א"כ הוי דברים שבין אדם לחבירו... שהרי ביישה ופגמה ואין מתכפר לו עד שיבקש ממנה מחילה וכו' אבל אם ברצון בא עליה פשיטא שיצתה עבירה זו מכלל עבירות שבין אדם לחבירו דכיון דמדעתה עבד פשיטא דלא שייך בקשת מחילה לגבי דידה וכו' עכ"ל, וכן איתא ברמב"ם [תשובה ב, ט] דבעילה אסורה ה"ז עבירה שבין אדם למקום, ולפ"ז ה"ה בכל המכשיל את חבירו כשיודע הנכשל שזו עבירה אין חיוב בקשת מחילה.

[ובזה יבואר מש"כ הח"ח [לשה"ר כלל ד' ס"י"ב] שמי שעבר וסיפר לשה"ר אם השומעים דחו את דבריו ולא נתגנה חבירו עי"ז בעיניהם לא נשאר עליו כי אם העון שבין אדם למקום, וקשה מ"ט א"צ לבקש מחילה מהשומעים על מה שהכשילם באיסור שמיעת לשה"ר [שעוברים עליו גם כשלא קיבלו הלשה"ר כמ"ש בכלל ו' ס"ב], ולמבואר נחא דהרי באיסור שמיעת לשה"ר מבואר בח"ח [כלל ו' ס"ה ובבמ"ח יב] שהוא רק אם השומע עשה מעשה כדי לשמוע או עכ"פ נחא ליה בשמיעתו, ומש"ה כאן ממנ"פ אין חיוב בקשת מחילה, דאם השומעים שמעו שלא לרצונם הרי שלא עברו באיסור ואם שמעו לרצונם כבר קיבלו אחריות על עבירתם ולא שייך בקשת מחילה לגבייהו].

¹¹ הפמ"ג [או"ח משב"ז ס"ק א'] הביא את המהרי"ק [הני"ל הע' 10 בענין הבא על האשה באונס צריך לפייסה] וכתב "וואפשר אונס לאו דוקא ה"ה אם היא שוגגת ג"כ מיקרי [עבירות שבין אדם] לחבירו דמחטיאה בשוגג", ונראה דלמש"כ האחרונים [חת"ס שו"ת חו"מ סי' רב, מנ"ח רלב, ד, חכמת שלמה או"ח שמו, אחיעזר ח"ג סי' פא ס"ק ז ועוד] שכל הכשלה באיסור שוגג נחשבת גם כמי שמשאיו עצה רעה א"כ הוי בין אדם לחבירו ובעי מחילה. וכן מסתבר שכיון שהמכשיל גרם לו היזק שפגם נפשו ואין ביד המכשיל לתקן נזקו מחוייב הוא לבקש מחילה. ובפרט באופן שנודע לנכשל מכשלונו ומצטער פשוט שלא גרע צער זה משאר מיני צער שמחוייב לפייסו.

ויל"ע לדעת הגר"י שאסר לבקש מחילה מחבירו כאשר עי"ז גילוי הפגיעה יצטער [הו"ד לקמן סעיף ו] האם יהיה שרי בנידו"ד להודיעו שהכשילו אחרי שודאי יצטער מזה, ומסתבר דכיון שבנידו"ד יש לנכשל תועלת מידיעה זו שרק עי"ז יוכל לשוב בתשובה ולתקן פגם נפשו יודה הגר"י דיש להודיעו דניחא ליה בכך [ועוד שאחרי שהנכשל גם מצווה על תשובת עבירת שוגג נראה שגם מדין ערבות צריך להודיעו שיוכל לקיים חיובו].

¹² באופן שהנכשל היה אנוס [כגון שהיה רשאי לסמוך על המכשיל או שאנסו לעבור] הנה כאשר הנכשל יודע מכשלונו ומצטער על כך מסתבר דלא גרע צער זה משאר מיני צער שמחוייב לפייסו. וכאשר הנכשל אינו יודע שנכשל [או שאינו מצטער מכך] נראה דתלוי הדבר בנידון אם אונס פוגם בנפש, דהנה מצינו להסוברים דפוגם [שו"ת מהר"ם פדאוה סי' כה, פמ"ג בתיבת גמא סוף חקירה ה' ועוד] ולדבריהם יש לפייס כנ"ל, אכן רבים כתבו שאונס א"צ כפרה ומשמעות סתימתם דאינו פוגם [רמב"ם שגגות ה', ובמ"ו ח"ג סי' מא' וואין עליו חטא כלל], מהר"מ מרוטנבורג ומרדכי הו"ד ברמ"א יו"ד קפה, מ"ב תריח ס"ק ה' ועוד] ולפ"ז אינו צריך לפייסו.

¹³ שכן אחרי שהיה בידו לפעול לקיים המצוה ונמנע ולא פעל גילה בכך הסכמתו לביטול המצוה ונעשה אחראי על ביטולה והרי זה כנכשל עי"ז חבירו בעבירה ביודעין דכתב המהרי"ק הני"ל שיצא מכלל עבירות שבין אדם לחבירו.

¹⁴ ח"ח [לשה"ר כלל ד' ס"י"ב] "אם סיפר לשה"ר על חבירו ובא לעשות תשובה תלוי בזה אם דחו השומעים את דבריו ולא נתגנה חבירו עי"ז כלל בעיניהם א"כ לא נשאר עליו כי אם העוון בין אדם למקום וכו' [ותיקונו שישוּב בתשובה] כמו בכל עוונות שבין אדם למקום", ומבואר שאע"פ שדיבר גנות על חבירו והיא עבירת לה"ר גמורה מדאורייתא, מ"מ כיון שלא נגרם עי"ז נזק וצער לחבירו א"צ לפייסו, ונראה דמקורו בשע"ת [ש"ג אות רז, הביאו הבמ"ח שם] שכתב שהמספר לה"ר חייב לבקש מחילה ממי שגרם לו נזק וצער, וטעמו נראה פשוט שחיוב הפיוס הוא רק על גרימת צער בפועל לחבירו, וכל שחבירו אינו מרגיש ואינו מצטער אין על מה לפייסו.

ולפ"ז ה"ה בכל עבירות שבין אדם לחברו, כל שלא הגיע מהן לחברו נזק או צער **בפועל** אין צריך לפייסו, וא"כ גם העושה תשובה על שנאתו לחברו או על שהחסיר בכבוד ומורא אביו ואמו באופן שלא ציערם וכיוצא ב"ז לפייס. שו"ר במאירי [חיבור התשובה מאמר א' פרק שביעי] שכתב להדיא שאין חיוב פיוס על עבירות שבין אדם לחברו **שהן בליבו ובמחשבתו**, עי"ש. והראוני שכן משמע בחוה"ל שער התשובה פ"ט שערך

ובמקרה כזה נראה דאף יש להמנע מלפייס משום שגילוי הדבר יגרום צער למדובר ואין לזה צידוק הלכתי¹⁵.

ב. כל התנהגות כדין אפילו שיודע שגורמת צער לחברו אין לחבירו היתר להקפיד עליה ואין עליה חובת פיוס¹⁶, ראה דוגמאות בהערה¹⁷. אכן אחרי שחבירו מקפיד מידת חסידות¹⁸ היא לפייס גם בזה, ובערב יוה"כ י"א שהוא אף חיוב¹⁹.

ג. גם התנהגות האסורה מן הדין מחמת שגורמת צער לחבירו, מ"מ אם נעשתה בשגגה מבלי שידע שמצער [וגם נעשתה שלא בפשיעה כדלקמן] אינה חייבת בפיוס²⁰, ראה

חילוקים בן העבירות למקום לבין העבירות לחבירו, וכתב את איסורי נטירה קנאה ושנאה בחלק העבירות שבין אדם למקום. ובשם הגריש"א זצ"ל [אשרי האיש ח"ג פ"כ ס"ח] "מי שגנב מחבירו והנגנב אינו יודע כלל מהגניבה יכול להחזיר הגניבה שלא בידיעתו למקום המשתמר ואי"צ לבקש ממנו מחילה כיון שלא היה לו שום צער", והיינו דאף שבפועל הזיקו מ"מ כיון שלא ציערו ויכול לתקן זאת לגמרי מבלי שידע מכך אי"צ לפייסו. וכ"כ בחוט שני [מילי דנזיקין עמ' שמו].

שוב הראוני שכ"כ האגרות משה [חו"מ ח"א סי' פח בסופו] "ואם לא נודעו מהגניבה שלא היה להם צער אין צריך לכתוב כלום [א.ה. לבקש מחילה] וסגי לשלוח הממון לבד".

¹⁵ ידועה מחלוקת הגרי"ס זצ"ל והח"ח אם צריך המפייס לגלות לנפגע את הפגיעה כשהלה איננו יודע ממנה, שעי"ז הפוגע אמנם יוכל להשיג מחילה לעצמו אך מצער הוא בכך את חברו. ונראה שגם לדעת הח"ח [עפ"י הרבינו יונה] שיש לפרט ולגלות מ"מ זה רק במקום שנצרך הדבר לקיום מצות תשובה והשגת כפרה [ראה לקמן במילואים א מש"כ בענין מחלוקת הגרי"ס והח"ח], משא"כ בנידו"ד שמן הדין אין חובת פיוס להשגת כפרתו למה יצער חברו, הרי זו חסידות של שטות להדר במצות פיוס על חשבון צער חברו.

¹⁶ פשוט, דכל שנעשה כדין אינו בכלל עבירות שבין אדם לחבירו, וכן מוכח בתשובת הגאונים [הנזכרת לקמן בהערה 18] שרק מידת חסידות היא לפייס מבלי שחטא, וכן משמע בראב"ד [הו"ד לקמן הע' 20 שביאר את חיוב הפיוס "מפני שחטא בצער חברו", ומינה כל שלא חטא בצער חברו אינו חייב], וכן משמע להדיא בח"ח [כלל ד' ס"ב] שכתב בדין הפיוס שצריך לבקש ממנו מחילה על "מה שעשה נגדו **שלא כדין**". [וראה מש"כ לקמן סעיף יב מה שצריך להזהר בזה].

¹⁷ בין אם היה מחויב מן הדין להתנהג באופן זה כגון דיבור לה"ר לתועלת, רב ואב שצערו לצורך חינוך, מצות תוכחה וכיוצ"ב, ובין אם מרצונו התנהג כך באופן המותר עפ"י דין כגון המשמיע קול באופן המקובל וחבירו רגיש לרעש ומצטער מכך, הפותח חלון בקיץ או סוגר חלון בחורף כמקובל וחבירו רוצה איפכא, הבונה תוספת לדירתו באופן המותר מן הדין אך מ"מ מגרע לשכנו מעט מהאור או מהאור, וכיוצ"ב אפנים רבים.

¹⁸ ראה תשובת הגאונים בספר שערי תשובה סי' קע"ח שזו היתה אחת מעשרת מילי דחסידותא דנהג בהן רב, וכ"כ רבינו יונה בספר היראה [הו"ד בראשית חכמה שער הענוה פ"ג, ד'] "ואף אם חטא לך בקש ממנו פיוס ואל תאמר הן חטא לי עליו לפייסני", וראה בראשית חכמה [שם] מה שהוסיף בזה עפ"י הזוה"ק שהנהגה כן ניצל ממיתה משונה.

¹⁹ מקור חיים סי' תר"ו ס"א "אם חברו מקפיד על דבור ודבר שאין ראוי להקפיד מ"מ מחויב לבקש ממנו מחילה, מגמ' ", וכ"כ בשפ"א [יומא פ"ז: ד"ה איקפד], וראה לקמן הע' 102 שכבר מדויק כן ברא"ש ביומא, ומ"מ אין זה מדין תשובה על עבירות שבין אדם לחבירו, שהרי לא חטא אלא רק מדיני יוה"כ וכדכתבו הרא"ש ועוד "כדי שיהיה לב ישראל שלם אחד עם חברו". [וראה ספר עובדות והנהגות לבית בריסק ח"א עמ' ר"א שכן נהג הגר"ח מבריסק וביאר טעמו כנ"ל].

²⁰ כן משמע בשיטמ"ק ב"ק צ"ב. בשם הראב"ד [ד"ה כל] "אבל זה שנתכוון לצער אינו יוצא ידי שמים עד שיפייס את חברו וכו' מפני שחטא בצער חברו", ומינה שכל שלא נתכוון אינו חייב בפיוס, וכן מוכח ביש"ש [ב"ק פ"ג סוסי"י ג' הו"ד לקמן הערה 23]. **וטעם הדבר** נראה משום שאין לו לאדם להקפיד על צער שגרם לו חברו בתום לב וללא שפסע בדבר, דאף דבעבירות שבין אדם למקום נתבע האדם גם על השוגג, התם הוא לפי שהיה לו להיות ירא וחרד שלא לעשות דבר עד שיבדוק יפה יפה (כמבואר בראשונים הו"ד בקונטרס מעשה התשובה, תשובת השוגג) אך לא יתכן לחייב כזאת ביחסו לחבירו בשר ודם כמותו, שאם היה צריך להיות ירא וחרד כלפי חברו אף על השגגות הרי שלא היה יכול להיות עימו בטבעיות ובענימות, ואחרי שאין לנפגע זכות להקפיד בכך ממילא אין על הפוגע חיוב לפייסו [ושאני מתשלומי מזיק שענינם להשלים הנזק שחייב בהן אף השוגג, משא"כ פיוס ענינו להסיר הקפידה]. ונראה שסברא זו שא"צ האדם להיות ירא וחרד משגגה בהתנהגותו ויחסו כלפי חברו כמו כלפי שמים נותנת היא שגם כלפי שמיא לא חשיב ליה עבירת שוגג ואין בזה חיוב תשובה מן הדין, ומצינו כן גבי איסור אונאת דברים שכתב הח"ח בשה"מ הקצר מצוה מח שעובר "אם שאל דבר חכמה ממי שאינו יודע כדי לצער" והיינו שבלי הכוונה לצער אינו עובר אף שנצטער מזה חברו, וכ"כ בכסף הקדשים בגליון השו"ע חו"מ סי' תכ והרחיב בזה עיי"ש.

דוגמאות בהערה²¹, אכן נראה דצריך להתנצל בפניו להראות לו שמצטער על הצער שגרם לו²² אבל אינו צריך להמתין שחבירו יתפייס וימחל לו אלא די לו שיתנצל בפניו פעם אחת²³.

ובנסיבות שאין ברור לנפגע שנעשה הדבר שלא בכוונה צריך המתנצל להוסיף ולהבהיר שלא התכוון לכך [שלא יחשדנו בפגיעת מזיד]²⁴.

אכן אם **פשע** [”ששגג בדבר שדרך בני אדם להזהר ממנו”²⁵] בגרמת צער זו²⁶ נראה שמחויב לפייסו פיוס גמור כדין המזיד אע”ג שכלל לא התכוין לצער²⁷. וכ”ש אם עשה מעשה **מתוך ידיעה** שיגרם צער לחבירו אע”פ שלא רצה לצער²⁸, מחוייב הוא לפייסו.

ונראה שהמשיב לחבירו בדבר הלכה ונמצא שטעה בה, כל שלא היה בטוח בנכונותה די הצורך להוראת דין והיינו שיהיה הדבר ברור לו כשמש²⁹ הרי ששגגתו נחשבת לו פשיעה³⁰ ומחויב הוא בבקשת מחילה כדין המכשיל את חבירו הנ”ל א, ג [הגם שכלפי עצמו פעמים שטעות זו נחשבת רק בגדר שגגה³¹].

המצער בפשיעה

המכשיל בהוראה

²¹ כגון המתעטף בטלית ולמרות שהשגיח שלא להצליף בחבירו אירע שפגע בו, השואל את חבירו שאלה בפני אנשים מבלי לדעת שהוא מתבייש בדבר, וכיוצא ב כל האפנים שאם היה יודע שמצערו היה בזה איסור וחיוב פיוס.

²² דעם מה שנגרם לחבירו צער על ידו מחייב את הרגש האנושי להביע התנצלות על שהיה סיבה לכך ועוד שדרך הנפגע לצפות לה, והנמנע מהתנצלות זאת נראה שלא אכפ”ל כלל שחבירו נצטער מחמתו וזה גופא פגיעה נוספת בחבירו ואף חמורה יותר שנעשית בבחירה [וחושב בליבו וכי אני קיר או אויר שאינני מרגיש ואין מה להתנצל על פגיעה בי, ומצוי שיבוא לידי קפידה ופעמים אף לשנאה]. ופשוט שכפי גודל הצער שגרם כך צריכה להיות מידת ההתנצלות.

²³ שכן אפי’ במוצש”ר בלי דעת כתב היש”ש [ב”ק פ”ג ס”ס”ג ג] ”ואם אדם חירף את חבירו בעת שכרותו והוציא עליו ש”ר ולמחר אמר איני יודע צריך לקבולי עליה [לשון התחייבות] ברבים שלא ידע מזה הלשון [הרע] שאמר בעת שכרותו ויאמר ברבים אף שקבלתי עלי שאיני יודע מאומה מ”מ אני מבקש מחילה וכו’ **ואין להוסיף עליו** עכ”ל. ונראה דבקשת המחילה פעם אחת שכתב איננה מדין חיוב פיוס [דבעי ג”פ, ובמוש”ר אף אין קצבה לדבר] אלא רק התנצלות שבזה שמבקש מחילה מראה שאיכפ”ל ומצטער שנגרם מחמתו ש”ר לחבירו. [וכמדומה שכך דרך העולם בזמנינו שמתנצלים על כל פגיעת שוגג שלא בכוונה בלשון אני מבקש סליחה וכדו’].

²⁴ פשוט, וראה גמ’ שבת נא: בעובדא דקדמיה חמורו דלוי לחמורו דרבה, ולוי רצה להודיעו שלא נתכוון להקדימו וא”ל חמור שעסקיו רעים כגון חמור זה מהו לצאת בפרומביא בשבת עיי”ש.

²⁵ לשון הרבינו יונה בשע”ת ש”ד אות ט”ו גבי ’פושע בשגגה’ בעלמא.

²⁶ כגון שקבע פגישה עם חבירו לזמן מרובה שצריך בעבורו תזכורת שלא ישכח והתירש מלעשותה וחבירו הצטער מכך שלא בא, או שרץ ברה”ר ופגע בחבירו, או שהתקשר בשעה מאוחרת בלילה מבלי לחשוב אולי חבירו כבר ישן וכיוצא ב.

²⁷ כן הוא בעובדא דאבימלך שממנו ילפינן במתני’ ב”ק צב. את חיוב הפיוס שאע”פ שלא היה מזיד, מ”מ היה פושע שהרי היה לו ללמוד ולא למד [גמ’ שם וכפי שביאר הראב”ד בשיטמ”ק], שהיה לו להבין שאם אברהם היה מספר שזו אשתו היה עלול להזקק מכך ומשום פחדו העלים דבר זה.

²⁸ כגון המרעיש בביתו [דופק בפטיש, מפעיל טייפ או מכשיר מרעיש וכיוצא ב] בשעה שיודע שהשכנים ישנים וישמעו, העוקף מקום בתור, החוסס מקום חניה, וכיוצא ב.

²⁹ לשון הרמב”ם סנהדרין פ”כ ה”ז וטושו”ע חו”מ ס”י י ס”א.

³⁰ כתב הר”י ש”ג אות נב ”ואמרו ז”ל [אבות א,א] הווי מתונים בדין, ונמרהי לב להבין ולהורות לא יצילו נפשם מתת מכשול לפני עיוור וכו’ ”, והאריך בזה בפירושו לאבות [א,א], וכתב ”כי האדם הממהר להורות נקרא פושע ואע”פ שחשב לומר האמת אין זה שוגג אך קרוב למזיד הוא”.

³¹ הגם שאדם צריך להיות ירא גם על הוראותיו לעצמו [ראה רבינו יונה על אבות א, יב ’הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון’], מ”מ כלפי אחרים עליו להיות זהיר יותר [ונכלל זה במש”כ התוס’ ב”ק דיותר יש לאדם להזהר שלא יזיק מאשר לא יזקק], ובטעם הדבר נראה שמקרי החיים מחייבים כל אדם להורות לעצמו בכל עת וא”א לו לעיין הרבה עד כדי שיהיה הדבר ברור לו כשמש בכל דבר ודבר, ולכן כלפי עצמו אף אם טעה הרי הוא בכלל ה’אומר מותר’ שהוא בכלל שוגג [מ”ב סי ש”ח ס”ק ו, ועוד] משא”כ המורה הוראה לאחרים דבר שאינו מוטל עליו אין לו לקחת ההוראה על עצמו מבלי הברירות בדבר שלא יכשיל את השואל בהלכה.

ד. העושה לחבירו דבר שמותר מן הדין אך אינו ראוי לעשותו, באופן המתיר לחבירו להתרעם עליו [מהות התרעומת והאופנים המתירים אותה מבוארים לקמן חלק המחילה ס"ב], הגם שאינו חייב במצות התשובה לבקש ממנו מחילה³² מ"מ ראוי לו לפייסו [בהתנצלות דברים או בממון כדלהלן] כדי להיטיב הרגשתו לסלק תרעומתו³³.

אכן נראה ששונה דין פיוס המתרעם מפיוס הנפגע, שבעוד שהפוגע בחבירו [נגד הדין] מחויב מן הדין לפייס עם בקשת מחילה [המצריכה אף חזרת הפיוס ג"פ ובפני ג אנשים (כדלקמן ס"ח) ועד שלא יקיימה כדינה אין הנפגע צריך למחול לו], הרי שפיוס המתרעם אין בו את דין בקשת המחילה כל עיקר ואיננו חייב דין אלא רק דבר הראוי³⁴.

אופן פיוס זה נראה דתלוי בסיבת התרעומת. דבתרעומת על גרמת צער, טורח או מניעת טובה מבלי חסרון כיס נראה דדי בהתנצלות דברים המביעה שאיכפת לו מכך בשיעור

³² נתבאר לעיל [הע' 16] שחייב בקשת המחילה הוא רק על התנהגות שלא כדין דהויא עבירה שבין אדם לחבירו, וכאן אחרי שהתנהגות היתה עפ"י שורת הדין הרי שאין עליה חיוב בקשת מחילה. וכן משמעות סתימת כל הראשונים והאחרונים בכל מקום גבי תרעומת שלא הזכירו שום צורך לבקש מחילה [אף אלו האחרונים (הו"ד בהערה הבאה) שהזכירו צורך לפייס].

³³ פשוט, שהרי רצון התורה שלא תהיה קפידא בין אדם לחבירו, וכאן שעשה מעשה המביא את חבירו להקפיד עליו ראוי לו לדאוג להסרת קפידתו. וכן כתב הפרישה [ח"מ סי' שכו ס"ק א] "ואי בעי להיות נקי מהתרעומת צריך לפייסו", וכ"כ בחכמת מנוח [נדפס בשנת שעג, הו"ד בילקוט מפרשים על הטור ח"מ סי' ש] על המשכיר לחבירו חמור חלש והביאו לידי נזק שיכול השוכר להתרעם עליו "והמשכיר מִצָּה עליו לפייסו ולהסיר תלונתו ממנו וכו' ", וכ"כ הגינת ורדים [יו"ד כלל ג סי' ב] גבי ש"צ בשכר שביטל התחייבותו לגבאי "עליה דידיה הדר לפייסו (את הגבאי) כי יש לו עליו תרעומת", וכ"כ הפתחי תשובה [או"ח סי' תרו ס"א] "ולעני"ד אם שהה בידו ממון חבירו צריך פיוס דאינא בירושלמי המבטל כיסו של חבירו יש לו עליו תרעומת".

³⁴ כן משמע בפרישה [הני"ל] "ואי בעי להיות נקי מהתרעומת צריך לפייסו" משמע שפיוס זה אינו חיוב גמור כפיוס על פגיעה נגד הדין. ונראה טעמו כדנתבאר שבעוד שבכל פגיעה בחבירו יש חיוב פיוס משום מצות תשובה המוטלת עליו כאן ליתא לפגיעה [בזכות ממון דיליה] ולחיוב תשובה, רק ישנו הצורך לסילוק תרעומת חבירו להיטיב את הרגשתו. והדברים מבוארים בחכמת מנוח [הני"ל] שכתב "והמשכיר מִצָּה עליו לפייסו ולהסיר תלונתו ממנו כי ראוי לאדם שישתדל שאהבוהו כל בני אדם כי כל שיש לו שונאים מלמטה יש עליו מקטרגים למעלה וכו' וכן הטעם בכל מקום שאמר חז"ל יש לו עליו תרעומת" עכ"ל, והדבר הולם את סתימת הראשונים בכל המקומות שזכרה תרעומת שלא הזכירו את הצורך לפייס, אחרי שאינו חיוב גמור.

ולאמור לשון הפיוס שהזכירו הפרישה, החכמת מנוח והגינת ורדים [הני"ל הע' 33] אינה דין הפיוס דמצות התשובה [עם הגדרים החמורים של בקשת מחילה] אלא כוונתה רק התיחסות למצטער שיש בה להיטיב את הרגשתו, וכדמצינו בכמה דוכתי שלשון פיוס הוא ענין כללי שתכליתו להיטיב הרגשתו של אדם לדבר, ופעמים אף אין בה התנצלות כלל [ראה ברכות לא: ויען עלי ויאמר לכו לשלום אמר רבי אלעזר מכאן לחושד את חבירו בדבר שאין בו שצריך לפייסו, הא קמן שאף לשון ברכה 'לכו לשלום' הוי פיוס, עירובין ק: דרך ארץ מתרגול שמפייס ואח"כ בועל, ב"מ עז. 'פייסנהו' - שידול הפועלים בדברים שיסכימו להמשיך בעבודה שהוקרה, ועוד]. [אכן יש להעיר דמשמעות הפתחי תשובה [הני"ל הע' 33] שמחויב לפייס מן הדין בגדרים החמורים של פיוס התשובה, ודבריו אלו צ"ע מכל הני"ל [הע' 32 ודהכא]. גם מהירושלמי 'המבטל כיסו של חבירו יש לו עליו תרעומת' שהביא כמקור לדבריו לכאן אין כל ראייה לחייב פיוס החמור של תשובה].

ואפילו אם יש במעשים אלו ביטול מצוה של ועשית הישר והטוב [לדעת הרמב"ן, שכתב דברים ו, יח שנכלל בזה "כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכו' עד שיקרא בכל ענין תם וישר"] נראה שאינם בחיוב תשובה לחבירו אלא רק לשמים, אחרי שאין למצטער מהם זכות למנוע את חבירו מלעשותם. וכן נראה בתשובות הגאונים [שערי צדק ח"ד ש"ו סי' ד ד"ה היכן חזינא] גבי מוכר חמורו ויש בו מומים נסתרים שהלוקח היה יכול לגלותם שכתבו "ודאי דעביד [מוכר] לפני משורת הדין **למיפק מעוון דשמיא ומתרעומת דלוקח ומודע ליה דיש בו מומין אבל מן דינא לית ליה, הלכך שמעון [הלוקח] הוא דהוי בעי מידק לנפשיה",** והיינו שהגם שמצד הדין פטור המוכר מלגלות המומים ללוקח משום שהיה על הלוקח לבדוק בעצמו, מ"מ לפני משורת הדין היה על המוכר להודיע למיפק מעוון דשמיא, ודבריהם צ"ב מה עוון שייך לזה העושה לפי שורת הדין, ונראה כוונתם שיש חילוק בין חיובי חו"מ שבין אדם לחבירו המתירים לנהוג כן [דלא חשיבי מעשה פגיעה] לבין חיובי אדם כלפי שמיא להתנהג עם חבירו באופן הישר והטוב המונעים אותו לנהוג כן.

ובזה יתבאר מ"כ הטור [ח"מ סי' שלג] "השוכר את הפועל איזה מהם שבא לחזור **הרשות** בידו וכו' אלא שיש על החוזר תרעומת" והעתיקהו הפוסקים, והלשון משמע דשרי לכתחילה, ומאידיך הנמוק"י [ריש השואל] כתב שמי שחוזר בו יש בזה איסור משום שארית ישראל לא יעשו עולה [צפניה ג,ג], והחקרי לב [יור"ד ח"ד סימן פ] כתב שיש בזה איסור משום הן צדק, ובשו"ת להורות נתן [כרך יא יו"ד סי' צב ס"ק ב] כתב שלפי הרמב"ן [הני"ל] יש בזה ביטול מצות ועשית הישר והטוב, ולהאמור נראה דכל הני איסורים שהזכירו אין בהם סתירה לדברי הטור דרשאי לעשות כן לכתחילה, דהטור מיירי מצד דיני חו"מ ואילו הם דברו בחיובי אדם לקונו.

המתאים לגודל הצער שגרם³⁵, ואילו בתרעומת הבאה על עניני ממון לפיוסו, רק לפיוסו בדברים הפיוס איזה תשלום³⁶.

ג. את מי צריך לפייס

א. המצער קטן חייב לפייסו, ויש אומרים דלא מהני מחילתו³⁷, ולכן יפייסו ויבקש ממנו מחילה לאלתר וכשיגדל ישוב ויבקשו מחילה [ואפשר דאף להאומרים דלא מהני מחילתו מכל מקום לאחר שפייסו בקטנותו יכול לסמוך על כך שימחל ממילא בגדלותו באמירת תפילה זכה וקרי"ש שעל המיטה³⁸].

המצער קטן

³⁵ אחרי שאין על המצער שום טענה מן הדין בדיני ממונות נראה שאין עליו להוציא ממון לפיוסו, רק לפייסו בדברים. גם אותם הפוסקים שכתבו לפייס [דלעיל הע' 33] לא הזכירו שום תשלום בפיוס.

³⁶ כגון שכיר שטרח והביא רווח בלתי צפוי למעבידו שמהראוי לקבל על כך הטבת ממון ולא קבלה ומתרעם על כך [טושו"ע חו"מ סי' שכו ס"א], דהגם שגם בזה אין לו על המעביד שום טענה מן הדין בדיני ממונות, מ"מ כפי דעת הבריות בכה"ג מסתבר דלא תסולק הרגשת התרעומת בדיבור בעלמא עד שיפייסו באיזה תשלום. וראה שו"ת התשב"ץ [ח"ד סי' מה] גבי תרעומת על גרימת חסרון כיס בערמה שהגם שמן הדין פטור מלשלם מ"מ "כיון שיש לו תרעומת דברים לפני המקום ב"ה... ואם ירצה ראובן לעשות חסד ואמת יתננו לו ובהן חן חן לו, חן השמים וכן הבריות", והיינו שבמקום חסרון כיס ראוי להשלים לו חסרונו.

³⁷ בספר אשרי האיש [ח"ג פ"כ ס"ד] כתב "בענין בקשת מחילה בקטן הנה לא מועילה מחילתו דלאו בני מחילה נינהו אך מ"מ יבקש מהם מפני המנהג ולכשיגדל הקטן יבקש ממנו שוב", וכ"כ באור לציון [שו"ת ח"ד פ"ט] דקטנים לאו בני מחילה נינהו, וכן בשו"ת תשובות והנהגות [ח"א סי' תתכה] הביא שמועה בשם החזו"א שלצער קטן חמור מלצער גדול משום שקטן לאו בר מחילה [אכן כשבררנו אצל הגר"מ שטרנבוך שליט"א אמר שאינו יודע מקור השמועה רק שכך דברו בב"ב, ויש לפקפק בנכונות שמועה זו אחרי שבחוט שני [הו"ד כאן בסמוך] כתב איפכא ויסוד דבריו הוא דעת החזו"א עצמו שכל המחילה היא דבר שבלב, וכן גדולי תלמידי החזו"א הגר"ק והגר"מ גריינמן ועוד לא שמעו משמועה זו, ואפשר שנשתרבה ממה שהביא באורחות רבינו [ח"ב עמ' רפ] מהחזו"א שאמר על התחייבות ליתן משהו לקטן שהיא בבל תלין משום שהקטן לאו בר מחילה אלא דהתם מייירי בממונא ואינו ענין לנידו"ד, ובספר תולדות יעקב [עמ' קסב] מובא מעשה מהסטייפלר שחשש שפגע בקטן והקפיד לשוב ולבקש ממנו מחילה כשנעשה בר מצוה משום דקטן לאו בר מחילה [ויש לדחות דרך החמיר ע"ע ולא מן הדין],

ומאידך בחוט שני [ר"ה ויוהכ"פ עמ' קא] כתב "אין מחילת קטן בממון כלום... אבל מחילה לסלק הקפידא שייך גם בקטן דאע"ג דבגוונא דקפידת הקטן הויא קפידא מ"מ כשפייסהו [ובקל יכול לפייסו ע"י שיתן לו איזה דבר] סגי בזה **דהרי כבר סילק קפידת הקטן וכבר עבר צערו ואינו חושב על זה וכו'**", וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות [הנ"ל] אחרי שהביא שמועה בשם החזו"א שקטן לאו בר מחילה על צערו כתב "ובאמת מסופקני בזה דלכאורה כל הא דמצינו דקטנים לאו בני מחילה נינהו היינו לגבי לזכות ממונם לאחרים אבל אם ציער קטן וביקש מחילה מסתבר דאם הוא בן דעת אפי' בגיל הפעוטות **מספיק לזה שאינו מקפיד** וכפי הדעת שנצטער בה כך מוחל עליה". וכן שמענו מהגאון רבי אשר וייס שליט"א.

ונראה להוסיף דכן משמע קצת משתיקת הראשונים והאחרונים מלהזהיר להמתין עד שיגדל הקטן בעבור מחילתו אע"ג דדבר המצוי הוא, ויותר מזה משמע בחינוך [מצוה שלח] ובח"ח [לה"ר כלל ח' ס"ג] שכתבו שאפילו קטן יש איסור לפגוע בו, עיי"ש, והיינו שאע"ג שבאו להזהיר בענינו שתקו מלומר שיש בו חומרא יתירה זו.

³⁸ כן נראה דאחרי שפייס את הקטן כדבעי ומחל לו אף אם נימא דלא מהני המחילה כעת, מ"מ היא תועיל כשישוב וימחול בגדלותו על כל מה שפגעו בו, ואף שתהיה אז רק מחילה כללית [מבלי לזכור מעשה מסוים זה] מ"מ הרי קפידתו סרה כבר מעתה וא"צ אלא השלמת דעת גדול במחילה ושפיר נעשה זה כשמוחל בגדלותו. [ובפרט לדעת הגריש"א (המובאת באשרי האיש) שיכול לסמוך בשעה"ד על מחילת הנפגע בתפילה זכה אפילו בשלא פייסו וכ"ש כאן שפייסו, וראה עוד צדדים וטעם לסמוך על מחילת קטן לקמן במילואים ב' הע' 20].

ב. איש או אשה שביישו אשה נשואה עליהם לבקש מחילה גם מבעלה³⁹, ונראה שהדבר תלוי בהרגשת הבעל, וראה הערה⁴⁰.

ג. נוהגים בערב יוה"כ⁴¹ לבקש מחילה אף שלא יודע שפגע בחבירו שמא פגע בו⁴², ובפרט יש לבקש מחילה מאביו ואמו שמצוי שציערם⁴².

³⁹ כתב א"י [ב"ק סי' שעד] שאלו מקמי רב מתתיה גאון זצ"ל עדים מעידים על ראובן שרקק בפני אשת איש אבל אינם יודעים אם נגע בה הרוק אם לאו, ואמר כיון שנתכוון לרוק בפניה ולא הגיע בה הרוק בושת קל הוא וכו' ודאי בר פיוסי הוא ליזל ולפייס לבעל האשה בתענית ויבקש ממנה ומבעלה מחילה וימחול לו עכ"ל, והביאו דבריו בהגהות אשרי [מכת"י נדפס בהוצ' עוז והדר בב"ק פ"ח סי' טו], ובשלטי גבורים על המרדכי [סו"פ החובל אות א] [הביאו כנסת הגדולה הגהות הטור סי' תכ אות לה], וכן היש"ש [ב"ק פ"ח סו"ס מא] אחרי שהעתיק דברי האו"י כתב "ויפה הורה מאחר שהבעל מצטער בפגמה ויש לו בושת בבושתה כאשר מוכח בירושלמי" עכ"ל,

גם בשו"ת מהר"מ מרוטנבורק [דפוס פרג אות רצג] הביא את תשובת רב מתתיה גאון הנ"ל, וכן בשו"ת מהר"מ מינץ [ח"א סי' עה] גבי מי שהוציאו שם רע על א"א לומר עליה שנשבעה לשקר כתב בסדר התשובה של המוציא "דכיון שביישו את האשה כאילו ביישו את בעלה דאשתו כגופו, ואיתא נמי בתשובת רב מתתיה גאון ז"ל שיפייס בעל האשה בתענית ויבקש ממנה ומבעלה מחילה וכו' ש"מ מאן דמבייש אשה בעולת בעל גם חייב לפייס את האישה". וכן יש להוכיח בדברי רמ"א [אהע"ז סי' פג ס"א] בדין חבלת א"א שכתב שאם חירף אותה אדם בדברים אע"פ שהמבייש בדברים פטור מ"מ אם פייסה בממון [כדי שתתפייס ותמחול לו. ד"מ] אם חרפה בגלוי [בפני רבים] אזי לבעל ב חלקים ואם בסתר [בפני עדים] לבעל חלק א, חזינן שאפילו בתוספת ממון שאינה מן הדין שמוסיף המבייש מרצונו יש זכות לבעל כפי בושתו, הרי ק"ו שזכאי הוא בעיקר הדין של פיוס בדברים שעל המבייש לפייסו.

⁴⁰ נראה דכל הצורך להוסיף ולפייס את בעלה הוא רק באופן שמחמת חומר הביוש הבעל מרגיש בושת בעצמו במה שביישו את אשתו [ומצוי הדבר רק בפגיעת בושת קשה] אבל כאשר הבעל רק מצטער על כך שביישו את אשתו [כמו שמצטער לראות בצער כאב גופני שיש לה] הרי כאשר המבייש מפייס את האשה והיא מתפייסת ופג צערה גם הבעל מתפייס בכך והוי מחילה ממילא [וכעין הא דמצינו ברכות כח. בעובדא דר"ג צעריה לרבי יהושע וכשנתפייס א"ל ר"ע לר"י נתפייסת, כלום לא עשינו אלא בשביל כבודך, והיינו שר"ע וחכמים צערם לא היה צער עצמם אלא רק השתתפו בצערו של ר"י ומשנתפייס הרי שכבר פג הדבר].

⁴¹ כתב הרמ"א [תרו, ס"ב] "ונהגו לבקש מחילה בערב יוה"כ", ולכא"ו קשה דאם מיירי שיודע שפגע בחבירו הרי כבר נתבאר בשו"ע [ס"א] שצריך לפייסו, ועוד קשה לשון נהגו דהרי זה חיוב מן הדין, וביאר ערוה"ש [ס"ד] שהרמ"א מיירי "אף שלא חירפו זה לזה כלל, מ"מ שמא פגעו בכבוד זה לזה" והיינו שגם אם אינו יודע שפגע בחבירו מ"מ יש לחוש שמא פגע או החסיר בכבוד חבירו וציערו מבלי שימת לב או ששכת, **ודבר זה** מצוי בקרובים אליו לחבריו וילדיו וביותר באשתו שתלויה בו ודמעתה מצויה. וראה לקט יושר [ח"א עמ' קמ"א ענין ב'] שכבר נהגו כן אצל בעל תרוה"ד שבבית מדרשו בליל יו"כ היו כל הקהל עוברים לפניו לבקש מחילתו והיה השמש מכריז בשמו שמבקש מחילה.

וחכ"א העיר דמלשון המרדכי [שהוא מקור הרמ"א] שכתב "מנהג לבקש מחילה עיו"כ וכו' כדי שתתקבל תשובתם לפני הקב"ה בשלום ובחיבה" לא משמע הטעם כהערוה"ש להשיג כפרה על הצד שפגע בחבירו אלא נראה דכוונת המרדכי ורמ"א שנהגו לבקש מחילה מכל מי שיודע בו שמקפיד עליו אף **שלא כד"ן**. ומשום שאין בקשת מחילה זו מדין המ"ע דתשובה אלא רק ממנהג להיטיב לפני הקב"ה את קבלת תשובת כלל ישראל ביוה"כ בשלום ובחיבה נהגו בבקשת מחילה זו רק בערב יוה"כ עכ"ד. ולפ"ז לא מצינו ברמ"א שמנהג בקשת מחילה הזה הוא על שמא פגע, אך מ"מ סתמנו שנהגו לבקש מחילה על הספק משום שכמדומה המנהג הרווח הוא כדברי הערוה"ש וכדמצינו שכבר נהגו כן בבית מדרשו של תרוה"ד. [ויש קהילות שנהגות בקשת מחילה על הספק גם אצל חתן ביום חופתו].

⁴² פשוט. וראה בבן איש חי [נצבים ס"ו] הביאו כף החיים [סימן תרו ס"ק מד] וז"ל "כל אדם יבקש מאביו ואמו מחילה ודבר זה הוא חיוב גדול וכו' שאין אדם ניצול מחטא זה בכל יום וכו'".

ד. המחסיר דין מדיני הפיוס ואפילו דבר המעכב ואפילו כל הפיוס כולו, כל שמכל מקום מתרצה לו חבירו ומוחל לו באמת הוי מחילה ומתכפר⁴³. אכן אף שזכה למחילה נראה דמעלה היא שיפייס חבירו⁴⁴.

ה. פגיעה שחלפו עליה שנים רבות והפוגע רואה שהנפגע מדבר ומתנהג איתו באופן טבעי ומשוחרר כמי שאינו מקפיד כלל - נראה דמ"מ יש לחוש שצריך לפייסו⁴⁵ [וראה בהערה

⁴³ דאחרי שמטרת הפיוס היא לתקן ולהסיר קפידת חבירו עליו כדי שימחל לו מה לי אם הושגו הפיוס והמחילה ע"י השתדלותו ומה לי אם ע"י סיבה אחרת, וקצת ראייה מהגמ' מגילה כ"ח. במר זוטרא כי הוה סליק לפוריה אמר שרי ליה מריה לכל מאן דצערן, ומשמע דמועיל זה אע"ג דלא פייסוהו במאומה. ומלשון הח"א בתפילה זכה [כלל קמ"ד ס"כ] שכתב "אני מוחל במחילה גמורה ולא יענש שום אדם בסיבת"י [וכן הוא בנוסח קרי"ש שעל המטה] משמע שמועיל שלא יענש והיינו שמתכפר לו. וכן נראה דעת הח"ח ממה שהביא בנו ר' לייב [בדוגמא מדרכי אבי אבות כב] אודות "תפילה זכה" שהועתקה מספר חיי אדם "כי בלי זה נשאר משוקע בכמה עוונות באשר בין אדם לחבירו אינו מכפר יוה"כ וכו' ", וכן נראה **ביפה מראה** [הביאו הפר"ח סי' תר"ו], שכתב "ואפילו אם העלוב מתפייס מבלי שילך העולב אצלו כלל שפיר דמי, ומה צורך לבושה ובזיון לכפר עליו מאחר שהעלוב מוחל לו בלא"ה ובדידיה תליא מילתא". וכן מוכח במב"ט [אגרת דרך השם רפ"ב, הוצ' אשכול] שכתב "כי המצוות שבינו לקונו אינו יכול להשטמ מלעשותן כלל, משא"כ ברוב המצוות שבין אדם לחבירו וכו' ואם רצה חבירו למחול לו על עלבונו או על גזילו ג"כ מחול", וכן מוכח בספר **יוסף אומץ** [הזכירו הב"ח בתואר הרב הגדול] סי' תתקפ"ט "מנהג העולם שהולכים לאוהביהם בעיו"כ לבקש מחילה ועל הרוב אינו לצורך כי לא חטא להם ואף אם במשגה חטא להם הלוא על כל פשעים תכסה אהבתם **ובודאי כבר סרה קנאתם ושנאתם מעליהם** ולא מן השם הוא זה" והיינו שאחרי שכבר מחלו מעצמם תו אין צורך מן הדין לבקש מחילה, וכעין זה כתב **הלבוש** [סי' תר"ו סוס"ב, ד"ה ולא כאלו השוטים], וכן הוא **בחתם סופר** [תורת משה פר' וזאת הברכה ד"ה בהתאסף] "כי בזמן שביהמ"ק היה קיים לא מצינו שהוצרכו לבקש מחילה זה מזה בעיו"כ כי מטבע הקרבנות בעצמם לקרב הלבבות ולהשלים ביניהם אבל בימי ראב"ע נחרב הבית על כן דרש [יומא פו:] שירצו את חבריהם וכו' ". שוב הראוני **ברבינו יונה** [משלי ט"ז, ז], עה"פ ברצות השם דרכי איש וגו' שכתב שהחוטא לרבים "בהכלמות ובעצור ובגאווה ובבוז וכו' הנה ברצות השם דרך תשובתו [שהיא רק לשמים] **יתן בלבבם שיתרצו לו ונמצאו נזקיו כלא היו**", וכן נראה מדבריו בספר היראה [אות סז במהדו' שפתי חכמים] שכתב "ואל תעשה שום דבר מיאוס בפני חבירך ואם עשו אחרים בפניך **מחול להם ואל יכשלו על ידיך**". וכע"ז כתב **בספר חסידים** [סי' מד] וכע"ז כתב **בחוה"ל** [שער התשובה פ"ג] בביאור האופנים שהשם יעזרהו להשלים תשובתו "ואם הרע לחברך בגופו [א.ה. ואינו יכול לפייסו] יכניס לו הבורא ית' בליבו רצון ואהבה עד שימחל לו במה שחטא כנגדו". וכן מובא בשם **הגריש"א** זצ"ל [אשרי האיש או"ח ח"ג פ"כ סי' ה] וכו"כ בספר **חוט שני** [יוה"כ עמ' ק] "ואם הנפגע מחל מצדו מחילה גמורה למי שציערו מסתברא דשפיר מהני כיון דסו"ס נתרצה אף שלא היה כאן פיוס". [והיה מי שלמד דבלי שמכניע את עצמו בבקשת המחילה לא מתכפר לו אף אם הנפגע מוחל, ואף הביא כן בשם ה"כוכבי אור", אבל כבר השיג על כך בשו"ת אז נדברו ח"ז סי' ס"ה והעיר שאין לכך מקור כלל בדברי ה"כוכבי אור" עיי"ש, אכן בפלא יועץ ערך תשובה כתב "ואף אם הנחבל ימחול מעצמו כו' לא סגי בהכי דנהי דמועיל הרבה אבל עכ"פ חיובא רמיא עליה דאיניש לעשות את מה שמוטל עליו ולרצות את חבירו".]

⁴⁴ הב"ח [סי' תרו ד"ה מצאתי] והא"ר [ריש הסימן] הביאו מהעין יעקב **שלתחילה** צריך שילך הנפגע בעצמו ולא ישלח שליח שיפייס [והביאם המ"ב ס"ק ב'] והם מיירי בשחברו עוד לא מחל, וצ"ל אם גם אחרי שכבר מחל מעצמו יש טעם לפוגע להוסיף ולבקש את מחילתו. הנה בעין יעקב עצמו ביאר טעמו "וזאת הבושה והבזיון הם לכפר עליו מאשר חטא לחבירו", ונראה לטעמו שאע"ג שיכול להשיג המחילה ע"י שליח מ"מ הבושה והבזיון הוי כעין תשובת המשקל להמפייס על מה שציער לחבירו והויה מעלה בתשובה כלפי שמיא [בחלק שבין אדם למקום] וא"כ זה שייך אף לאחר שחבירו מחל [וכע"ז כתב בחוט שני ר"ה ויוה"כ עמ' ק]. ומצינו מעלת השפלת עצמו כבר בראשונים [הו"ד לקמן הע' 91] שאף לאחר שביקשו ג"פ כדין וכבר אינו זקוק לו צריך עוד לומר בפני עשרה שביקש ממנו מחילה שע"ז הקב"ה רואה שמשפיל עצמו ומוחל לו, ומ"מ השפלה זו בבקשתו מחילה בעצמו ולא ע"י שליח במקום שחבירו כבר מחל לו לא תהיה מחויבת יותר מאשר האופן שחבירו עדיין מקפיד עליו שכתב עליו המ"ב [ס"ק ב'] רק לשון "ונכון שילך בעצמו אליו".

⁴⁵ הנה למרות שנראה שאינו מקפיד כלל יש לחוש שמא מחביא קפידתו בליבו, והדבר מצוי יותר בדורנו שחדרה השפעת נימוס חיצוני רבים מרגישים פגיעה בכבודם לגלות שנפגעו ממאן דהו או שמרגישים קושי להוכיח [מהטעמים דלקמן חלק המחילה סעיף ד] ונמנעים מלהוכיח את הפוגע [וזה הפך מצות התורה דיש חיוב להוכיח את שפגע בו כמבואר לקמן בחלק המחילה ס"ב].

ועוד, דאף אם לא ניכר עליו שמקפיד יש לחוש שאין זה אלא משום הסח הדעת [והיתה כאן רק מעין "הרדמה" של הקפידה] ועלול הדבר לשוב ולהתעורר אחרי שמעולם עוד לא מחל. **אכן** אם ברבות הזמן פגה קפידתו עד כדי שלא תתעורר עוד אף אם יזכר במקרה הפגיעה הרי שאחרי שהמחילה תלויה בהסרת הקפידה שבלב [כדלקמן המחילה ס"ד] נראה שיש כאן כבר מחילה ממילא.

הדרכה להתגברות על קושי המצוי בזה⁴⁶. אכן בפגיעות קלות שדרך העולם למחול עליהן ממילא ואין הנפגע ידוע כאדם בעל טבע מקפיד נראה דבמקום קושי יכול לסמוך שלא לפייס⁴⁷.

ו. אם אין לו דרך למצוא את הנפגע [על מנת להשיב הגזילה או לפייסו] ישוב בתשובה לשמים ויקבל על עצמו שכאשר ימצאו יבקש ממנו מחילה [וישיב הגזילה], ורבו האומרים שעייז יזכה כבר עתה למחילה⁴⁸.

⁴⁶ לאחר שנים רבות מצוי שנוסף קושי [על הקשיים הנזכרים לקמן פרק המחילה ס"ד] לפנות לנפגע מחשש שיראה תמוה בעיניו וידחה את פנייתו בביטול על אתר ויצא המבקש בבושת פנים וללא תועלת. והעצה לזה היא להקדים ולומר לנפגע כבר בעצם הפנייה אליו את ההתנצלות והפיוס. לדוגמה לא יאמר לו "לפני עשר שנים פגעת בך ובאתי עתה לבקש מחילה" [שאופן זה עלול ביותר לדחיה הני"ל] אלא יאמר לו "התעוררתי לתפוס כמה הייתי לא בסדר כשעשיתי לך כך וכך ואני ממש מצטער ומתחרט על כך ומבקש שתמחל ליי" [גם ישתוק מלהזכיר בראשית דבריו את זמן הפגיעה].

⁴⁷ דאף דלכתחילה אין להשאר בחשש הקפדה מ"מ במקום קושי אפשר שיכול לסמוך על דרך העולם שמוחלים מעצמם ובפרט לדברי הגריש"א [הו"ד לעיל הע' 38] שבשעת הדחק יכול לסמוך על מחילת הנפגע בתפילה זכה. [וכל דברינו הם בפגיעות שאף שהן קלות מ"מ צריך לבקש עליהן מחילה, אבל ישנן פגיעות קלות עוד יותר שבדרי"כ אין אדם זוכרן כעבור זמן והמחילה עליהן היא ממילא מבלי שום בקשת מחילה].

⁴⁸ הנה דינא דמתניתין [יומא פה:]: דעבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו משמע דאף אם מחמת אונס לא ריצהו הוי מעוות דלא יוכל לתקון וישאר ללא מחילה וכפרה אא"כ יכניס הבורא ית' בלב חבירו למחול לו מעצמו, וכן משמע בחובה"ל [שער התשובה פ"ן] שאם אדם ציער לחבירו ואינו יכול לפייסו אזי "כאשר יקבל עליו גדרי תשובה בכל תנאיה אשר בכוחו ויכלתו מהם וכו' וכו' יכניס לו [לנפגע] הבורא ית' בלבו רצון ואהבה עד שימחל לו במה שהיה מחטאו עליו", והיינו שנוקט הוא עדיין למחילת חבירו [וראה בספר תולדות אדם פ"א על רבי זלמן אחיו של ר' חיים מואלז'ין זללה"ה, שאירע לו שפגע באדם שלא ידע למצאו והגר"א ניחמו בדברי החובה"ל הני"ל].

ובירושלמי [ב"ק פ"ח, הל' ז'] אמרו הוציא לו שם רע אין לו מחילה עולמית, ובארוהו הפוסקים [תוה"ד ח"ב סי' ר"ב, ישי"ש ב"ק פ"ח סי' סג, מ"א ומ"ב סי' תרו] דאיכא דשמע בהוצאת ש"ר ולא שמע בפיוס, ויש שבארוהו [שעי"ת ש"ג אות קיא, הבי"ח והפמ"ג סי' תרו] דאיירי בפגם משפחה שמזיק בזה את כל הדורות הבאים אחריו שאינו יכול לבקש מהם מחילה, ומשמע שלא יועילו לו כל טצדקי שיעשה מבלי מחילתם.

וכן נראה ברבינו יונה [שער ג אות רז] המדבר בחומר כת מספרי לשה"ר שנבצר מהם לשוב שכתב "אם ישוב בעל הלשון בתשובה צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מזעם לשונו, והוא לא יזכור מספר כולם כי רבים מכאובים הכאוב וכמה נפשות הדאוב וכו'", והיינו שלא יוכל לשוב על פגיעתו באלו שאינו יכול לפייסם, ומשמע שאין לו בהם דרך למחילה ולכפרה. [ויתכן כוונתו שרק אין באפשרותו להשיג כפרה שלימה, אבל תשובה חלקית וכפרה חלקית במקום אונס מיהא איכא].

והמנח"ח [שסד, ס"ק לב] כ"כ להדיא "וכל זמן שלא מחל מעכב הכפרה אע"ג דהוא אונס דבחבירו תליא וגם אם גזלו ממון אע"פ דהוא אונס כגון דאין לו להחזיר מ"מ לא נתכפר לו", וכן מוכח בדברי בן החי"ח, הגרי"מ קרליץ והגר"מ שטרנבנד במועדים וזמנים [הו"ד לקמן הע' 65] שנקטו שלפ"ד הגרי"מ שאסור לו לגלות לחבירו מה שדיבר עליו לשה"ר ממילא ישאר הפוגע ללא כפרה אע"פ שמצידו רוצה הוא לפייס ורק אונס הוא על הפיוס מחמת האיסור. **אמנם** מצינו לכמה מרבתינו שנקטו שכאשר אדם עושה כל מה שביכולתו על מנת לפייס, הקב"ה מוחל לו גם אם נאנס ולא הגיע לכך. המאירי [חיבור התשובה מאמר א פ"א] הביא כמה אפני אונס להשבת הגזילה וכתב "שאין השבתו מעכבת תשובתו אחר שהיתה התשובה עם כל גדריה בליבו ושהיה בליבו להחזיר", וכ"כ היעב"ץ [שאלת יעבץ ח"א סי' עט, הו"ד בשו"ת שתי הלחם למהר"ם חגיז סי' לא דף לב עמ' א] גבי גזלן שלא יכול להשיב הגזילה "בודאי אם עושה כל טצדקי דאפשר ליה למעבד פשיטא שאין לך דבר שעומד בפני התשובה וכו' ומשעה שהסכים לעשות תשובה שלימה וגמר בדעתו לפרוע ולצאת יד"ח ככל אשר תמצא ידו מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ואם אח"כ נאנס ולא עשה מעלין עליו כאילו עשאה", וכ"כ החיד"א [חומת אנך ויקרא טז, ל] עה"פ כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם "אפי' עבירות שבין אדם לחבירו, ובתנאי שתקבלו לפני ה' שתתהרו ותשיבו הגזילה ותיכף יוה"כ מכפר", וכ"כ ביפה ללב [פלאגי, ח"ו או"ח סי' תרו ס"ב] דאם חבירו שחטא לו אינו בעיר או שאין לו שהות להתפייס עמו יקבל עליו לפייסו כדבעי ומכפר לו יוה"כ, והמטה אפרים [תרו ס"א בקצה המטה אות ג] הביא את דברי החיד"א והיפה ללב הני"ל,

וכן נראה בדברי הפלא יועץ [ערך תשובה, ד"ה ואם גזל את הרבים] "ואם לא יוכל לעשות שום דבר מצרכי רבים וכו' באופן שאין לו תקנה אפ"ה לא יתיאש מן הרחמים וכו' ויקבל עליו שכאשר תשיג ידו יחזיר, והשם יראה ללבב וירחמהו עושהו",

שו"ר שכן כתב בן החי"ח בשם אביו [כל כתבי החי"ח (מהד' תש"ן), שיחות החי"ח עמ' קיד] שנתן עיצה לפני תפילת נעילה על עבירות שבאל"ח שאין יוה"כ מכפר עד שירצה וישיב את חובותיו, שכל אחד יקבל ע"ע להשיב כל חובות שיש לו "וכאשר הקבלה היא אמיתית אזי הקב"ה יחשיבנה כאילו כבר קיימנו ונוכל לעבור את הדין עכ"ד. [ובזה ימצא ביאור לדברי החי"ח שכתב (קונטרס כבוד שמים סופ"ג) תיקון לאחד בן תורה שעבר כמה מאות פעמים על

ד. בקשת מחילה ממת א. הפוגע בחבירו ולא הספיק לבקש מחילתו [ג' פעמים כדין]⁴⁹
עד שהלה נפטר⁵⁰ יביא עשרה בני אדם⁵¹ ועמידם על קברו ויאמר חטאתי לאלקי ישראל
ולפלוני זה שחטאתי לו וצריך לפרט החטא⁵².

לשה"ר ואינו יודע את שמם לילך ולפייס אותם, שאמרו חז"ל שצדיקים באותו דבר שחוטאים בו מתרצים ולכן יראה ללמוד ענינים אלו ברבים ואז **בודאי הקב"ה ימחל לו על העבר**, ויעזרהו על להבא שלא ליכשל עוד עכתו"ד, וקשה מהיכי תיתי שהקב"ה ודאי ימחול לו בשעה שחסר לו הפיוס המעכב בכפרה, ולהאמור כאן ניחא שמצידו אין מניעה ואף רוצה הוא לפייס רק אינו יכול.

ונראה לבאר טעמם דכפרת הפגיעה בחבירו אינה מסורה ביד הנפגע אלא לעולם הכפרה היא בידי שמים ככל הכפרות רק תנאי הוא שיפייס חבירו תחילה, ובמקום שהפוגע עושה את כל יכלתו ואינו יכול לפייס לית לן בה, וכעין מה שמצינו [ראה להלן חלק הפיוס ס"ח] במפייס חבירו ג"פ ולא התפייס שאינו זקוק לו יותר ומתכפר הוא בלאו הכי. ובאמת גם בחובה"ל הנ"ל הזכיר לשון שמשמעה כמ"ש האחרונים הנ"ל וז"ל "כשיקבל עליו גדרי התשובה בכל תנאיה אשר בכוחו ויכולתו מהם, הבורא מקל עליו תשובתו ועובר לו על מה שנעלם ממנו ונמנע עליו, וישם לו מוצא קרוב מחטאו וירחיב אמתלאתו בו", ומשמע שיש גם הנהגת שמים של מחילה למרות שמחסר באונס מחיובי התשובה. ומש"כ החובה"ל אח"כ שהבורא יכניס בלב הנפגע למחול י"ל דהוא רק א' מדרכי שמים לסבב שהפגם יתוקן בשלימות, אך באופן שהנפגע כלל אינו יודע שפגעו בו כך שאינו יכול למחול או שכבר מת ואין ידוע מקום קברו וכיוצא ביתוקן החטא אף מבלי מחילתו, וכמו שסיים החובה"ל שם שכלל הדבר ש"אין התשובה נמנעת על החוטא אלא מצד רוע מצפוננו ותרמית ליבו אבל אם הוא רוצה להתקרב אל האלהים לא יסגר שער התשובה בפניו ולא ימנעוהו מונע מהגיע אליו".

ומה שמשמע בירושלמי הנ"ל שאין לו מחילה עולמית אף באונס, הנה להסוברים הנ"ל שהוא מיירי בפגם משפחה אפשר שהחמיר כ"כ רק בעוון המסוים של פגם משפחה שאין קץ לרעתו שנמשכת והולכת שהולך ומזיק את כל הדורות הבאים, משא"כ שאר עבירות שבין אדם לחבירו שהסתיימה רעתן בשעתן, ולהסוברים הנ"ל שהוא מיירי בכל מוציא ש"ר אפשר משום חומרתו שישודו בשקר ואיכא דלא שמעו בפיוסא.

⁴⁹ אבל אם כבר בקש ממנו בחייו ג"פ אף שלא מחל לו א"צ לעלות על קברו, כן מוכח ברמב"ם [תשובה ב,א], מאירי [חיבור התשובה מאמר א פ"א], סמ"ק [סי' ת], רבינו פרץ בהגהותיו [שם], ארחות חיים מלונגל [הל' עיו"כ סי' י], שלטי הגבורים [בב"מ לג. מדפי הרי"ף] ועוד, וטעמא דמילתא משום שכשהספיק לבקש מחילתו ג"פ כדין כבר זכה לכפרה [כמבואר בראשונים ובפוסקים להלן סעיף ט]. [ובשפ"א יומא פז: כתב דאף אם בקש מחיים ג"פ אך הלה לא מחל צריך לעלות על קברו, ודלא ככל הנ"ל].

⁵⁰ מצוי הדבר אצל צעירים שממשובת נעורים פגעו במלמד בחידר או במג"ש בישי"ק וכן אצל בנות כלפי מורה.

⁵¹ צריך לדעת אם הני עשרה בעינן להיות גברים דווקא או דאפשר גם בפני נשים. ונראה דתלוי הדבר בטעם דין העשרה. **דהפ"ח** כתב [סי' תרו ס"ק ב] "דהיינו טעמא דכיון דצריך לומר חטאתי לה' אלקי ישראל בבציר מ' לאו אורח ארעא", **והפמ"ג** [א"י ס"ק ז] הביאו והוסיף לבארו דהוי כעין ברהמ"ז ב', וכע"ז כתב **ערוה"ש** [ס"ק ד] "משום דאכל בי עשרה שכינתא שריא ומשום כבוד השכינה ודאי המת מוחל לו", ולטעמייהו בעינן עשרה גברי דווקא, וכ"כ להדיא מהרי"ץ [בשו"ת פעולת צדיק ח"א סי' קלו, נכתב שנת תקלט], ולפ"ז אשה שפגעה אם לא תוכל להביא עשרה גברים מקרובי משפחתה תצטרך לשלוח שליח במקומה [משום דרכי צניעות].

ואילו המב"ט [קריית ספר סוף הל' תשובה] כתב "ויהא הליכתו לקברו חלף [הליכתו] ביתו בחייו ובעשרה כנגד ג' שורות והוא [הנפגע]", גם **שלטי הגבורים** [בב"מ לג. מדפי הרי"ף] כתב "דהא דצריך לילך על קברו וכו' משום שאעפ"י שמת הנעלב לא פקע מהעולב החיוב ללכת אצלו ולהרבות עליו רעים עד שיתפייס", וכ"כ תוספת יוה"כ יומא פז., וכן נראה **ברס"ג** [אמו"ד מאמר ה] שכתב "יאמר במעמד עשרה אנשים חטאתי לפלוני ג' פעמים, כי אם היה חי וישאל ממנו כן ולא היה עונהו [מוחל לו] היה נמחל לו". גם הפמ"ג [הנ"ל] הזכיר טעם זה שכתב "אפשר י"ל משו"ה צריך כאן עשרה מספק דלמא אי הוי חי לא היה מתפייס וצריך עשרה שיאמר בפניהם כמ"ש רמ"א בהג"ה ס"א [דאם לאחר ג"פ לא נתפייס הנפגע יאמר הפוגע לפני עשרה שבקש ממנו מחילה], א"כ במת יבקש ג"פ מחילה וצ"ע", והיינו שהשוה הפמ"ג לטעם זה את בקשת המחילה ממת לבקשתה מחיים דבתרוויהו ע"י בקשת המחילה ג"פ ומעמד עשרה מתכפר לו. ולטעמייהו שדין העשרה הוא חילוף לדין הפיוס מחיים בפני ג' אנשים ג"פ נראה דאשה שפגעה בחברתה תוכל לאחר פטירתה לפייס בפני נשים, כמו שהיתה מפיסת אותה מחיים בפני נשים [דסברא היא שיכולה לפייס מחיים בפני נשים אחרי שאין חסרון בדבר בעבור תכלית הפיוס שהיא להיטיב את לב הנפגע, ויתירא מזה משמע **בשו"ת רב פעלים** (ח"ב, שאלה סב) שאף עדיף לפיוס להעשות בפני בני מינו של המפייס]. **וביש"ש** כתב [ב"ק פ"ח סי' נ] שכתב "יקבץ מנין בני ברית אנשים חשובים", ונראה דמש"כ 'בני ברית' [דמשמע לאפוקי נכרים] הוא נצרך לכל הטעמים הנ"ל, ומש"כ 'אנשים' [דמשמע לאפוקי נשים] אפשר דס"ל כהפרי"ח ודעימיה הנ"ל דהוי לעיכובא, ואפשר לאידך גיסא דהוא רק כמו 'חשובים' דסמ"ך ליה דמסתבר דאינו לעיכובא.

ואחרי שמצינו למקצת רבותינו שהצריכו בפני גברים דווקא ראוי לחוש לזה לכתחילה. ואשה שאין לה להביא עשרה גברים מבני משפחתה נראה דעדיף לה לבקש המחילה ע"י שליח בעשרה גברים מאשר לבקש בעצמה בפני נשים. שכן הדין לבקש המחילה בעצמו ולא ע"י שליח אינו לעיכובא [לקמן הע' 55] ואילו הדין לבקש בפני עשרה גברים הוא לדעת מקצת רבותינו לעיכובא.

⁵² מ"ב ס"ק טו. וכתב הקצשו"ע [סי' קלא ס"ה] שאם יהיה בפירוט החטא בזיון למת לא יפרטו [והרי זה כעין מש"כ במ"ב ס"ק ג' גבי פירוט החטא בבקשת מחילה מחיים שאם חבירו יתבייש מזה לא יפרט].

וצריך לילך לשם יחף⁵³ אך אין זה לעיכובא⁵⁴.

ב. ואם קברו רחוק יותר מג' פרסאות [מרחק של כשלוש וחצי שעות הליכה⁵⁵] יכול לבקש מחילה זו ע"י שליח⁵⁶.

ג. ועשרת האנשים יאמרו לו ג"פ מחול לך, ובוזה יזכה לכפרה⁵⁷.

⁵³ מ"ב ס"ק יד. במקור הדין בישי"ש [ב"ק פ"ח ס"ג נ] כתב "וילך על קברו יחף", והמ"א [הביאו המ"ב] הביאו בלשון "וצריך לילך לשם יחף", ומלשון זו משמע קצת דיחלוץ מנעליו קודם כניסתו לד"א הסמוכות לקבר, ובערוך השלחן [ס"ד] כתב "מביא עשרה בני"א ומעמידם על קברו ויחלוץ מנעליו ויאמר חטאתי וכו' " ומשמע שדי בחליצת מנעליו בתוך ד"א דהקבר.

⁵⁴ דהא לא נזכר בגמ' ובראשונים דבר זה כלל ונראה שענינו רק לתוספת בהכנעה.

ויש לדון לדעת המתירים ביה"כ לילך במנעל שאינו עשוי מעור [מ"ב ס"ג תריד ס"ק ה וכן המנהג] משום דלא חשיב מנעל, האם יהיה יכול לבקש מחילה על הקבר בנעלים אלו. ואפשר דטעם המתירים הוא משום שמה"ת אין מנעל אלא העשוי מעור וס"ל דאף מנעל הנוח ללבישה מ"מ כל שאינו מעור לית ליה שם מנעל ולא פלוג בדין, משא"כ בנידו"ד שאי"ז דין מה"ת ואף לא מדרבנן אלא הוא סברת הפוסקים וטעמם רק בעבור תוספת הכנעה ושפלות, אי"כ אין לנו בו אלא האי טעמא, ולפי"ז נראה לחלק בסוג המנעלים, דמנעלי הבית שאדם בוש לצאת בהם לרחובה של עיר שפיר מתקיים בהם טעם השפלות ויוכל לבקש בהם מחילה, אך מיני מנעלי נוחות שמראם מכובד אלא שאינם עשויים מעור, הרי שחסר בהם עיקר טעם היחף וראוי להחמיר בהם.

⁵⁵ דשיעור פרסא ד מילין ושיעור הילוך מיל יח דקות. וצ"ל איך הדין ברוכב או נוסע ברכב, האם המכוון בשיעור ג פרסאות הוא רק המרחק כך שאין חילוק בין הולך רגלי לבין נוסע ברכב, או שהמכוון הוא שיעור הזמן הנצרך לטרור להליכת מרחק זה כך שבאמצעי תחבורה כפי מהירותו יגדל המרחק הנדרש.

ונראה דטעם שיעור זה הוא משום דלא אטריחוהו יותר מזה וא"כ המכוון בו הוא משך הזמן כך שגם ברכב יש לנסוע משך כשלוש וחצי שעות. ראה ביה"ל ס"י קס"ג ס"א ד"ה ברחוק שכתב כע"ז גבי חיוב הליכה לצורך נטילת ידיים. [ומש"כ המ"ב ס"י צב ס"ק יז גבי חיוב הליכה לצורך תפילה בציבור שרוכב דינו כמהלך ברגליו והיינו שגם הרוכב שיעורו לפי המרחק, מקורו הוא א"ר בשם תשובת בית יעקב שטעמו דלא חילוק חז"ל בתקנותיהם, ונראה דאינו סתירה לכאן דנידו"ד כלל אינו מתקנת חז"ל אלא מהישי"ש [ב"ק פ"ח ס"ג ג] ואין לנו בו אלא טעמו, וראה עוד באישי ישראל (פ"ח הע"ע) ע' מש"כ בשם הגר"ח קניבסקי זצ"ל בביאור המ"ב הנ"ל גבי הליכה לתפילה בציבור דה"מ כשרוכב על חמור שגם בו יש טירחא משא"כ כשנוסע בעגלה שאין בו טירחא מחשבים לפי הזמן, ע"ש].

ולהאמור שטעם שיעור זה הוא משום דלא אטריחוהו יותר מזה נראה שזקן וחולה יוכלו לשלוח שליח בשיעור הפחות מזה, כ"א לפי קושי ידיה, וכ"כ בספר שערי ימים הנוראים להגר"י טשזנר שליט"א. עוד נראה דאף עצם הדין לפייס בגופו אינו לעיכובא דלא חמיר מבקשת מחילה מחיים דאף בה אינו לעיכובא [מ"ב תרו סק"ב] והוא רק לתוספת הכנעה ושפלות ועל כן אם הקל לעצמו לשלוח שליח שלא כהוגן מ"מ יצא יד"ח.

⁵⁶ מ"ב ס"ק יד והשליח יקח עשרה אנשים וילך על קברו ויבקש מחילה בשם המבקש ויאמר הנני שליח פלוני מודה ברבים ששלחני פלוני לאמר שחטא לאלקי ישראל ולפלוני זה שחטאתי לו", ומדלא הזכיר שילך יחף משמע קצת שאין צריך, וסברא היא שהרי כל ענין היחף הוא משום תוספת הכנעה ושפלות להפוגע וזה אינו שייך בשליח.

⁵⁷ כן הוא פשוט הגמ' יומא פז. אמר רבי יוסי בר חנינא כל המבקש מוטו מחבירו אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים שנאמר וכו' ואם מת מביא עשרה על קברו וכו', ומשמע דכמו שברישא מחיים אחרי ג"פ אין זקוק לו ומתכפר לו [כמבואר בראשונים ובפוסקים, ראה לקמן ס"ט], כך גבי מת אחרי שמביא עשרה אין זקוק לו ומתכפר, וכ"כ להדיא הר"ס"ג [אמו"ד מאמר ה] "יאמר במעמד עשרה אנשים חטאתי לפלוני ג' פעמים, כי אם היה חי וישאל ממנו כן ולא היה עונה [מוחל לו] היה נמחל לו", וכ"כ חוה"ל [שער התשובה פרק ז] "ואם הזיק לו בגופו או שספר בגנותו יתוודה על קברו במעמד עשרה בני אדם וימחל לו עונו", וכן במב"ט שכתב [קרית ספר סוף הל' תשובה] "ויהא הליכתו לקברו חלף [הליכתו לו] ביתו בחייו ובעשרה כנגד ג' שורות והוא [הנפגע]", משמע שכמו שמחיים מתכפר לו כך גם בהליכתו לקברו, וכן מצינו לסוברים שלא במחילת הנפגע תליא הכפרה אלא שעצם בקשת המחילה בפני עשרה היא המכפרת וממילא על ידה זוכה הפוגע לכפרה ודאי. כן מוכח בתשובת רש"י שהביא השבלי הלקט [הל' נדרים ושבועות ס"י מח] במי שנשבע שלא למחול לחבירו ועתה נמלך ורוצה למחול, שהשיב שהשבועה חלה ותקנתו שיביא עשרה בני"א ויאמר חטאתי וכו' והם יאמרו [במקום הנפגע] מחול לך ונמצא שהנפגע עצמו לא מחל והמחילה קיימת, והעשרה מהני לכך כדמצינו במת שמביא עשרה לכפרתו עכ"ד, וכן נראה בתשובת הגאונים שהביאה הרשב"א [ח"ג ס"י שלא] שמי שנשבע או נדר בחלום יביא עשרה בני"א ויתירו לו את נדרו והביאו ראיה ממי שחטא לחבירו ומת שיביא עשרה בני"א על קברו וכו' ויענו לו כולם מחול לך ג"פ, ומשמע מראייתם דנקטו שכמו שהעשרה הם הפועלים את מחילת החטא כך יש בכוחם להתיר את הנדר [דאי נימא שהמחילה היא משום דתלינן שהמת מוחל אי"ז שייך להתרת נדרים].

ואין להקשות ממה שכתבו אחרונים [הו"ד בהע"ב הבאה] דבקשת המחילה לאחר פטירה מועילה משום דתלינן שאם היה חי היה מוחל, דהיינו דבמחילת הנפגע תליא מילתא וא"כ אין הכפרה ודאית, דהם דברו במוציא ש"ר שגם מחיים אין לו מחילת שמים מבלי מחילת הנפגע [גם אם בקשו ג"פ בפני ג בני"א] וגביו אכן אין הכפרה ודאית משא"כ בשאר פגיעות אין בכוח הנפגע לעכב הכפרה לאחר בקשת מחילה ג"פ.

ד. דין הבאת עשרה לקברו נאמר גם על המוציא שם רע, דהגם שאין הנפגע חייב למחול מ"מ יכול הוא למחול ואמרינן אילו היה חי היה מוחל לו⁵⁸.

ה. אם חרפו לאחר מיתה אין צריך ללכת על קברו אלא מבקש ממנו מחילה במקום שביישו [ראה הערה⁵⁹] במעמד עשרה⁶⁰. אבל אם הוציא עליו ש"ר כגון שקראו ממזר צריך ללכת על קברו⁶¹.

ה. פירוט החטא [כאשר החטא ידוע לנפגע]

א. בשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחברו⁶².

ב. אם יודע שחברו יתבייש מזה לא יפרט חטאו⁶³ אלא יבקש מחילה בסתם.

ו. גילוי החטא

א. אם חברו אינו יודע עדיין כלל מהפגיעה שנעשתה⁶⁴ ויגרם לו צער מגילוייה נחלקו בזה רבותינו הגרי"ס והח"ח, שלהגרי"ס אין לגלות דאין היתר לצער חברו על מנת להשיג

⁵⁸ המ"ב [ס"ק יב] כתב בדין הבאת עשרה בני"א "זה קאי גם אמוציא שם רע דאמרינן אילו היה חי היה מוחל לו" ומקורו ט"ז [ס"ק ג], ולשון הט"ז "היה מוחל" משמע שהגם שאי"ז בתורת ודאי שימחל אלא רק אפשר מ"מ תלינן שכן הוא, וכך אכן ביארו הפמ"ג [מ"ז ס"ק ג] שכתב "משו"ה אם מת זה שהוציא עליו ש"ר יבקש מחילה ממנו מספק דלמא אי הוי חי היה מוחל ומהני ומסתמא כן הוא", גם הלבושי שרד [שם] והגר"ז [סי תרו ס"ו] נקטו דמסתמא כן הוא.

וכל זה הוא במוציא ש"ר שאין בו פגם משפחה כגון שקראו רשע, טמא וכיוצ"ב אך המוציא ש"ר שיש בו פגם משפחה כגון שקראו ממזר וכיוצ"ב "אין לו מחילה עולמית" [ירושלמי ב"ק פ"ח ה"ז], ובאר רבינו יונה [שער ג, אות רח] דהוא משום דמזיק בזה כל הדורות הבאים, והוסיף הבי"ח [תרו] דגם אם ימחול על פגם דידיה אין בידו למחול עבור דורות הבאים, וכתב הפמ"ג [מ"ז ס"ק ג] "על כן יזהר מאוד מזה [דהוי] מעוות לא יוכל לתקון ח"ו", ומ"מ גם בזה יש לו לעלות על קברו כדי שימחול לו על פגם דידיה [ב"ח].

⁵⁹ מ"ב ס"ק יד בשם אחרונים. ונראה פשוט שהמכוון ב"מקום שביישו" אינו לאותו בית או שטח שביישו בו דהרי התכלית היא לתקן הדבר אצל אותם אנשים ששמעו את החירוף, ובאר כף החיים [ס"ק מט] שכוונת "מקום שביישו" היא שיבקש המחילה דווקא בפני אותם אנשים שחרפו בפניהם, ובספר שערי ימים הנוראים [להגר"י טשזנר שליט"א] באר דהיינו בפני אנשי אותו המקום וא"צ דווקא בפני אותם אנשים שחרפו בפניהם משום דחברא חברא אית ליה ויגיע הדבר לאזניהם. ולדבריו נראה דאם יזדמנו לו בעיר אחרת עשרה מאנשי אותו המקום בו ביישו יוכל לבקש בפניהם שם, וכן אם האנשים שביישו בפניהם עברו לדור במקום אחר לא תסגי ליה לבקש מחילה במקום שביישו אלא יצטרך ללכת אחריהם למקומם. אכן במציאות זמננו שהציבור מחולק לקהילות שונות נראה שכדי שיגיע הדבר לאזני אותם שחרף בפניהם צריך לבקש המחילה דווקא בפני בני קהילתם, וכן במציאות זמננו שהתקשורת מפותחת ביותר אף בין הארצות אפשר שתועיל בקשת המחילה במקומו אף אם עברו לדור במקום אחר.

ובדברי האחרונים והמ"ב שכתבו "אין צריך לילך על קברו" משמע שאם ירצה יכול לעלות על קברו לבקש מחילה בפני עשרה אחרים [כך שייקל עליו הדבר במקרה שביישו במקום רחוק וקבור הוא במקום קרוב]. עוד נראה פשוט שאם המקום שביישו רחוק ממנו יותר מג' פרסאות יכול לשלוח שליח דלא גרע מביישו מחיו.

⁶⁰ כן משמע מסתימת הפוסקים שכתבו שהמבייש מחיים צריך לעלות על קברו בעשרה ואילו המבייש לאחר מיתה סגי שיבקש מחילה במקומו, והיינו דכל החילוק שהזכירו בין ביישו מחיים לביישו לאחר מיתה הוא רק אם צריך לעלות על קברו אבל דין העשרה במקומו עומד [ובערך השלחן הקל במבייש לאחר מיתה דסגי בפני ג].

⁶¹ מטה אפרים סי' תרו כתב על דברי השו"ע סי' שתקנת הקדמונים שלא להוציא ש"ר על המתים "ולכן צריך לעשות תשובה על שעבר התקנה וגם אל יקל בעיניו לחזור אחר יו"ד לבקש ממנו מחילה [על קברו] אבל אם לא הוציא עליו ש"ר רק דברי חירופין לבד א"צ לילך על קברו כיון שלא ביישו רק לאחר מיתה", וכן מוכח במ"א ובמ"ב ס"ק יג שאם קרא לחבירו ממזר בן ממזר צריך גם לילך לקברי אבותיו לבקש מחילתם.

⁶² לשון המ"ב סי' תר"ו [ס"ק ג] על פי הבי"ח סי' תר"ז שכתב דהוא דומיא דחטאים דבין אדם למקום דמצוה לפרט החטא בשעת הוידוי, ושם ביאר המ"ב [סי' תר"ז ס"ק ח] הטעם "כדי שיתבייש יותר כשמזכיר חטאיו".

⁶³ מ"ב שם, והוא מדברי המ"א. ואי"ז שייך למחלוקת הגרי"ס והח"ח דלקמן דהכא מיירי בפגיעה הידועה וכדנתבאר במילואים א'.

⁶⁴ ואי"ז שייך לנתבאר [לעיל ס"ב אות א] שבאופן שלא נגרם לחבירו נזק או צער א"צ לפייסו דהכא מיירי שפגע וציער את חבירו רק הנפגע אינו יודע מכך [דוגמא לדבר שבטל לו שידוך או מקום עבודה וכיוצ"ב]

כפרה⁶⁵, ולהח"ח צריך לגלות⁶⁶ [ומקורו מדברי רבינו יונה, וכן דעת המקור חיים לבעל החוות יאיר].

והנה אחרי שהרבינו יונה והמקור חיים והח"ח התירו ואף הצריכו מן הדין את החוטא לגלות חטאו לחבירו נראה לכאוף שהסומך עליהם לא הפסיד ויוכל עי"ז לזכות למחילה ולכפרה⁶⁷.

וישנם אופנים שלא נחלקו בהם :

1. כאשר יש לפוגע אומדנא שגילוי החטא יגרום לנפגע לעבור איסור כגון שמכיר בו שישנאהו על כך או שינקום בו או שאר איסורים, גם להח"ח אין לגלותו⁶⁸.
2. נראה שבפגיעות קלות המצויות [כהפרעה מועטת בשינה, עקיפת מקום בתור, אבק לה"ר וכיוצ"ב] שבהן אומדנא היא שאם יבקש עליהן מחילה מהנפגע ודאי ימחול לו, גם להח"ח אין לגלותו אלא יש לו לסמוך על כך שיבקש ממנו מחילה באופן כללי⁶⁹.
3. לאידך גיסא כאשר הנפגע כבר יודע מעצם הפגיעה רק אינו יודע מיהו הפוגע ודרכו להיות תוהה ומצטער לדעת מיהו, הרי שבד"כ תהיה לו הקלה בצערו ע"י גילוי זהות החוטא [זולת במקרה שיצטער יותר, כגון שהפוגע הוא ממקורביו] ובכה"ג נראה שישכחם הגרי"ס שיש לגלותו שהוא החוטא ולבקש מחילתו⁷⁰.
4. עוד נראה דאף כאשר הנפגע אינו יודע מאומה מהפגיעה אלא שתהיה לו תועלת בידיעתה להעזר מנזקה⁷¹ אף להגרי"ס יש לגלותה⁷².

והנפגע תולה שהדבר נגרם משום חוסר התאמה וכיוצ"ב], שאין חיוב בקשת המחילה תלוי בידיעת הנפגע אלא רק במציאות אם פגע בחבירו.

⁶⁵ ובפשוטות ישאר הפוגע ללא כפרה וכ"כ בספר שיחות הח"ח מבנו שכתב על דברי הגרי"ס "ואפשר זהו סברת חד מ"ד שאמר סיפר אין לו תקנה", וכ"כ בחוט שני [הל' יוה"כ עמ' קו] שבאופן שאינו מגלה את הפגיעה "עוון לשה"ר ישאר בידו ללא מחילה", וכ"כ במועדים וזמנים [ח"א סי' נד הערה א] "דמונעין ממנו כפרתו ובלבד שלא יגרום לחבירו עגמת נפש", אכן יש להעיר דאפשר שכיון שלדעה זו התורה אוסרת עליו בכה"ג לפייס אין הפיוס מעכב את כפרתו וסגי ליה בתשובה לשמים, וכן שמענו מהגאון רבי אשר וייס שליט"א [נראה הטעם במילואים א סוף הע' 6].

⁶⁶ לשון הח"ח כלל ד' סייב "ואפילו אם חברו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה" והוא עפ"י הר"י [ש"ג, ר"ז] שהצריך את גילוי החטא גם למי ש"אין מכתו ידועה". וכן כתב המקור חיים לבעל החוות יאיר [סי' תר"ו ס"א] "וני"ל דעכ"פ כשסרח הן בדבור הן במעשה וחבירו לא ידע צריך להודיעו ולבקש מחילה".

⁶⁷ ראה לקמן במילואים א' המקורות והסברות בדין זה.

⁶⁸ פשוט, ובשם הגרי"ס [אשרי האיש ח"ג פ"כ אות ט'] הובא כן גבי חשש מחלוקת, ובדרך שיחה [פרי נצבים] כתב כן גבי חשש שנאה.

⁶⁹ בהליכות שלמה [עשי"ת פ"ג ס"ה] כתב שעל פגיעה קלה מועילה בקשת מחילה באופן כללי "על כל מה שחטא" לו, וטעמו נראה דכשמבקש מחילה ככה בסתם הנפגע יהיב דעתיה שיתכן שפגע בו הלה באיזו פגיעה קלה ועל דעת זו מוחל, וא"כ כיון שאפשר להשיג הכפרה מבלי גילוי החטא [שלעולם יש בו גרמת צער] למה יצטרך חבירו בחינם.

ונראה דאת בקשת המחילה הזו יבקש רק בלשון כללית לגמרי כמו "תמחל לי על כל מה שפגעתי בך משך השנה" [ולא יאמר "תמחל לי על מה שדברתי עליך לשון הרע" שבזה כבר מדאיגו ומצערין] וגם את בקשת המחילה הכללית הזו עדיף לדחות לעיוה"כ שאז דרך בני"א לבקש מחילה אף על הספק [לעיל אות ג ס"ק ב] דע"י זה התקבל הבקשה ביתר טבעיות וקלות מבלי לגרום צער.

וכל דברינו הם בפגיעות שאף שהן קלות מ"מ צריך לבקש עליהן מחילה, אבל ישנן פגיעות קלות עוד יותר שבד"כ אין אדם זוכרן כעבור זמן והמחילה עליהן היא ממילא מבלי שום בקשת מחילה.

⁷⁰ כן נראה, וכבר עמדו בעיקר סברא זו בחוט שני [ר"ה ויוה"כ פ' עמ' ק] ובספר נתיבות חיים על הח"ח [כלל ד' סעיף יב].

⁷¹ כגון שהוציא עליו שמועה רעה ויש ביד הנפגע להזימה.

⁷² כן נראה פשוט מסברא, ומצינו כעין זה בב"ק ק"ח. דעת רב חסדא [ונפסק להלכה] הגונב טלה ולא נודע עדיין לבעלים צריך להודיעם בהשבתו כדי שיוכלו לשמרו טפי אחרי שטלה זה מועד לצאת וזאת למרות שיש אופנים שיצטערו מהידיעה.

ז. אופן הפיוס

- א. אופן הפיוס הוא שיראה לחבירו שמתחרט באמת על מה שפגע בו⁷³ ואף יכניע את עצמו לפניו ע"י שיבקש ממנו מחילה⁷⁴ בתחנונים⁷⁵ [ולא רק לצאת ידי חובה], שטבע הנפגע שכשמרגיש את חרטת המבקש וצערו על שפגע בו ורואה שנכנע לפניו נרגעת קפידתו ומתעוררים רחמיו עליו ורוצה שלא יענש⁷⁶.
- ב. דברי פיוס שהם מן השפה ולחוץ בלי חרטה שבלב, אינם מפיסיים באמת⁷⁷ ואין חברו מחויב למחול לו אף בג' פעמים⁷⁸.

---

⁷³ רמב"ם [חובל ומזיק ה, ג] ושו"ע [חו"מ סי' תכ"ב ס"א] "כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושניה וידע שהוא שב מחטאו ונחם על רעתו ימחול לו", והיינו שצריך להראות לחבירו ["וידע"] שמתחרט על מה שפגע בו ["יונחם על רעתו"]. ומבואר הדבר בחוה"ל [שער התשובה פ"ד] בבארו את ההכרח שבעיקר החרטה בעבור מחילת העוון "ואנחנו רואים כזה בין בני אדם כשמראה החוטא לחבירו החרטה על מה שחטא לו הוא הסיבה החזקה למחול לו".

⁷⁴ איתא במשלי ו, ג [המובא ביומא פ"ז - כמקור לדין הפיוס] 'לך התרפס ורהב רעד', ופירש רש"י "הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת" [וכע"ז כתבו האבן עזרא והמצודות והמלבי"ם שם]. וכן נשקף דבר זה מן הדין שכשאינו מוחל לו בראשונה עליו ליקח עימו ג' בני אדם ולשוב ולבקש מחילתו במעמדם וכך עד ג' פעמים, שכל זה הוא להוסיף הכנעה לפני חבירו. ודבר זה מתקיים בעצם בקשת המחילה כדמצינו בארחות חיים להרא"ש סי' סב "ותכנע לפניו לבקש ממנו מחילה", ובחוה"ל [שער התשובה פ"ד] "ובקשת המחילה אות על כניעתו וכו' ", וכ"כ בספר חוט שני [להגר"ק שליט"א] ששמע מהחזו"א "שעיקר הפיוס שמפיס לחברו הוא ההכנעה שמכניע את עצמו לבקש מחילה, שצריך לעשות איזו פעולה של תשובה, מעשה של הכנעה, והוא כמין תשובת המשקל להמפיסי".

⁷⁵ לשון הר"מ והשו"ע הנ"ל "ונתחנן לו".

⁷⁶ ונראה שזה הטעם שכתב המ"ב [ס"ק ב'] "נכון שילך בעצמו אליו ולא ישלח תחילה אמצעי שיסכים לקבל פיוסיים", שע"י שהולך בעצמו הוא מראה חרטתו ומכניע עצמו יותר מאשר כששולח שליח ועי"ז יועיל שהנעלב ירצה יותר לקבל הפיוסיים.

⁷⁷ שכן לב הנפגע מרגיש שאין הפוגע מצטער באמת ולכן אינו נרגע מקפידתו וממילא אינו מתעורר לרחם עליו ולמחול, וכן משמעות הר"מ והשו"ע [דלעיל הע' 73] שהצריכו "וידע שהוא שב מחטאו וכו' ". [וראה עוד בתשובת שאלה מעשית המצויה א].

⁷⁸ דכיון דאייז פיוס הוי כמי שעוד לא פייס, וכן מוכח בר"מ ושו"ע הנ"ל [הע' 73] שרק כשמפיס כדן אז חבירו צריך למחול לו. שוב הראוני שכן אמר הגריש"א [הו"ד באשרי האיש ח"ג, פ"כ אות ט'] ושכן הובא מהאור לציון [שו"ת ח"ד פ"ט].

ח. שיעור הפיוס

א. שיעור הפיוס נראה שהוא לפי גודל הפגיעה בחברו, שאין טבע הנפגע פגיעה גדולה למחול בפיוס מועט אלא צריך לקבל פיוס רב⁷⁹, וזאת יעשה הפוגע הן ע"י ריבוי הבעת חרטתו וצער⁸⁰, הן ע"י ריבוי הבעת כניעתו לו⁸¹ והן ע"י ריבוי דברים בבקשת המחילה⁸².
ב. יש עוד אפנים להרבות בפיוס כמו מתנות⁸³ ונתינת כבוד⁸⁴.
אך אין יוצא ידי חובת הפיוס במתנה או בנתינת כבוד שאין עימה **ריצוי דברים**, שאין דרך הנפגע למחול עד שיפויס ע"י דברי חרטה ובקשת מחילה ממש⁸⁵.
[אכן כל שהנפגע גילה דעתו שהתפייס במתנה או בכבוד כבר זכה למחילה ואין צריך להוסיף מאומה כדלעיל סי"ג].

ט. חזרת הפיוס

א. **חזרת הפיוס לכל אדם** - כתב השו"ע [סי' תר"ו סי"א] "ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור וילך פעם שנייה ושלישית ובכל פעם יקח עימו ג' אנשים"⁸⁶, ויפייס את חברו בפניהם⁸⁷, ודין זה הוא לעיכובא⁸⁸, והוסיף השו"ע "ואם אינו מתפייס בג' פעמים אינו

⁷⁹ כן נראה פשוט מסברא, וכדוגמת מה דמצינו בתשלומי בושת [ב"ק צ:]: שהם לפי גודל הבושה [דתלוי בחומרת המעשה, ובזהות הפוגע והנפגע]. וראה לשון הרמב"ם [תשובה ב, ט] "אעפ"י שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחל לו", והריצוי האמור מבואר שאינו ממון ואינו בקשת מחילה אלא נראה דזוהי הבעת חרטה על מה שעשה, ובהמשך לשונו [שם] "ואפילו לא הקניט את חברו אלא בדברים צריך לפייסו **ולפגע בו** עד שימחול לו", הוסיף במקניט לשון "ולפגע בו" שגדרו הבקשה היתירה [ראה מלבי"ם ירמיה ט"ו, יא] ואפשר טעמו משום דמיירי באופן שאין בו תשלומים המסייעים לפיוס וכל הפיוס עומד על דיבורו לחוד. וכן מצינו בקרא [שמואל ב', כא, ד], בעובדה דדוד שכשפייס את הגבעונים אמר להם [שמואל ב, כא, ד] "מה אתם אומרים אעשה לכם", שלחומר הפגיעה לא הסתפק בדברי פיוס רגילים [וראה עוד הע' 81].

⁸⁰ פשוט, וראה שו"ת מהר"ם מינץ [סי' עה ד"ה ובאתי לפרט] שכתב על מוציא לישנא בישא על אשה נשואה דמלבד חיוב בקשת המחילה ממנה ומבעלה צריך עוד "ויפייס בעל האשה בתעניות", והיינו להראות גודל חרטתו וצערו.

⁸¹ כן מצינו בעובדא דר"א בר"ש [תענית כ:]: "ירד מן החמור ונשתטח לפניו ואמר לו נעניתי לך מחול ליי", וראה עוד בספר חסידים [סי' י"א] שהזכיר צורת בקשת המחילה "מתחרטין ומבקשים מחילתו ואומרים לקבל דין עליהם ככל אשר יגזור עליהם", והיינו שהמפייס מראה את גודל כניעתו שמוכן לעשות ככל אשר יגזור עליו על מנת שיזכה למחילתו. ואופן זה כבר מצינו במקרא, ראה סוף הע' 79.

⁸² וכלשון הרמב"ם [תשובה ב, ט] "ולפגע בו", וריבוי זה אפשר לעשותו הן בעצם לשון הבקשה [כמו אני מבקש ממך מאוד, אנא, בכל לשון של בקשה] והן בהוספת טעמים לבקשה [תרחם עלי, תעשה עימי חסד, עשה למען כבוד אבי (ראה ברכות כח) וכיוצא ב].

⁸³ כדמצינו באבימלך [בראשית כ, יד] ויקח אבימלך צאן ובקר וכי ויתן לאברהם ופרש"י כדי שיתפייס ויתפלל עליו, וכן מצינו ביעקב בדורון ששלח לפייס את עשו [בראשית לב, כא] כי אמר אכפרה פניו במנחה ותרגם אונקלוס ופרש"י אבטל רוגזו.

⁸⁴ כדמצינו ביעקב שעל מנת לפייס את עשו קראו אדוני והרבה בהשתחויות. וכן מצינו באמוראים, ראה ב"ק פ: שנהג רב כבוד בשמואל אע"פ שהיה שמואל קטן ממנו משום דלטייה, וכן בסוטה מ: רב אבהו ליוה לרחב"א עד אושפיזיה כדי להפייס דעתו, ובנדרים נה: רבא מזג הכוס לרב יוסף כדי לפייסו.

⁸⁵ הגהות מקור חיים [סי' תרו סי"א] "אינו יוצא בקניית מצוה בביהכניס אעפ"י שאמר לו [הנפגע] יישר כחך וחזור ומדבר עמו. צריך מחילה ממש אם לא שאמר שמוחל לו" עכ"ל.

⁸⁶ הביה"ל [ריש סימן תר"ו] כתב דמלשון הטוש"ע משמע שתיכף בפעם הראשונה שמבקש מחילה יביא עמו שלשה אנשים אבל מלשון הרמב"ם [וכן משמע בירושלמי] נראה דבפעם הראשון די שילך לבדו אולי ימחל לו ואח"כ ילך ג"פ עם ג' אנשים, ומשמעות הביה"ל דכתב "אבל" וגם פירש לדבריו את לשון הבבלי נראה דס"ל דהכי בעי למעבד, ואכן בזמננו כך רגילים לבקש בפעם הראשונה לבד ומי"מ לאחר שעשה כן כבר אין נפק"מ בינייהו, שאם מחל לו כבר יצא י"ח גם לדעת השו"ע, ואם לא מחל לו עדיין הרי שעליו לבוא ג"פ נוספות עם ג' בני"א גם לדעת הר"מ והירושלמי.

⁸⁷ הנה בר"מ [תשובה ב, ט] ובלבוש [סי' תרו] מבואר שאלו הג' אנשים יפייסוהו [וכן הוא ברש"י משלי ו, ג], אבל בירושלמי [סוף יומא] ובטור [כאן] ובמהרי"ל [הל' ליל יוה"כ] איתא שמבקש המחילה הוא המפייס בפני אלו הג' אנשים, וכן מסתימת השו"ע שכתב "צריך לפייסו... ובכל פעם יקח עמו ג' אנשים" משמע דהמבקש יפייס בפניהם, וכן כתב להדיא בשו"ע הגר"ז.

⁸⁸ דזהו דינא דהגמ' הנלמד מקרא, וכן נראה פשוט מסתימת הפוסקים. [וראה לקמן הע' 105 עצה בדבר].

זקוק לו" והיינו **שכבר זכה לכפרה** אחרי שעשה את חובתו⁸⁹ [מלבד מוציא שם רע שאינו מתכפר בכך וראוי לו להמשיך בפיוסים אולי יתפייס]⁹⁰.

והרמ"א הוסיף "ומיהו יאמר אח"כ לפני עשרה שבקש ממנו מחילה", ונראה שאמירה זו אינה לעיכובא⁹¹.

ב. **חזרת הפיוס לרבו ואביו** - "ואם הוא רבו צריך לילך לו כמה פעמים עד שיתפייס" ["ואפילו אלף פעמים" - לשון הרמב"ם (תשובה ב, ל)]. וכתב המ"ב [סק"ז] "ואפילו אינו רבו מובהק אלא ששמע ממנו דברי תורה"⁹². וה"ה אביו ואמו⁹³.

ג. **אופן חזרת הפיוס** - כתב המ"ב [ס"ק ג'] "ויפייסנו בכל פעם במין ריצוי אחר" והיינו שלא יחזור על אופן הפיוס הראשון שכבר נוכח לדעת שלא הועיל לפייסו אלא ישנה במילות בקשתו ובסגנונו כדי שיע"ז ימצא דרך חדשה לליבו⁹⁴. ומ"מ חידוש אופן זה הוא רק לכתחילה ולא לעיכובא⁹⁵.

⁸⁹ דזוהי המשמעות הפשוטה של "אינו זקוק לו". וכ"כ הפרי חדש [שם] "ודבר ברור הוא דכיון שיותר מגי פעמים אינו זקוק לו עוד לפייסו שיוה"כ מכפר", והוסיף עוד לדייק זאת מלשון מתני' עד **שירצה** את חברו דלא קאמר עד **שיתרצה** חברו. שו"ר שכבר קדם לו הישיש [ב"ק פ"ח ס"י מט] "מאחר שאין זה המחילה תלוי הכל בדעת הנמחל, דהא כשהעמיד עליו ג' שורות בני"א ואינו מוחל לו **שזה פשוט שכבר יצא אפילו ידי שמיים**". ונראה עוד לדייק הדבר בלשון הרמב"ם [תשובה ב, ט] על מי שמונע מחילתו גם לאחר שקיבל פיוס ג"פ ש"הוא החוטא", משמע הוא ולא הפוגע, [ומה שהנפגע חשיב חוטא הוא משום דמה שממשיך להקפיד הוא שלא כדן והוי מידת אכזריות]. ובספר דרך החיים [למורה"ח ויטאל פרק א' הו"ד בלב דוד להחיד"א פ"ג] נראה שלמד כן ברמב"ם שכתב זאת מפורש "ואם לא נתפייס חברו בהני שלוש שורות, **זה נמחל לו חטאתו** וחבירו הוא החוטא". וכן נקט לדינא בשו"ת שתי הלחם [למורה"ח חגיז ס"י טו]. שוב הראוני שכבר מפורש הדבר ברס"ג [אמו"ד מאמר חמישי פ"ו] בבארו טעם בקשת המחילה מנפטר "יאמר במעמד עשרה אנשים חטאתי לפלוני ג' פעמים, **כי אם היה חי וישאל ממנו כן ולא היה עונהו היה נמחל לו**", ושכן איתא באחד מהראשונים בספר מצוות זמניות [הו"ד בקובץ שיטות קמאי יומא עמ' תקפ"ז] וז"ל ואם לא מחל [בפעם הג'] **כבר נקה מעוון עכ"ל, ובטעם הדבר** נראה שהכפרה לעולם מסורה ביד שמים ולא ביד אדם, אלא שבעבירה שביאל"ח הטיל הקב"ה תנאי שיפייס תחילה את חברו, וכל שעשה את הפיוס המוטל עליו כבר יצא יד"ח תנאי זה אף אם מיאן בו חברו, ושפיר זוכה לכפרת שמיים. [ובשם הגריש"א זצ"ל הובא (אשרי האיש) שאמר שרק לא יענש כיון שהוא אנוס אבל החטא אינו מחול, ונראה לפקפק בנכונות שמועה זו אחרי שהיא דלא ככל הני רבוותא הנ"ל, ועוד שהדבר מוקשה דאם החטא אינו מחול איך יתכן שלא יענש הרי מציאות חטא מחייבת את תיקונו ע"י עונש ואכמ"ל, וע"ע במילואים במש"כ בדעת רש"י].

⁹⁰ רמ"א ס"י תרו, א. וראה לקמן חלק המחילה ס"ד ס"ק ד והע"י שם דיש חילוק בין הוצאת ש"ר בעלמא שאם מוחל מהני לבין הוצאת ש"ר של פגם משפחה דלא סגי במחילתו דאין בידו למחול על פגם דורות הבאים.

⁹¹ וביאר המ"ב [סק"ו] טעמו "כדי לפרסם הדבר שמצדו לא יבצר" ומקורו בלבוש [תרו, א] וכ"כ הגר"ז וכן משמעות המטה אפרים, ונראית כוונתם כדי שלא יחשדוהו שהחסיר בפיוס המחויב וא"כ טעמם רק משום והייתם נקיים ואי"ז נוגע לעצם הכפרה. וכתב כף החיים [ס"ק כ"ד] דלפ"ז משמע שבמקום שאין חשש שיחשדוהו כגון שלא ידועה הפגיעה או שידוע לכל שפייסו כדבעי אינו צריך לכך. אכן במקור הרמ"א [שהוא המרדכי מתנחומא ומהמהרי"ל, הביאם בד"מ] מבואר הטעם משום שיע"ז הקב"ה רואה שמשפיל עצמו **ומוחל לו**, ומשמע שנצרך זה **לעצם הכפרה** [ונצרך גם במקום שאין חשש שיחשדוהו] ולכא"ו הוא לעיכובא בכפרה, וטעם המ"ב והאחרונים הנ"ל שנטו מטעם המרדכי והמהרי"ל וממשמעותו לעצם הכפרה אפשר משום משמעות סתימת הבבלי [יומא פז] שדין עשרה זה נאמר רק במי שלא פוּס ומת אבל מי שפּוּס כדן א"צ, וכמ"ש הב"ח [ס"י תרו, ד"ה ומ"ש ואם מת] והוסיף הב"ח שכן מבואר בשאר מחברים [ונראית כוונתו למה שהרי"ף והרמב"ם והטור ועוד ראשונים הביאו דין עשרה זה רק גבי מת], ועוד שברס"ג ויש"ש ופרי"ח ועוד [הו"ד בהערה הקודמת] מבואר שלאחר פיוס ג"פ כבר יש כפרה.

⁹² וצ"ל מהו גדר דברי תורה לדין זה [סוגם, שיעורם].

⁹³ כ"כ המנהיג [הל' צום כפור אות מג בשם הרי"ף] ומקור חיים [או"ח ס"י תרו ס"א]. ונראית סברתם שאחרי שמצינו בכמה דינים ששווה כבוד ומורא אביו לכבוד ומורא רבו המובהק כ"ש שלא גרע כבוד אביו מרבו שאינו מובהק. ודין אמו מסברא נראה שהוא כמו אביו, אכן במקור חיים שם כתב "ואמו צ"ע". שוב הראוני שבספר מאה שערים [שער כ"א, הובאו מדבריו בשו"ת המב"ט, שו"ת הרדב"ז, שו"ת אבקת רוכל ועוד] נקט בפשיטות דה"ה באמו.

⁹⁴ דוגמא לדבר ראה ברכות כח. שרי"ג פייס את רבי יהושע בראשונה בלשון "נעניתי לך מחול ל"י ובשניה "עשה בשביל כבוד אבא". וראה לעיל הע"י 82 דוגמאות לשינויי לשון.

⁹⁵ שכן מקורו של המ"ב שצריך לפייסו בכל פעם במין ריצוי אחר הוא הב"ח שדייק כן בגמ' וגם הביא ש"כ המהרי"ל וסיים שם "אלא שהרי"ף והרמב"ם והסמ"ג והרא"ש לא הביאו זה בחיבוריהם".

הג' אנשים שלוקח עמו בחזרת הפיוס צריכים להיות בכל פעם ג' אנשים אחרים⁹⁶, והטעם נראה כנ"ל, ולפי"ז אף דין זה הוא רק לכתחילה ולא לעיכובא⁹⁷. עוד צריך ליתן שיהיו מספיק בין פיוס לפיוס כדי שיתישבו דבריו בליבו להרגיע קפידתו⁹⁸, והכל לפי הענין⁹⁹.

י. זמן הפיוס

- א. אין לפייס חברו בשעת כעסו אלא ימתין עד שישכך כעסו ואז ירצהו¹⁰⁰.
- ב. ומאידיך אין להמתין יותר מכך ותיכף כשיוכל לפייסו יפייס¹⁰¹.
- ג. ואם אין לו פנאי יכול להמתין עד עיוה"כ שאז מחויב לתקן הכל¹⁰².

⁹⁶ שעי"ת [ש"ד, י"ט] "ואם לא מחל לו יבוא לפניו שנית עם חבורה אחרת וכן יעשה פעם שלישית", וכ"כ בארחות חיים [הל' עיו"כ סי' י'] "מביא שורה ג' בני"א מרעיו ופוגעים בו ומבקשים ממנו, לא נתרצה מביא אחרת וכן שלישית". וכן יש להוכיח מהרס"ג [הו"ד לעיל הע' 89] שמבאר דין פיוס הנפטר שמצריך מעמד עשרה משום דאית בהו ג' כתות של אנשים כל אחת וכ"כ המב"ט [קרית ספר סוף הל' תשובה] והוסיף דהנפגע עצמו חשיב העשירי "ויהא הליכתו לקברו חלף [הליכתו] לביתו בחייו ובעשרה כנגד ג' שורות והוא", וכן משמעות הרמב"ם "לא רצה חברו למחול לו מביא לו שורה של שלושה בני אדם מרעיו ופוגעים בו ומבקשים ממנו, לא נתרצה להן מביא לו שנייה ושלשית וכי", ולשון שנייה ושלשית נראה דקאי אקבוצת בני האדם ולא על מעשה החזרה דאל"ה היה לו לומר יחזור שנייה ושלשית. וכן משמעות המ"ב ס"ק ד' דכתב על הג' פעמים שיש בזה "ריבוי אנשים".

⁹⁷ כן משמעות רוב ראשונים והשו"ע שלא הזכירו דבר זה, והסברא כנ"ל דהוי רק אופן היותר טוב להשפיע על הנפגע שימחול. ובפרט שלדעת המקור חיים [הו"ד בהערה הבאה] והפ"ח [ת"ר"ו ס"ב, הו"ד בפמ"ג א"א שם סק"ז ובכף החיים ס"ק י"ז] אף לכתחילה יכול לפייס באותם ג' אנשים.

⁹⁸ כן נראה במהרש"א יומא פז. ד"ה בג' שורות, וכן משמעות לשון השו"ע שכתב ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור וילך פעם שנייה ושלשית ובכל פעם יקח עמו ג' אנשים [ולא כתב יפייסנו בפני ג' אנשים ג"פ], ובמקור חיים סק"ב נראה שדייק כן בלשון השו"ע אך חידש שדבר זה הוא רק לאחר הפעם הראשונה אבל הפעם הב' והג' אפשר לעשותם אפילו באותו מעמד בזה אחר זה, ומ"מ גם בהם ישהה קצת בין פיוס לפיוס, עכ"ד.

⁹⁹ הגמ' יומא פז. הביאה מקור לדין שצריך לפייס ג' פעמים מאחי יוסף שחזרו על בקשתם ג"פ באמרם [בראשית נ"ז, ז] אנא שא נא ועתה שא נא, והנה הם עשו זאת באותו מעמד, ואפשר משום שחששו שלא יהיה מזומן להם יוסף לפיוס נוסף והיה עליהם לנצל את אותה הזדמנות במלואה.

¹⁰⁰ אבות [פ"ד, י"ח] אל תרצה את חברך בשעת כעסו, גמ' [ברכות ז': ורמב"ם [דעות ה, ז]]. והטעם כתב רש"י באבות שם "אל תרצה דאינו מועיל לך שאיננו מקבל ריצוי מתוך רתונותיו". וראה ברבינו יונה ובמאירי ועוד שהוסיפו שלא רק שאין דבריו מועילים אלא אף יכולים להגדיל כעסו. ומכל זה מסתבר שפיוס בשעת כעסו לא חשיב פיוס כלל. שו"ר שכ"כ הבן יהוידע ברכות ז': עיי"ש. ונראה להוסיף שהמפייס בשעת כעס אף אם ישיב לו הנפגע שמוחל הוא יש לחוש שאין זה אלא מן השפה ולחוץ ונתכוון רק להרחיקו מעליו ואין זו מחילה [נתבאר לקמן חלק המחילה ס"ד ס"ק ד].

ופעמים בנזק הנמשך והולך כגון שהפוגע ביטל לו שידוך או הפסיד לו מקום עבודה, כל זמן שעוד לא השתדך או עוד לא מצא עבודה צערו חי בקרבו והוי קצת כהמשך שעת כעסו ונראה דבכה"ג עדיף להמתין עם הפיוס לשעת כושר לכשיתמלא חסרונו, והכל לפי הענין.

ומאידיך נראה שבמקום שמכיר בנפגע שאינו בא לידי כעס אלא רק מרגיש פגוע ממנו [ומצויה הכרה זו ביחסים קרובים] יש לנהוג איפכא ולהזדרז לפייסו על מנת לקצר זמן צערו [ועוד שהארכת זמן צערו טבעה להעמיק את פגיעתו ולהקשות על יכולתו להתפייס, וראה עוד בהע' הבאה].

¹⁰¹ מקור חיים סי' ת"ר"ו וערוך השולחן שם ס"ק ב', ונראה דמלבד מה שכל תשובה יש להקדימה לאלתר [ראה מש"כ במאמר חזרה בתשובה בחודש שבט הנדפס בריש קונטרס מעשה התשובה] עוד יש כאן סיבה נוספת להזדרז שהרי כפרתו תלויה בפיוס חברו ושמה כשירצה לפייסו לא ימצא לו, שאין זה כעבירות של בין אדם למקום שהקב"ה מצוי לאדם בכל עת ובכל מקום שיחפוץ לשוב. שוב הראוני שכבר עורר על כך הח"ח [נדפס בשיחות הח"ח]. ועוד, שכשכדוחה את הפיוס לעיוה"כ עלול חברו להרגיש שלא איכפת לו באמת על שפגע בו ורוצה רק שתהיה לו כתיבה וחתימה טובה, ויכביד עליו להתפייס. [אכן בפגיעות קלות שמועילה להן בקשת מחילה כללית פעמים שעדיף לדחות בקשת מחילתן לעיו"כ (כדלעיל הע' 69)].

¹⁰² מ"ב סי' ת"ר"ו סק"א וכתב הטעם כדי שיטהר מכל עוונותיו, וברא"ש [יומא פ"ח סי' כ"ד] ובטור [סי' ת"ר] ובלבוש [סי'ב] כתבו הטעם כדי שיהיה לב ישראל שלם אחד עם חברו ולא יהיה מקום לשטן לקטרט עליהם ביוה"כ. [ומטעם זה ניחא מש"כ המקור חיים סעיף א' והשפת אמת [יומא פ"ז]: ד"ה בגמרא] שיש לבקש מחילה גם אם חברו מקפיד על דבר שאין ראוי להקפיד עליו. שו"ר שבשו"ת אז נדברו [חלק ח' סי' ס"ח] כתב לדייק כן מדברי הרא"ש הללו שכתב דחויב הוא "לפייס כל אדם שנוטר לו איבה" ולמד כן ממעשה דרב שהלך בעיו"כ לפייס את ההוא טבא

יא. הקושי לפייס כדין

הנה כפי שנתבאר לעיל [סעיף ב'] מצריך הפיוס הכנעה לפני הנפגע ודבר זה הוא קשה בטבע. וביותר קשה קיום הדין דהבאת ג' אנשים לבקשת המחילה. ומכאן יש לכל אדם להתעורר עד כמה נצרך הוא להוסיף זהירות שלא לפגוע בחברו אחרי שרפואת פגיעה זו היא כה קשה [מלבד עצם איסור התורה שבדבר].

וכן מי שכבר נזקק לפייס יבין כמה צריך להיות אמיתי בחרטתו וצערו וכניעתו בבקשת מחילתו מהנפגע כדי שיזכה כבר בתחילת פיוסו למחילה באמת ולא יתחייב בדינא דהגמי לבוא שוב עם ג' אנשים שהוא לעיכובא¹⁰³ ולרבים יש קושי לקיימו¹⁰⁴. וראה הערה¹⁰⁵.

יב. זהירות מהטעיית היצר

הנה בכל ויכוח בין בני אדם [ואצ"ל מחלוקת ממש] מצוי מאוד שכל צד בטוח שהצדק עמו ושכל מעשיו הם כדין ואילו העומד נגדו הוא עושה העוולה ועליו מוטלת החובה לפייס, ומשום כך אפילו כשיודע אדם את חומר העבירות שבין אדם לחבירו¹⁰⁶ ואת חובת הפיוס שעליהן, מ"מ מצוי שאינו רואה סיבה לחייב עצמו לפייס את זולתו.

אכן צריך האדם לידע שלמרות שהוא מרגיש בטוח בצדקת מעשיו מ"מ טבע האדם שבשעת חימום מורה היתר לעצמו, ולאחר מעשה אינו רואה חובה לעצמו [שבת קיט:] [ואף אם הצדק עמו עדיין פעמים רבות לא הותר לו לריב עם חבירו אלא יש לו לתובעו לדין תורה וכיוצא ב]. ולכן כל אדם היודע שחבירו מקפיד עליו לא ראו לו לבדוק את עצמו¹⁰⁷ האם אכן מעשיו שגרמו לקפידת חבירו מוצדקים היו **כולם** ע"פ דין תורה¹⁰⁸.

---

¹⁰³ "אמר איזל אנא ואפיק ליה מדעתיה כדי שיהא לב ישראל שלם עם חברו", והרי רב לא חטא לקצב ולא היה מחויב לפייסו מן הדין, ורק מטעם שיהיה לב ישראל שלם הלך לפייסו].

¹⁰⁴ דהיינו שקודם שעשה כן אין הנפגע צריך למחול לו ומעוכבת כפרתו, כדמשמע בגמ' ושו"ע [לעיל סעיף ו'].
¹⁰⁴ ומי שחברו לא התפייס בראשונה ורואה עצמו כאינו יכול להביא ג' אנשים ישתדל מ"מ להרבות בעוד מיני פיוס [כדלעיל סעיף ז ס"ק ב'] שע"י יתכן שישגי מחילת חברו.

¹⁰⁵ וחכ"א העיר דאפשר שלאחר שבזמננו מעמד מחילה שכזה בדר"כ פועל הפך השגת פיוס תו ליכא כלל להאי דינא, ועיין. שו"ר שעמד בזה הגר"ח שיינברג זצ"ל (הו"ד בנתיבות ההלכה ימים נוראים כרך לא עמ' 53) שאמר כי יסוד מצות מחילה בין אדם לחבירו הוא לרצות ליבו של השני והיות ובקשת המחילה בצורה זו תוסיף לו פגיעה, יש להסתפק אם מותר לבקש כן, עכ"ד. ולענין אם זוכה למחילת שמים בכה"ג שנמנע רק כדי שלא לצער ולא מחמת חוסר מוכנות דיליה ראה מש"כ לקמן במילואים א' סוף הע' 6 לגבי מי שנמנע מכל עצם הפיוס כדי שלא להוסיף צער לחבירו דמ"מ אפשר שיזכה למחילת שמים, וכ"ש הוא לנידו"ד שעושה הוא את עיקר הפיוס.

אכן במקום שהפגיעה נעשתה בפני ג' אנשים ויותר נראה שגם במציאות זמננו יהיה ניחא לנפגע לקבל הפיוס בפניהם שכן אין בזה חשיפת פגיעתו בפני אנשים נוספים ומאידך מתקן בכך את כבודו שהושפל בפניהם וא"כ נשאר על כנו החיוב להביאם למעמד הפיוס [ובפרט לדעת המקור חיים בהגהותיו סי' תרו שהמבזה חבירו בפני רבים צריך בקשת מחילה בפני אותם רבים].

[עוד מצינו לרבינו יונה (ש"ד, יט) שלמד דדין הפיוס בפני שלשה הוא בשחיתת הפגיעה בפני אחרים, ומשמע שעל פגיעה שבינו לביןו אין צריך, אכן שאר ראשונים ופוסקים ושו"ע לא חילקו בדבר].

ומ"מ לכאן תתכן עצה שלאחר סרוב הנפגע למחול בפעם הראשונה ישאל אותו הפוגע אם הוא מסכים שישוב אליו עם ג' אנשים לבקש בפניהם את מחילתו, ואם לא יסכים לכך הנפגע [וכפי המצוי] יהיה בזה לכאן שחרור הפוגע מחובת הדין להביאם ויהיה די לו בחזרת הפיוס שניה ושלישית בין שניהם ולא יותר שהרי כל הבאת הג' הללו היא אמצעי להוסיף בהטבת לב הנפגע שיתרצה למחול וכאשר לא ניחא ליה מעמד מחילה בפני שלושה. הרי יהיה זה רק מכביד על לבו ומרחיק את מחילתו. וצ"ע.

¹⁰⁶ ראה בפ"י הגר"א [משלי יד, יט] ג' חומרות שיש בגמולי עבירות שבין אדם לחבירו: א. שנפרעים ממנו גם בעוה"ז משא"כ ברשע למקום פעמים יבלה בטוב ימיו. ב. שעל עבירות לשמים יש הנהגה של חסד שאינו משלם כפי הדין ממש אבל הרע לבריות אין מנקים לו כלל. ג. שהרע לבריות יושב בגהנם יותר מהרע לשמים בלבד.

¹⁰⁷ והדרך הישירה להנצל מטעות המצויה היא לשאול ת"ח אם אכן הדין עימו [ועליו לדקדק להציג לפניו את פרטי המקרה בשלימותו מתוך בקשת האמת]. וראה כע"ז במ"ב תר"ו סק"א בשם הח"א.

¹⁰⁸ וגם באופן שחבירו ודאי פגע בו אין היתר כללי לגמול לו כרעתו ויש בזה כמה פרטים וחילוקי דינים ואכמ"ל.

ואפילו אם ימצא שאכן כל מעשיו היו מוצדקים, מ"מ בעיוהכ"פ נכון, וי"א אף חייב, לפייס את חברו¹⁰⁹ כדי שיהיה לב כל ישראל שלם זה עם זה.

יג. תשובה לשמים

מכיון שיש בפגיעה בחבירו גם עבירה לשמים הרי שלאחר שהשלים הפוגע את חובת הפיוס כדין מוטלת עליו מצות התשובה לשמים¹¹⁰ [חרטה, וידוי, קבלה על להבא, התבארו פרטיה בקונטרס מעשה התשובה].

---

¹⁰⁹ לעיל הע' 41. ועוד, גם אם נימא שחיוב הפיוס הוא רק על החוטא כבר כתבו הפוסקים [מטה אפרים ס"ג, וקצשו"ע ס"י קלא ס"ד ועוד] שאם אין החוטא מתעורר לבקש מחילה יש לנפגע להמציא עצמו אליו כדי שיבקש ממנו מחילה, והדרך הטובה לעורר את חברו לפייסו הוא ע"י שיקדים הוא ויפייסו תחילה ועי"ז יקל לחבירו להשיב לו בפיוס, וירויח בזה גם את מצות המחילה.

¹¹⁰ מנח"ח [שס"ד ס"ק לב] שכן מבואר ברמב"ם [תשובה א, סוף ה"א], מ"ב תרז ס"ק יג, ח"ח לשה"ר כלל ד ס"יב. [אכן בסי' תרו בשעה"צ יג הביא מפמ"ג דה"מ ב"גנג וגזל וכדומה, אבל אם הקניט חברו בדברים או עני המהפך בחררה, אפשר דאין צריך להתוודות על כך ביוה"כ כיון שכבר פייס אותו]. ולכאוי' כוונת הדברים דדוקא גניבה וגזלה שהם מעשה איסור בעצם (דאסורים אף במקום שאין הלה מצטער בכך) חייבים בתשובה לשמים, משא"כ הקנטה וכדו' אינה אסורה אלא משום גרימת הצער לחבירו ומשו"ה די לו בפיוסו. ומ"מ אחרי שהפמ"ג לא החליט את הדבר להקל נראה שלמעשה יש להתוודות גם על הקנטה בדברים ומהפך בחררה]. ולענין אם יכול להקדים התשובה לשמים קודם לבקשת המחילה ראה משי"כ במעשה התשובה ח"ב, ס"ד הע' 33.

המחילה - מצות הנפגע

א. הזכות להקפיד

הפוגע בחבירו בכוונה לצערו, בין בגופו בין ברגשותיו ובין בממונו, מותר לנפגע להקפיד עליו עד שיקבל פיוס שלם [כמבואר לעיל חלק הפיוס] עם בקשת מחילה כדין¹.
אכן שתי מצוות מוטלות על אדם הנפגע מחברו ומקפיד עליו:
א. להוכיח את הפוגע [יתבאר להלן ס"ג] ב. לקבל ממנו פיוס כשהלה מפיסו ולהתרצות לו עד כדי מחילה גמורה [להלן ס"ד].

---

¹ פשוט, שהרי כל מצות פיוס באה להסיר קפידתו של הנפגע, והיינו שההקפדה היא מציאות טבעית בלב הנפגע שאין בה איסור ורק אם לאחר שהפוגע פייסו כדבעי ימשיך להקפיד יהיה נתפס במידת אכזריות כמבואר לקמן ס"ג, והיינו שקודם לפיוס אף מידת אכזריות אין בו, וכן כתב בנתיבות אור בשם הגר"ס "והנה עבירות שבין אדם לחבירו אם יחטא איש לאיש אפילו לא הקניטו אלא בדברים צריך לרצות אותו ולפייסו וכל זמן שלא פייסו הנה עפ"י דין רשאי להיות לו עליו תרעומות וקפידא, רק אם חבירו פייסו לא יהיה המוחל אכזרי מלמחול", וכן מוכח ברמב"ם [תשובה ב, ג] ושו"ע [חוי"מ סי' תכב ס"א] שכתבו **שאחרי** שביקש מחילה אסור לאדם שיהיה אכזרי מלמחול. וכן מוכח במ"ב [תרו ס"ק ט] שכתב שאחרי שבקש ממנו מחילה באמת צריך להסיר השנאה מליבו, והיינו דקודם לבקשת המחילה אינו צריך [ומ"מ אין ללמוד מדבריו אלו התר לשנאה גמורה שגדרה מבואר לקמן הע' 15]. ומה שכתבנו שגם בפגיעה שבממון מותר להקפיד היינו באותם אופנים שנתבאר לעיל בחלק הפיוס ס"א שבהם חייב הפוגע לפייס.

ג. הזכות להתרעם

א. ישנם מעשים המותרים בדיני ממונות משורת הדין² אך אינם ראויים להעשות משום שגורמים צער³, מניעת רווח⁴, מניעת טובה⁵ או טורח⁶ לזולת, ועל מעשים אלו מותר למי שנצטער מהם להתרעם [להקפיד ולהתלונן]⁷ על מי שעשאים⁸.

² ואף אין בהם חיוב לצאת ידי שמים [תפארת ישראל (ב"מ פ"ו מ"ג) ודייק זאת מהלשון אין להם אלא תרעומת]. וכן מוכח מסתימת כל הראשונים והפוסקים דלא אישתמיט חד מינייהו להזכיר כזה חיוב [ונראה דמה"ט כינוהו הראשונים (הו"ד לקמן הע' 7) בשם "תרעומת דברים" לומר דרך דברי תלונה הוא דאית בה מבלי זכות לממון משא"כ מעשים של מזיק בגרמא שהגם שפטור בידי אדם אסור לכתחילה ואף חייב בידי שמים, שאם לא ישלם יענש עליהם בעוה"ב].

³ מצינו בגמ' ובפוסקים כמה אופנים המתירים תרעומת מחמת שגורם צער לחבירו ובהם: א. המוכר לחבירו דבר שיש בו פגם נסתר שאין בו בכדי לבטל את המקח והיה יכול הלוקח לברר הדבר [ב"מ יד. - המוכר שדה שלא באחריות וטרפה בעל חובו, ב"מ נב. - המשלם או המחליף מטבע חסירה ואינו מוכן לקבלה לאחר שעבר זמן הקבוע לזה]. וה"ה בשידוך, המעלים חסרון שאין בו בכדי לבטל השידוך, חסרון שהיה יכול השואל לבררו.

ב. המבטיח להיטיב [באופן שאינו מתחייב על פי דין] ואינו מקיים [ב"מ מט. - ישראל שאמר ללוי כור מעשר שעישרתי מפירותי אתננו לך ונתנו ללוי אחר. וטעמא משום שהבטיחו בתוחלת נכזבה. רש"י].

ג. המטעה את חבירו וגורם לו להסכים לעשות דבר שאינו לפי כבודו [ב"מ עו. - פועל שיש לו שדות משלו ואינו מזלזל בעצמו לעבוד אצל אחרים אלא רק ביותר מדמי השכירות המקובלים והטעהו שיקבל יותר].

ד. השוכר דירה ויוצא באמצע תקופת השכירות ומעמיד שוכר אחר תחתיו. "משום שגרם לו לסבול דעת איש אחר שעדיין לא הורגל בו" [לשון טושו"ע סי' שיא בדין השוכר את הספינה ב"מ עט.].

⁴ הגורם לחבירו מניעת רווח ע"י ביטול מעבודתו וכיוצא ב"טושו"ע חו"מ סי' קפג ס"א המבטל כיסו של חבירו. וראה אופנים נוספים של תרעומת על מניעת רווח בב"מ עו., ב"מ עז., ב"מ עט.].

⁵ א. המעלים מחבירו ידיעה שעל ידה יקבל טובה המגיעה לו כגון מענק או חלוקה שזכאי לה [ב"מ עו. - אמר בעה"ב לשליח שישכור לו פועלים בארבעה והלך ושכרם בשלושה, וטעמא משום אל תמנע טוב מבעליו].

ב. מי שחבר קרוב הזמינו לשמחתו ואילו הוא לא הזמינו לשמחתו דלא כהמקובל [ב"ב קמה: גבי מי שלא הודיע לשושבינו על שמחתו ובכך החסיר בכבודו ומנע ממנו את שמחת המשתה].

ג. שכיר שטרח והביא רווח בלתי צפוי למעבידו שמהראוי לקבל על כך הטבה ולא קבלה [טושו"ע חו"מ סי' שכו ס"א].

⁶ א. מעביד סיכם עם פועל שיבוא לעבוד אצלו ולפני שהתחיל בעבודה התחרט אחד מהם וביטל את ההסכם שביניהם, יש לחבירו זכות להתרעם על שגרם לו טורח לחפש מעביד או פועל אחר [ב"מ עו.: רש"י ותוס' ד"ה אין, טושו"ע סי' שלג].

ב. המשכיר לחבירו רכב רעוע ונאלץ השוכר להחליפו באמצע הדרך [ב"מ עט. השוכר את החמור לרכוב עליה ומתה לו בחצי הדרך יש לו עליו תרעומת ופרש"י על שהשכיר לו חמור כחושה, ובטור סי' ש"י איתא שני אופנים לתרעומת בזה, האחד כנ"ל משום מניעת רווח שנאלץ למכור סחורתו ברווח מועט והשני הוא משום הטורח למצוא לשכור חמור אחר].

⁷ כן משמעות לשון תרעומת [ראה שמואל א, א, ו' וכיעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה' ופירש המצודות "הרעימה ענין זעם וזעף וכו' ", וכן הוא ברד"ק שם וביחזקאל כו, לה עה"פ רעמו פנים], וכ"כ בהקדמת כוכבי אור [נתיבות אור] בשם הגרי"ס זצוק"ל "כי ענין התרעומות הוא קפידא וטינה בלב".

ובכלל התרעומת מותר לו להתלונן בפניו על שציערו, שכן משמעות לשון תרעומת היא גם להתלונן כדכתב רש"י [יחזקאל כו, לה] "כל תלונה תרעומתא", וכן משמעות הראשונים [שו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף קמג, ריטב"א ב"ב סט., שו"ת המבי"ט ח"א סי' פג, ועוד] שכתבו לשון "תרעומת דברים", וכ"כ להדיא החכמת מנחה [נדפס שנת שעג, הו"ד בילקוט מפרשים על הטור חו"מ סי' שין] על מש"כ הטור ויש לו עליו תרעומת "והורה בזה שיכול להתרעם ולהתלונן עליו וכו' ". [ומאידך, מש"כ רש"י ב"מ נב: ד"ה אם לחסיד "טוב לו שלא יקבלנה משיקבלנה ויוצא דיבה על חבירו"- אין ללמוד מזה דס"ל להתיר למתרעם להוציא דיבה, אלא כוונתו כדביאר דבריו בעל הלבושי שרד (בספרו שו"ת כד הקמח סי' טו) דכל שמתרעם לא ימלט שידבר עליו דיבה באיזה פעם].

⁸ וכל זה דווקא בשאין לעושה טעם הגון למעשהו [ריטב"א החדשים ב"מ עט.: הו"ד בשטמ"ק, קצוה"ח סי' שלג ס"ק א, ערוך השלחן שם ס"א], דבדאיכא טעם הגון הו כמעשים שנעשו כראוי דמותר היה לעשותם אף לכתחילה [ראה דוגמאות לעיל בחלק הפיוס הע' 17], ועליהם אין זכות למצטער להתרעם כלל [משמעות חכמת מנחה הנ"ל, חת"ס ב"מ עו. ד"ה דעתיהו "דאיסורא איכא להתרעם על חבירו בחינם", הקדמת כוכבי אור בשם הגרי"ס "שיהיה לאדם על חבירו תרעומות וקפידה על חנם הוא עוון גדול מאוד"].

- ב. נראה דראוי למתערעם להשמיע תרעומתו לחבירו על מה שעשה לו כדי שהלה יוכל לפייסו.⁹
 ג. נראה שלאחר שהמתערעם השמיע תרעומתו או החליט להמנע מלהשמיעה עליו להסיר קפידתו משום איסור לא תטור אף אם לא קבל שום פיוס¹⁰.

ג. התוכחה [להעברת השנאה]*

- א. המרגיש שנאה לחברו משום שחושב שפגע בו¹¹ מחויב מן התורה להוכיחו על כך¹².

מצות עשה

⁹ הגם דלא מצינו דין על המתערעם לומר תרעומתו לחבירו [בשונה מהנפגע מחבירו שמצוה להוכיחו כדבסמוך] מ"מ אחרי שרצון התורה שיהיו כל ישראל אוהבים זל"ז והשארת התרעומת על כנה מפריעה לכך הרי שראוי לו לגלותה לחבירו כדי שיוכל לפייסו. ופעמים שעצם אמירת התלונה שבתרעומת כבר פועלת להעבירה, שבכך פורק את הרגשתו הרעה ולא יצטרך עוד דברי פיוס [ראה כע"ז בסה"מ מצות ל"ת שזו בביאור לא תקלל שפעמים תנוח נפש הכועס בצעקו וקללו אף שלא בפניו].

אכן אם חושש שחבירו יגיב לתרעומתו בהתעלמות או דחייה ובכך יוסיף על צערו מוטב לו לשתוק מלגלותה [ראה כע"ז לקמן הע' 35 גבי תוכחה על פגיעה].

¹⁰ הנה בעצם ההתר של המתערעם להקפיד על חברו לכאוי צריך ביאור אמאי אין בזה איסור לא תיטור המחייב את הנפגע למחות הדבר מליבו והיינו את ההקפדה על חבירו. ובשלמא באופן שחבירו פגע בו בצערא דגופא דעת רוב ראשונים ופוסקים שאין בזה משום לא תיטור וכפשטות הסוגיא יומא כג. [ואף שהח"ח בפתיחה בבמ"ח לאוין ח-ט כתב להחמיר משום ספיקא דאורייתא לחומרא מ"מ מכמה מקומות בספריו נראה דנקט לעיקר דשרי, ראה מ"ב קני"ו ס"ק ו, תר"ו ס"ק ט, ח"ח רכילות כלל ה סעיף ד ובבמ"ח שם, אהבת חסד פ"ד ס"ב], אך באופן נידו"ד דאיריין בתרעומת על עניני ממון קשה מהמבואר בסוגיא הנ"ל דאיסור ליטור על צערא דממונא.

ונראה דטעם התר התרעומת הוא דומיא מש"כ הרמב"ן [עה"ת ויקרא יט, יח בסופו] שאיסור נטירה הוא "בדבר שאין בו חיוב ממון... כי בדבר שנתחייב לו חבירו ממון כגון בנזיקין וכיוצ"ב אינו מחויב להניח לו אבל יתבענו בבי"ד וכו' " והיינו שכל איסור הנטירה הוא כאשר שומר קפידתו שלא לצורך תביעת זכויותיו אבל לצורך זכויותו שרי, וה"נ בנידו"ד אחרי שיש לו זכות להתערעם על חבירו מותר לו ליטור את קפידתו על מעשהו בשביל לומר לו את תרעומתו [וכן משמע בהקדמת כוכבי אור (נתיבות אור בשם הגרי"ס זצוק"ל) שדימה התר הקפידא במקום שיש רק זכות לתרעומת להתר הקפידא במקום שיש זכות לתביעת ממון מן הדין], ומטעם זה לאחר שמימש את זכותו להתערעם או החליט להמנע מלהשמיעה חוזר עליו איסור נטירה ומוטל עליו החיוב למחות קפידתו מליבו.

ונראה דאין לומר דגם לאחר שהשמיע תרעומתו לחבירו יש לו זכות להמשיך בתרעומתו כל עוד שלא קיבל התנצלותו, שכן אין חבירו חייב לו שום התנצלות מן הדין אלא היא רק דבר הראוי לו [כמבואר לעיל חלק הפיוס ס"ב ס"ק ד].

¹¹ וזה דווקא כשהפגיעה היתה משום שהתנהג עימו שלא כדין [כמבואר לעיל בדיני הפיוס א, ד] אך אם חברו התנהג עמו כדין ואעפ"כ שונאו אזי מוטל עליו להסיר שנאתו מבלי להוכיחו כלל, וה"ז דומה לשונא את חבירו מחמת קנאה וכיוצ"ב.

¹² הנה מצינו לכמה מהראשונים ז"ל מפרשי הפשט שהפסוק [ויקרא יט, יז] 'לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא' מיירי בפגיעה שבין אדם לחבירו [ולא תוכחה על חטא למקום] שגרמה לשנאה והציווי 'הוכח תוכיח' אינו מצוה בפני עצמה אלא נמשך לרישא דקרא ל'לא תשנא את אחיך בלבבך' על מנת לבטל השנאה.

הרמב"ן בפירושו העיקרי כתב "והנכון בעיני כי הוכח תוכיח כמו והוכיח אברהם את אבימלך [יל"פ שאינו לשון תוכחה אלא לשון ויכוח] ויאמר הכתוב אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך, אבל תוכיחנו מדוע ככה עשית עימדי, ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבך ולא תגיד לו, כי בהוכיחך אותו יתנצל לך או ישוב ויתודה על חטאו ותכפר לו...". וכן פרש **הרשב"ם** שכתב "לא תשנא וגו' אם גמלך רע וכו' אל תשנאוהו בלבך **אלא** הוכח תוכיחו על מה שעשה ומתוך כך יהיה שלום", וכן **החזקוני** [בפירושו הראשון] כתב "לא תשנא את אחיך בלבבך אם שמעת שהעוה לך לא תהיה נוטר לו שנאה בלבבך מוסתרת **אלא** הוכח תוכיח אותו מדוע עשית לי כך וכו' ", וכן נראה **ברס"ג** [שם] שכתב עה"פ לא תשנא "הוכח תוכיח, **אלא** הוכח אותו בתוכחות", הרי קמן שהוסיפו תיבת "אלא" לביאור הקשר שבין ה'לא תשנא' ל'הוכח תוכיח'. וכן מוכח **ברבינו יונה** [הו"ד בהערה הבאה]. [אמנם משמעות פרש"י וכן מוכח מאונקלוס (עיין רמב"ן) דהתוכחה היא ציווי בפ"ע להוכיח את מי שחטא לשמים וכדרשת חז"ל בגמ' ערכין טז: ולפ"ד אין מקור להנ"ל], וכדברי מפרשי הפשט הראשונים כך הביאו הפוסקים להלכה:

הרמב"ם כתב [דעות ו, ו] "כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק וכו' אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך" [וכ"כ בסה"מ מצוה ר"ה], וכ"כ

* בסעיף זה נעזרנו רבות בספר בין אדם לחבירו כרך א' (הוצאת מכון תורת האדם לאדם צפת תשנ"ו) שהרחיבו בסו"טו"ד בביאור כל חלקיה, ע"ש.

חיוב תוכחה זו הוא עצת התורה כדי לבטל מליבו את השנאה¹³.

ראה הערה אודות ההבדל בין תוכחה זו שהיא על פגיעה אישית בו לבין תוכחה על חטא לשמים¹⁴.

גם אם אינו שונאו¹⁵ אלא רק מקפיד עליו, שבאופן זה אפשר שאינו מחויב מן התורה להוכיחו¹⁶, מ"מ נראה פשוט שרצון התורה שיוכיחו גם בזה¹⁷.

הסמ"ג [ל"ת ה', החינוך (רל"ט), והחרדים (פ"ב כח-כט)], וכן פסקו **המג"א** [סי' קנ"ו סק"ב] **והגר"ז** [שם]. **וז"ל המ"ב** [שם ס"ק ד'] "כתב הרמב"ם בשה"מ דבכלל מצות הוכחה הוא שנוכח קצתנו לקצתנו כשיחטא איש ממנו לאיש ולא נטור בלבבנו ולא נחשוב לו עוון אבל נצטוונו להוכיחו במאמר עד שלא ישאר דבר בנפש".

¹³ רבינו יונה בפירושו למשלי (י, יח) על הפסוק 'מכסה שנהא שפתי שקר וגו' **וז"ל** "וכבר נתבארה בתורה העצה היעוצה על מחשבת השנאה וידיעת החטא והדבה בחבירו, שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא", וכן משמע בחינוך [מצוה רלט] "משרשי המצוה לפי שיש בזה שלום וטובה בין האנשים כי כשיחטא איש לאיש ויוכיחו במסתרים יתנצל לפניו יקבל התנצלותו וישלים עימו", והאריכו בזה בספר מצות הלבבות [י"ל תרסב, הלכות נקימה ונטירה סט"ו] והגרש"ר הירש [חורב, חלק מצות פי"ט "ללמד ולהוכיח"] שהיא עיצה בדוקה לבטל כל נטירת איבה ולעשות שלום בין איש לרעהו.

¹⁴ הגם שתוכחה זו נלמדת מאותו מקרא כמו מצות התוכחה על חטא לשמים מ"מ שונה היא ממנה במהותה, שהתוכחה על חטא לשמים באה לטובת החוטא ללמדו לקח **ולהחזירו למוטב** ואילו בתוכחה על פגיעה מחבירו דורש הנפגע את עלבונו וטובת עצמו ומטרתה **לביטול השנאה** מלבו כנ"ל, ומשום כך שונה היא בצורתה שהיא באה בשאלה על מנת לברר ענין הפגיעה ולא בטענה על שחטא. חילוק נוסף יש שלא מצוי בה פטור מלהוכיח משום חשש מנקמת החוטא השייך בתוכחה על חטא לשמים, שכן אין בה את הקושי הטבעי לאדם לקבל "מוסר" מזולתו דהרי כל אדם (אפילו גוי) מקבל בהבנה את פניית הנפגע אליו על שפגע בו, וראה עוד לקמן הע' 30 מש"כ בזה.

¹⁵ השנאה הוא מי שלא דבר עם חבירו מחמת איבה ג ימים [ביאור מהרש"ל על הסמ"ג ל"ת פ', חרדים פכ"א סעיף יט, ח"ח בקונטרס אהבת ישראל פ"ב, ועוד] או מי ש"מבקש רעתו" [הנזכר בקרא במדבר לה, כג, תשובת רב שרירא גאון (הובאה בתשובות הגאונים קדמונים סי' ק), שו"ת מהרש"ל סי' לג ועוד] ונכלל בזה גם השמח לאידו.

¹⁶ הרמב"ם [דעות ו, הו"ד לעיל הע' 12] והסמ"ג [ל"ת ה] הביאו את המצוה באופן שכבר קיימת שנאה דכתבו **"לא ישטמנו** וישתוק אלא מצוה עליו להודיעו וכו'" דמשמע שבאופן שאין שנאה אין חיוב להוכיחו, וכן משמע ברמב"ם [שם, הל' ט', הו"ד לקמן בהע' 29] שבבארו שכשהנפגע מוחל מעצמו פטור הוא מלהוכיח כתב "לא הקפידה תורה אלא על המשטמה" [גם הלח"מ בהל' ח כתב "י"ל דחייב להוכיחו דקאמר היינו אם יהיה לו משטמה בליבו חייב להוכיחו כדי שתסור מליבו המשטמה"], וכן ברמב"ן [עה"ת הנ"ל] נראה שמפרש הקרא דמיירי כשיש כבר שנאה בלב הנפגע דז"ל "ולא תשא עליו חטא **לכסות שנאתך** בלבך ולא תגיד לו וכו'". וכן משמע קצת פשטיה דקרא לכל המפרשים והפ' [הנזכרים בהערה 12] שפרשו שעל מציאות השנאה בלב נצטוינו בהוכח תוכיח ונמצא איפוא שאין לנו בפסוק מקור לחיוב תוכחה על פחות משנאה.

אכן בר"מ בשה"מ [לאו שג] נראה דס"ל דאזהרה זו חלה כבר קודם לשנאה כל שרק קובע במחשבתו שחבירו חטא לו, שעל הציווי במקרא 'ולא תשא עליו חטא' כתב **"שהזהיר שלא תחשוב לו עון בנפשך ותזכרהו"** [וכע"ז כתב במצות תוכחה, עשה רה "כשיחטא איש ממנו לאיש לא ניטור לו ונחשוב לו עוון"] והיינו שיש כאן אזהרת התורה לנפגע שלא יחשוב ויקבע בדעתו שחבירו אכן חטא לו ובמידה הרע לו [אלא יוכיחו ויברר הדבר עימו] וזאת משום שמחשבה זו מביאה לשנאת חבירו, וכ"כ אוה"ק [ויקרא יט, יז] בביאור פסוק זה **וז"ל** "לא תחליט בדעתך שמה שנסבב מאחיד ברשע עשאו ועודנו עומד בחטאו עמוס על שכמו", וכן משמע בחפץ חיים [לה"ר כלל ו ס"ח בהערה] גבי היוצא חייב מביה"ד ואוחז שחייבוהו בטעות שיש עליו ללכת אליהם "ולדרוש מאיתם הטעם וכו' וכמו שנאמר בתורה 'הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא' וכמו שפרש הר"מ בהלכותיו שפירוש הכתוב כך הוא שיתווכח עם חבירו על מה עשה לו כך וכך ולא שינקוט לו בליבו על זה", והרי לא כל היוצא חייב בדין מרגיש שנאה לבי"ד וגם לשון הח"ח שלא ינקוט לו בליבו משמע שהציווי הוא בכל ענין שמקפיד [ויש להעיר שמקורו בר"מ בהלכותיו ושם מיירי באופן שיש שנאה ואין ראייה לחיוב התוכחה במקום שיש רק קפידא, ועיין].

ודע דכל האמור הוא לענין מצות תוכחה להעברת השנאה, אכן בדרך כלל ישנו חיוב תוכחה נוסף שהוא על מנת להחזיר החוטא למוטב כשאר חטאים לשמים אך צורת תוכחה זו שונה היא מהתוכחה על פגיעה אישית כמבואר לעיל הערה 14 ופעמים שפטור ממנה לגמרי כדלקמן הע' 30.

¹⁷ משום דמצוי הוא שמחמת שחושב שפלוגי פגע בו בכונה רעה יגיע להרגיש שנאה כלפיו ורצון התורה הוא למנוע את השנאה וכדכתבו הראשונים [הובאו מקצתם בהערה 13 ובהערה 16]. ואף במקום שאין חשש שיגיע לכלל שנאה ודאי שרצון התורה שיהיו כל ישראל בשלום ורעות זה עם זה.

ב. טעם תוכחה זו הוא על מנת לבטל את השנאה שבליבו, ולכן צורתה הוא דרך שאלה לפוגע למה עשית לי כך וכך שעייזי ישיב לו שעשה בלי כוונה [או יסביר מעשהו באופן אחר], או שאכן יודה על כך שחטא כנגדו אך עתה הוא מתחרט ומבקש מחילתו¹⁸. שאלת התוכחה צריכה לבטא את כל מה שמרגיש נפגע ממנו, שאין להשאיר חלק מהפגיעה מבלי תוכחה¹⁹.

שאלה זו צריכה להשאל בכוונה לבירור הדבר עם נכונות לשמוע תשובת חברו ולא דרך הטחת דברים²⁰ וכן צריכה להאמר בצנעה, בנחת, ובלשון רכה²¹ על מנת להקל על חברו לשמוע ולקבל²². וראה הערה מש"כ אודות סגנון התוכחה בזמננו²³.

ג. השונא ויש באפשרותו להוכיח ומונע עצמו מהתוכחה הרי זה עובר בלאו דלא תשנא [לכל הפחות כשמסתיר שנאתו בליבו²⁴], ומבטל מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך, ויש

המונע עצמו
מלהוכיח

¹⁸ כן מבואר בראשונים מפרשי הפשט, הרמב"ן, חזקוני והר"י בכור שור, וכ"כ החרדים ועוד. **ומהאי טעמא** אף כאשר ידוע לנפגע שהפוגע ביודעין עשה את מה שעשה [כגון שמנע ממנו להרחיב דירתו] מ"מ מחויב הוא בתוכחה זו, דעיי' שיוכחו אפשר שיתן טעם למעשהו או שכשישמע את גודל הצער שגרם לו יתחרט וישוב ויבקש מחילה. [אמנם הרמב"ם דעות הנ"ל לא הזכיר טעם זה וכתב רק "כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק וכו' אלא מצוה עליו **להודיעו ולומר לו** למה עשית לי כך וכך וכו' " ובספר בין אדם לחברו (כרך א' עמ' 171) דייקו מלשון זו דטעם התוכחה ועיקר תועלתה אינה דווקא תשובת התנצלות הפוגע אלא עצם גילוי הטענה והקפידא שיש לו על חברו משום שעייזי מיקל השנאה מלבו, וביותר משמע הכי מלשונו בשה"מ (מ"ע רה) "אבל נצטוינו להוכיחו במאמר עד שלא ישאר דבר בנפש" [ובפרט לתרגום ר"י קאפח שכתב "...נצטוינו להתרעם עליו בדברים כדי שלא ישאר בלב כלום"] והיינו שעייזי שמגלה ומוציא את כל אשר יש לו בליבו על הפוגע עייזי טבע האדם שנגע, עכתו"ד. ומ"מ אף לדיוק זה מסתבר שאחרי שדרך היא שהתוכחה מביאה להתנצלות הפוגע הרי שאף להרמב"ם נכלל זה בטעם התוכחה].

¹⁹ רמב"ם [סה"מ רה] "נצטוינו להוכיחו עד שלא ישאר דבר בנפש" והעתיקו המ"ב [סי' קנו ס"ק ד]. וראה מש"כ בסוף הע' קודמת.

²⁰ דבאופן זה מקשה על פוגע לקבל את הדברים ונמצא המוכיח המטיח מאבד את תכלית המצוה, ומבואר הוא בדברי הר"מ ואוה"ק [לעיל הע' 16] שקודם התוכחה אין לו להחליט שפגע בכוונה רעה. ומלבד זאת עוד עלול הוא להגיע להכלמת חברו ולעבור בזה בלאו דלא תשא עליו חטא כמבוי בפוסקים [ראה מ"ב סי' קנ"ו ס"ק ד] או להכשלתו בלאו דלא תשנא.

²¹ רמב"ם [דעות ו, ז] וז"ל "המוכיח את חברו, בין בדברים שבינו לבינו בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת ובלשון רכה וכו' ", וכ"כ המ"ב סי' קנ"ו ס"ק ד'. וכונתו ב'נחת' היא שיידבר ללא הגבהת קולו (ראה קהלת ט, יז דברי חכמים בנחת נשמעים), וכונתו 'לשון רכה' היא בסגנון הפניה והדבור שיהיה ללא תקיפות (ראה משלי כה, טו לשון רכה תשבר גרם). [וראה ספר ראש הגבעה לתלמיד הגר"א עמ' נו וז"ל "הזהר בני מן התוכחה שלא תוכיח את חברך בפני שום אדם או ברבים ח"ו והיא רעה יותר מאשר הרעה שעשה חברך" וראה כתר ראש אות קמג "תוכחה. שלא לדבר קשות, ודברים קשים אינם נשמעים, רק יאמר בלשון רכה וכו' "].

²² פשוט, וראה שבת לד- צריך למימרינהו בניחותא כי היכי דליקבלו מיניה וכ"ש הכא.

²³ הנה הגם שלשונות התוכחה המובאות בראשונים הן דרך שאלה "למה עשית לי כך וכך" [רמב"ם, סמ"ג ועוד] או "מדוע ככה עשית עימדי" [רמב"ן חזקוני ועוד], מ"מ נראה שאין לשונות אלו בדווקא אלא כל שיש בלשון תוכן המגלה לחברו את הפגיעה שפיר דמי, וכן משמע בר"מ בשה"מ [מצוה רה] ובחינוך [רלט] ובמ"ב [קנו ס"ק ד] שסתמו שצריך להוכיחו ולא בארו אופן מסוים. ולפי"ז בדורותינו שנחלש טובא כח הבריות לשמוע תוכחות יש עצה טובה להקל על הפוגע לשמוע ולקבל והיא שבמקום לומר לו ביקורת על עצם מעשהו יספר לו הנפגע רק על ההרגשה הרעה שקבל ממעשהו, ולדוגמא, במקום לומר לפוגע "למה ביישית אותי כל כך" יאמר לו "הרגשתי בוש גדולה ממה שספרת עלי".

עוד נראה שמכיון שככל שהפגיעה יותר גדולה ותוכחתה יותר חמורה כך יותר קשה לפוגע להכיר ברעת מעשהו ולקבל התוכחה, ולכן עצה טובה היא להקל עליו לקבל שבתחילה לא יאמר לו הנפגע את מלוא כאב פגיעתו ורק אחרי שיראה שלא התעוררה התנגדות הפוגע למשמע הדברים ומתקבלים הם אצלו אזי יוסיף להשמיעו את מלוא כאבו על מנת שיוכל להתנצל ולפייס במידה הראויה לגודל הפגיעה.

²⁴ דעת הח"ח [לאוין ז'] עפ"י הרמב"ם בספר המצות והחינוך דרך באופן זה עובר על הלאו, אכן ראה ספר בין אדם לחברו [הנ"ל סוגיא א פ"א] שהביא **שלוש** ראשונים הלאו קאי גם על שנאה גלויה, ואף בדעת הרמב"ם עצמו הביאו דמשמעות הכ"מ בהלכות דעות [ו, ה] דס"ל הכי.

אומרים שעובר גם בלאו דלא תשא עליו חטא²⁵, ומצוי שנכשלים בדבר זה²⁶ הן מחוסר ידיעת החיוב²⁷ והן משום הקושי שבקיום מצוה זו [כמבואר בסעיף הבא].

אמנם אם הנפגע מעדיף להעביר השנאה מלבו ולמחול לו מבלי להוכיחו רשאי [ואף יש בזה מידת חסידות²⁸] שלא הקפידה תורה על התוכחה אלא כדי לבטל השנאה²⁹. וראה בהערה מה שיש ליזהר בזה³⁰.

²⁵ כן איתא בילקוט שמעוני (קדושים רמז תריג) 'אמר רבי אלעזר בן מתיהא אם יש דבר בינך לבינו אומרנו לו ואל תהא חוטא בו לכך נאמר ולא תשא עליו חטא', וכן נראה מכמה מפרשי המקרא [הרמב"ן בפירושו העיקרי, רשב"ם, חזקוני בפירושו הראשון] שע"י ה'הוכח תוכיח' ינצל מהלאו דילא תשא עליו חטא', וכן הר"מ בסה"מ [לאו שג] כתב שזהו פשוטו של הלאו דלא תשא עליו חטא וז"ל "אמנם הפשט מהפסוק הוא שהזהיר שלא תחשוב לו עון בנפשך ותזכרהו", וכ"כ האור החיים הק' [הו"ד לעיל הע' 16], וכן נראה בדברי הח"ח [הו"ד לעיל שם]. **אכן** ראשונים רבים [רש"י עה"ת, הר"מ בהלכותיו (דעות ו, ח), חינוך (מצוה רמ), סמ"ג (ל"ת ו), סמ"ק (סי קכו) ועוד] כתבו רק את דרשת חז"ל [ערכין טז; ספרא] לאזהרת ביוש חבירו בעת שמוכיחו ולא הזכירו את האופן שנמנע מלהוכיח.

²⁶ ראה מש"כ הרש"ר הירש [חורב, חלק מצות, פ"יט ללמד ולהוכיח] "שדרך רוב בני אדם למאן לקיים מצוה זו", עיי"ש.

²⁷ ויפלא איך יתכן שישנו חיוב עשה מה"ת שאינו ידוע דיו בקרב ציבור היראים. ואפשר משום שבגמ' לא מוזכר דבר זה כלל אלא הפסוק מתפרש בדברי חז"ל לענין מצות תוכחה על עבירה בעלמא לשמים, וכן משמעות פרש"י על התורה. ועוד שאחרי שפשטות הראשונים דחיוב מצות עשה זו הוא רק כאשר מרגיש שנאה [ראה לעיל הע' 16] ואחרי שבמחשבת הבריות מרוחק הדבר שיש בליבו שנאה שהיא איסור תורה ממש, משום כך סבורים [בטעות] שפטורים הם מחיוב התוכחה להעברת השנאה. ועוד שאחרי שהתוכחה היא מצוה התלויה בנפגע שביכולתו להעביר שנאתו ולמחול ולפטור עצמו בכך מחיובה [כמבואר בסמוך] ואחרי שיש כמה קשיים המצוים בקיומה [כמבואר בסמוך] הרי שנקל לאדם להטעות עצמו שכבר מחל ופטור מלעשותה.

²⁸ כ"כ הרמב"ם [הו"ד בהערה הבאה], ונראה טעמו דכיון שרצון התורה במצות התוכחה היא להסיר השנאה, וכאשר מוכיח חבירו אין הדבר ודאי שתסור ואם מוחל ומסיר השנאה הרי שמתקיים ודאי רצון התורה [ולפמ"ש המגדל עוז ועוד [הו"ד בהערה הבאה] יש בזה אף מעלה של ענוה שלא לשמה עיי"ש].

²⁹ כתב הרמב"ם [דעות פ"ו ה"ט] "מי שחטא עליו חבירו ולא רצה להוכיחו ולא לדבר לו כלום מפני שהיה החוטא הדיוט ביותר או שהיתה דעתו משובשת ומחל לו בלבו ולא שטמו ולא הוכיחו הרי זו מידת חסידות, לא הקפידה תורה אלא על המשטמה".

הנה יש שביארו [חרדים פרק מז, ומעשה רוקח] דסיבת הפטור מהתוכחה היא דווקא משום שההדיוט ביותר בודאי אינו מקבל תוכחה וכשם שמצוה לומר דבר הנשמע וכו', והיינו שבאדם רגיל ליכא להך פטור, אבל מלשון הר"מ "ולא רצה להוכיחו" משמע שאין מניעת התוכחה מפני שא"א להוכיח אלא מפני שזה רצונו ובחירתו של הנפגע, וכן ממה שסיים הר"מ לבאר הדין "לא הקפידה תורה אלא על המשטמה" נראה שסיבת הפטור הוא משום שכבר מחל והעביר השנאה מליבו והר"מ אורחא דמילתא נקט שבהדיוט ביותר מצוי שיעדיף הנפגע להמנע מתוכחה, וכן מוכח בלח"מ [ה"ח], וכן נקט בעל הפמ"ג [בספרו מתן שכרן של מצות, סוף חקירה ד'] שסיבת הפטור היא משום שהסיר השנאה ולא משום שהגברא הפוגע אינו בר תוכחה, וכן הגר"ז [או"ח סי' קנו ס"ו] בהעתיקו הלכה זו השמיט המילים "הדיוט ביותר" ומשמע דלא בזה תליא מלתא, וכן מצינו לאחד מן הראשונים [עץ חיים, הו"ד בקבוץ שיטות קמאי ערכין טז]: שהעתיק בזה את הר"מ בלשון "לא הקפידה תורה להוכיח אם לא ישטמו בלב וכו'" והשמיט את שהיה החוטא הדיוט ביותר או שהיתה דעתו משובשת, וראה עוד במגדל עוז ומשנת חכמים [נדפס תקנב] ועוד שצינו מקור הר"מ מסוגיא דערכין טז: תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה דמשמע דטעם הפטור מלהוכיח הוא משום מחילת הנפגע ולא משום איזו מניעה מצד הגברא הפוגע. שוב הראוני שכן כתב בהערות להגריש"א זצ"ל [ערכין טז]:

³⁰ ויש להעיר דפעמים אדם אינו רוצה להוכיח [מהטעמים שנתבארו בסמוך] וסובר במחשבה שטחית שפטור הוא מחיוב תוכחה משום שכבר מחל, ובאמת צריך לבדוק עצמו יפה יפה אם אכן העביר כל שנאה מלבו, דאף אם נשארה בלבו רק קפיידא על חבירו עדיין צריך הוא לעצת התורה להוכיח חבירו שזו העצה המועילה ביותר עד שלא ישאר דבר בנפשו. [ומדת החסידות שכתב הר"מ היא רק באופן שאכן מחל בלב שלם].

ודע דמה דמרגלא בפומא דאינשי דבזמננו פטורים אנו בד"כ מתוכחה אינו שייך בנידו"ד, דהנה יש הסוברים לפטור עפ"י הגמ' ערכין טז: משום תמיהת רבי טרפון אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח ותמיהת רבי עקיבא אם יש מי שמקבל תוכחה, אבל דבר זה לא נפסק להלכה ואדרבה נפסק איפכא ברמב"ם ושו"ע [סי' תרח בהגהה ס"ב] שחייב להוכיח עד שיכנו או יקללנו, והפטור היחיד שמצינו במ"ב להלכה [במי שלא יצא מכלל עמיתך] הוא רק במקום של חשש שישנאהו וינקום בו [שם, ביה"ל ד"ה חייב להוכיחו], ובתוכחה דיין שהיא מהנפגע לפוגע לא מצוי חשש זה [כמבואר לעיל הע' 14] וליכא לפטור זה.

ויש הסוברים לפטור עצמם משום הגמ' [שם] יכול אפילו פניו משתנים ת"ל לא תשא עליו חטא, והרי אין אנו יודעים להצליח בתוכחה כך שלא יהיה שינוי פנים, אך אין זה נכון דמבואר ברש"י ד"ה ופניו משתנים "שיוכיחנו ברבים להלבין פניו" וכן הוא ברמב"ם [דעות ו, ח], שנקט לשון "עד שיכלימונו" שהוא הלבנת פנים כמבואר בהמשך

ד. הנה מצויים כמה קשיים לקיום מצוה זו :

1. **החברה.** אחרי שבזמננו יש במקומות רבים מעין מוסכמה חברתית שלא נוהגים לדבר על פגיעה אישית הרי שאדם חושש לחרוג מהמקובל בחברתו, שמא יראוהו כמוזר- ובאמת התורה היא ניצחית ואינה ברת שינוי וחיובה גובר על כל מוסכמה חברתית, ובמקום קושי שכזה כדאי לזכור שלפוס צערא אגרא. עוד יש לדעת שעל פי רוב קושי זה הוא רק בתחילה ודרכו לפוג לאחר מכן, שכן חבריו בתוך ליבם יכירו בצדקת מעשהו ויגיעו להעריכו על כך.

2. **הכבוד.** אף במקום שאין כזו מוסכמה חברתית מ"מ יש שחושש הנפגע שמראה בכך חולשה ועיי"ז יפגע כבודו [יאינו רוצה להראות לחוטא שהוא נפגע ולהקטין את עצמו בפניו, עלי שור ח"ב עמ' רמ] – ובאמת הרגשת פגיעתו באה ממעלת האדם שבו [רק שוטה אינו מרגיש] והסתרת פגיעתו אינה אלא כבוד מדומה, ואילו כבוד האמיתי מגיע רק מלכתו בדרך התורה. עוד יש לדעת שבין אנשים בהיכרות קרובה הסתרת הרגשת פגיעתו אינה מעשית שכן לב אדם מרגיש ביחס של ריחוק גם כאשר מוסתרת תחת דיבורים יפים ומכבדים. [ראה תוס' פסחים קיג : ד"ה שראה].

3. **הרצון לנקום.** יש שאינו רוצה שהפוגע יתנצל והוא יצטרך למחול לו אלא רוצה בנקמתו שהלה ישאר חייב ואשם לו לנצח [עלי שור, שם] – ובאמת הנהגה זו היא מידת אכזריות ואינה מביאה שום רווח אמיתי, ואדרבה עלול להכנס בזה בגדר כל שחבירו נענש מחמתו וכי, כדלקמן ס"ו והע' 60.

4. **הפחד מטעות.** יש החושש שימצא טועה בתוכחתו לחברו וירגיש מבוכה על שחשד בחבירו לשווא [ספר תורת האדם לאדם] – ובאמת מלבד עצם המצוה הגדולה שבדבר ומעלת שכר דלפוס צערא אגרא עוד יש לו להשיב אל לבו שטובה גדולה עושה הוא עם עצמו בתוכחה זו, שבכל אופן על ידה הוא מציל עצמו מהרגשה לא טובה לעולם ביחס לאדם זה.

5. **העדר תועלת.** חושש שהפוגע ידחה דבריו ולא תהיה תועלת בתוכחתו – ובאמת ברוב המקרים תושג תועלת שהפוגע יתנצל או יסביר את עצמו כהוגן, ואף אם הפוגע ידחה דבריו לגמרי מ"מ יזכה לקיים בזה מ"ע מהתורה כאכילת מצה והנחת תפילין.

6. **החמרת פגיעתו.** חושש שהפוגע ידחה דבריו באופן שאף יוסיף לו פגיעה – ותשובתו כנ"ל שמכל מקום יזכה בזה לקיים מ"ע מה"ת. [אכן ראה הע' 35 שפעמים שנפטר מהתוכחה מסיבה זו].

7. **שמחה לאיד.** פעמים אף יחשוש שהפוגע ישמח לאידו – ובאמת כל שאינו מוחזק לשונאו ממש אסור לו להחליטו לשונא ומוטל עליו לברר הדבר ע"י התוכחה.

לשונו שם [והכלימה היא הדרגה העליונה שבבושה כמבוי בשעי"ת ש"א אות כב] והיינו שרק בשינוי פנים גדול מאוד בגדר של 'הלבנת פנים' הוא האיסור. ובאמת מוכרח מסברא שאין איסור בכל שינוי פנים שהרי אי אפשר לאדם לקבל ידיעה מצערת על חטא שחטא מבלי שיצטער על כך ויהיה לו איזה שינוי פנים מזה.

ויש לדעת שכאשר נעשית התוכחה בצורה הנכונה של שאלה לבירור הדבר [כדלעיל סעיף ג אות ב] הרי שמרבית החששות הללו מתקטנות או מתבטלות.

וכל המתקשה במצות התוכחה עליו לחזק עצמו בכל הנ"ל, וידע עוד שתוכחתו היא בכלל מצות הבאת שלום בין אדם לחבירו שהיא מהדברים שהקרו קיימת לעוה"ב ואוכל פירותיהם בעוה"ז.

ובאופן שאדם אינו יכול להוכיח בעצמו³¹ מ"מ לא ימנע מלכתוב הדבר לחבירו או ישלח לו את תוכחתו ע"י שליח, וראה מה שיש להקפיד בזה בהע"ז³².

ה. אמנם יש אופנים שבהם אין חיוב להוכיח והתוכחה אף עלולה לגרום להגברת השנאה:

1. כשידוע מכבר שהוא שונאו [כגון שלא דיבר עמו ג' ימים מחמת קטטה או שגילה שמחה לאידו וכיוצ"ב] דאז חזקתו שפגע בכוונה מחמת שנאה³³.

2. כשיש דברים הניכרים שעשה כן מחמת שנאה³⁴. וראה הערה³⁵.

מתי אין להוכיח

³¹ דלכתחילה יש עדיפות להוכיחו בעצמו שכך הוא השיח הטיבעי בין בני"א ומאפשר על אתר בירור וישוב ההדורים. ומ"מ אי"ז מעכב שכן שלוחו של אדם כמותו [ופעמים שיש יתרון בשליח שבכך הפוגע מרגיש פחות לחץ ויותר נוח לקבל התוכחה]. עוד נראה שאין כאן דין בדיבור דווקא אלא רק מעשה להשגת תכלית התוכחה, וא"כ אפשר גם ע"י מכתב אישי, ומצוי שיפה כוח המכתב להועיל אף יותר מדיבור.

³² כאשר שולח מכתב יש לו לציין ע"ג שהמכתב הוא אישי אליו בלבד כדי להמנע מלשה"ר בגילוי הדבר לאחרים וגם כדי לקיים הדין להוכיחו בצנעה.

ואם אינו יכול לשלוח מכתב ישיר יש עיצה לכתוב בעילום שם שמודיע לפוגע דע שפלוני נפגע ממעשיך מאד וכדאי שתפייסו, והגם שכאשר שולח מכתב שכזה אפשר שלא מקיים בכך המצוה כיון שאין הפוגע מרגיש מחויבות להתייחס כמו באופן שהנפגע עצמו מוכיחו, מ"מ עדיף לעשות מה דאפשר שיביא להתנצלות הפוגע.

השולח שליח צריך לכתחילה שיהיה השליח מי שכבר יודע את הדבר [ויודע את דרך התוכחה הנכונה דלעיל ס"ב]. ואם אין לו אפשרות לא למכתב ולא לשליח היודע את הדבר מכבר נראה שיוכל לשלוח כל אדם, דכל התוכחה היא בכלל לה"ר לתועלת.

³³ פשוט, שהרי באופן זה לא רק שלא תועיל התוכחה להסיר השנאה אלא עוד יוסיף הלה שמחה לאיד, וכ"כ בספר מצוות הלבבות [י"ל תרס"ב, ה"ל נקימה ונטירה אות יז].

³⁴ כ"כ במצוות הלבבות [שם, סט"ז], וביאר טעמו דהרי אפי' איסור קבלת רכילות הותר כאשר יש דברים הניכרים, ה"ה בזה שאם יש דברים הניכרים שפגע בו מחמת שנאה אין להוכיחו מטעם הנ"ל. וראה בח"ח [ה"ל לשה"ר כלל ז ס"א] שהצריך להתר קבלת לשה"ר שיהיו דברים "הניכרים ממש שהם מגיעות לענין הסיפור".

³⁵ העירנו חכ"א בעל הוראה שליט"א דגם כשהפוגע לא נחשב שונאו אלא פגע רק מחמת שנכשל באיזו נגיעות, אם הוא מוכר לנפגע כאחד מאלו האנשים שמתקשים להודות על האמת וצפוי הוא להתחמק באמתלאות שונות שיהיה ניכר שאינן אמת [וכ"ש אם מכירו שדרכו להתעלם ממוכחו, ואצ"ל אם דרכו להשיב בתוקפנות] וחושש הנפגע שע"י רק יגברו כעסו ושנאתו עליו, נמצא שתוכחתו עלולה להזיק במקום להועיל ובכה"ג נראה דעליו להמנע מלהוכיח. [ואפשר שבכה"ג תתכן עצה להוכיחו באופן שלא תיווצר תגובה מרגיזה כגון ע"י שליח שלא יחזיר לו דברים המצערים אם יהיו].

ד. חובת המחילה

א. קודם פיוס ג' פעמים כדין אין חיוב למחול, ומ"מ ראוי לאדם להיות נח להתפייס ולהקדים מחילתו כבר בפיוס ראשון³⁶.

ב. לאחר פיוס ג' פעמים כדין חייב הנפגע למחול לחברו ואינו יכול לדרוש ממון בעבור מחילתו³⁷. ואם אינו מוחל הרי הוא אכזרי³⁸ ו"הוא החוטא"³⁹.

ג. הגם שאין הנפגע יכול לדרוש ממון בעבור מחילתו, אכן באופן שהפוגע גרם בפגיעתו גם נזק ממוני [אף שאינו חייב לשלמו בדיני אדם אלא רק בדיני שמים] יכול הנפגע להתנות מחילתו בתשלום נזק⁴⁰.

ונראה דהוא הדין באופן שביישו אפילו רק בדברים שיכול להתנות מחילתו בתשלום הראוי לו⁴¹.

ד. ישנם מקרי פגיעה שאינו חייב למחול ובהם ג' סוגים :

1. פגיעה שאין לה תיקון, ונכלל בזה הוצאת שם רע [רמ"א סי' תרו, א] משום שיש מי ששמע את החשד ולא שמע את הפיוס ונשאר הש"ר [מ"ב ס"ק יא], וחמור מזה ש"ר שיש בו פגם משפחה כגון שקראו ממזר וכיוצ"ב משום דמזיק בזה כל הדורות הבאים⁴² [ח"ח סוף כלל ד'].
ומידת ענוה למחול למוציא שם רע⁴³.

דרישת ממון
כתנאי למחילה

מתי אין חיוב
למחול

³⁶ ז"ל הרמב"ם [תשובה ב,ג] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס אלא יהיה נוח לרצות וקשה לכעוס, ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלבב שלם ובנפש חפצה". עוד כתב [חובל ומזיק פ"ה הל' י] "וכל הממהר למחול הרי הוא משובח ורוח חכמים נוחה הימנו" עכ"ל, וכ"כ השו"ע [חוו"מ סי' תכב], ויתירה מזו מצינו מידת חסידות למחול אף קודם לבקשת המחילה כדאיתא בעובדא דמר זוטרא במגילה כ"ח: והביאה המ"ב [סי' רל"ט, ס"ק ט] "גם ראוי למחול לכל מי שחטא כנגדו וציערו ובזכות זה האדם מאריך ימים".

³⁷ משמעות סתימת הגמ' והפוסקים.
³⁸ מתני' ב"ק צ"ב. מנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי, רמב"ם [תשובה ב,ג] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס", שו"ע [חוו"מ סי' תכב] "ואסור לנחבל להיות אכזרי מלמחול", רמ"א [סי' תר"ו ס"א] "והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול".

³⁹ לשון הרמב"ם [תשובה ב,ט], וכוונתו דחשיב חטא משום מידת אכזריות [כמ"ש שם בהל' י] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס" ועובר בזה על מ"ע דהלכת בדרכיו [ר"מ דעות א,ה] ונראה דגם מבטל מ"ע דואהבת.
⁴⁰ מקור חיים [לבעל החוות יאיר] סי' תרו ס"א ד"ה לא יהיה אכזרי. ומשמע שכשגרם לו נזק באופן שאף בידי שמים אין בו חיוב תשלומים הרי זה חייב למחול מבלי שום תשלום. ובאופן שחבירו אינו יכול לשלם [כגון אשה שהזיקה ואין לה ממון] יל"ע אם מחויב למחול כל זמן שאינו משלם, ונראה דכיון שהפוגע שב מחטאו ונחם על העבר ומבקש מחילה מחויב הנפגע להסיר קפידא מלבו ולמחול, ובאופן ששייך תשלומים בעתיד יכול להתנות שמוחל רק בתנאי שישלם כשיהיה לו, ונראה דזו כוונת המקור חיים [ארו"ח סי' תר"ו ס"א] שכתב גבי מזיק חבירו "אם אין לו ורוצה לשלם כשיהיה לו א"צ למחול לו בהחלט רק לפי שעה".

⁴¹ ראה שו"ע חו"מ סי' א' ס"ה שהמבייש בדברים מנדים אותו עד שיפייסנו [בממון] כראוי לפי כבודו [וגבי חובל אף מהני תפיסה] והיינו דאע"ג דלא נהגינן בזה"ז מ"מ יש כאן דרגת חיוב ממון דנראה דלא גרעה מחויב לצי"ש דיכול להתנות מחילתו בתשלומו.

⁴² והנה גם פגם משפחה הוא לכאן בכלל הוצאת ש"ר והחילוק ביניהם הוא כדכתב הפמ"ג [סי' תר"ו מ"ז ג'] דהוצאת ש"ר הוא ענין הנוגע רק לאיש המסוים שדבר בגנותו [כגון שקראו רשע, טמא וכיוצ"ב] וביכלתו למחול על כך, משא"כ פגם משפחה [כגון שקראו ממזר] שפחוא ענין הנוגע גם לדורות הבאים ובה"ה אין לו מחילה עולמית" [ירושלמי ב"ק פ"ח ה"ז] משום שגם אם ימחול על פגם דידיה אין בידו למחול עבור דורות הבאים וסיים הפמ"ג "על כן יזהר מאוד מזה [דהוי] מעוות לא יוכל לתקן ח"ו".

⁴³ מ"ב ס"ק י"א, ובמקור הדין ביש"ש [ב"ק פ"ח סי' ס"ג] כתב "ומ"מ נראה דמידת ענוה וחסידות שיכוון לכון יצרו ולמחול במחילה גמורה אף שהדבר קשה" עכ"ל.

2. כשיש לו סיבה לכך, כגון שמכוון לטובת המבקש שיהא נכנע לבו הערל ולא ירגיל בכך [רמ"א סי' תרו, ומ"ב סק"ט]⁴⁴ או שמכוון לטובת עצמו שמתירא שיגיע לו היזק אם ימחול [מ"ב סק"י], אמנם באופנים אלו "נראה דצריך להסיר השנאה מלבו אחרי שבאמת ביקש ממנו מחילה" [שם].

3. כשהנפגע הוא רבו של הפוגע או אביו ואמו [נתבאר לעיל פרק הפיוס ס"ח, ס"ק ב].

ה. מהות המחילה

א. מהות המחילה **שיפעל אצל עצמו עד שיסיר מליבו לגמרי את רגש ההקפדה על הפוגע** בן⁴⁵.

המחילה היא בלב, ולגמרי

והגם שלעולם נשאת לאדם בזכרונו ידיעת מעשה הפגיעה, וגם מצוי שנלווה לה צער, אין בכך כלום, שאין האדם מצווה על השכחת המציאות מזכרונו⁴⁶ ואף לא על בטול הרגשת צערו ממנה⁴⁷, אלא מצווה הוא רק על הסרת רגש הקפדתו על חברו שגרם לו זאת.

ב. ההסרה הגמורה של ההקפדה צריכה לבוא לידי ביטוי ברצון ליבו שלא יענש חברו על שפגע בו⁴⁸, ועוד **שירגיש שאין לו עוד שום דרישה מהפוגע בו** לא בדברים שבממון ולא

⁴⁴ ופשוט שאין למהר ולהחליט שאינו מוחל משום שזה לטובתו כדי שילמד לקח, דיש לחוש שמעורב בזה רצון נקימה [מלבד מידת אכזריות], ובערוה"ש [תרו, ב] אחרי שהביא היתר זה הוסיף "אך באמת לא שכיח דבר זה" ונראית כוונתו דמאחר דחיוב המחילה הוא רק אחרי פיוס ג"פ כדן, הרי שבדרי"כ לאחר שמפייס ג"פ כדן ומראה צערו על שפגע הדבר מספיק כדי שלא ירגיל בכך, ואף באופן שמכוון רק לטובתו ראה לקמן [הערה 56] שבתוספת יוה"כ"פ וכף החיים כתבו שכוונת הרמ"א רק שא"צ להודיעו שמחל אבל בלב צריך למחול, וכן משמעות המ"ב ס"ק ט.

⁴⁵ ז"ל הרמב"ם [תשובה ב, ג] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס וכו' ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל **בלב שלם** ובנפש חפצה", ומוכח בראשונים [הובאו לקמן בהערה 48] שצריך למחול "בלב טוב" עד כדי שירצה שלא יענש חברו על ידו. [והנה לכאורה הוא אותו גדר דאיסור נטירה שהצריכה בו התורה שימחה הקפידה **מליבו לגמרי** כדאיתא בראשונים: ברמב"ם (דעות ז, ח) "לפיכך הקפידה תורה על הנטירה עד שימחה העוון מלבו כלל ולא יזכרונו", ובחינוך (מצוה רמ"ב) "אפילו בזכירת חטאו בלב לבד נמנענו", ובר"י (ש"ג, ל"ח) "דאין העונש בזה על הדיבור אלא על נטירת הלב". אלא דכל איסור נטירה הוא רק במקום שלא היה מעיקרא היתר להקפיד, משא"כ כאן שהיתה סיבה והיתר להקפיד על הפגיעה הרי שאיסור ההקפדה תחילתו הוא רק לאחר מעשה הפיוס, וגם אז אין בהקפדה זו לאו אלא רק מידה רעה של אכזריות].

⁴⁶ שאין ביד האדם הבחירה לשכח מציאות מזכרונו. [וכן משמעות הרמב"ם הראב"ד והמאירי (הו"ד לקמן הע' 48) שנקטו כולם לשונות של מחילה **בלב** שהוא מבטא ענין רגשי ולא שכלי].

⁴⁷ תדע, דהרי אדם דרכו להצטער על כל מקרה רע שבא לו בין מידי שמים ובין מידי חברו, והרי כשבא לו צער משמים כל שאינו מבעט ביסורים אין מי שיאמר שאסור לו להצטער, כך גם כשבא לו צער מידי אדם כל שאינו מקפיד עליו אין איסור בצערו. [ומידת חסידות נשגבה היא אף לא להצטער ביסורים ואפילו לשמוח בהם].

⁴⁸ כ"כ הראשונים לבאר הא דהביאה המשנה [ב"ק צב:] מקור לכך שלא יהיה אכזרי מלמחול מדכתיב "ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך". ז"ל הר"י מלוניל שם "אע"פ שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו, כלומר [א.ה. שיבקש ממנו] שימחול לו בלב טוב **שלא יתבעו עלבונו מן השמים** כמו שמצינו שאמר השם לאבימלך שלא ימלט מדין שמים עד שיתפלל אברהם בשבילו שכל כך ימחול לו בלב טוב **שיתפלל עליו שלא יענישו בשבילו** וכו' ואם לא רצה למחול לו מחמת דין שמים נקרא אכזרי שאינו חושש על עונש חברו", וכ"כ המאירי [שם] "שתבקש ממנו עד שימחול לך בלב טוב כל כך שיהא מתפלל בעדך". וכע"ז כתב הראב"ד [הו"ד בשטמ"ק בב"ק שם] "אינו יוצא ידי שמים עד שיפייס את חברו **והוא יבקש עליו רחמים**", וכן נראית כוונת הריטב"א [ר"ה יז. ד"ה אמר רבא] שבאר דהמחילה הגמורה היא "מחילת שמים" והיינו על עונשי שמים שאמורים לבא על הפוגע, וכ"כ בספר יחוסי תנאים ואמוראים [לרבנו יהודה ברבי קלונימוס משפירא רבו של הרוקח] בביאור הגמ' מגילה כח ע"א "מר זוטרא בריה דר"נ כי הוה סליק לפוריא אמר שרי ליה ומחיל ליה לכל מאן דצערן פיי מבקש רחמים שלא יענש שום אדם על ידו אם סרח עליו".

ולהאמור מתבאר הנוסח המקובל [בסדר קרי"ש שעל המיטה שהוא ע"פ האריז"ל, וכן בתפילה זכה לבעל החיי אדם] "הריני מוחל לכל אדם וכו' ולא יענש שום אדם בסיבתני" שהסיפא דלא יענש אינה בקשה בפני עצמה אלא היא התוצאה של המחילה דהרישא, והיינו שע"י מחילתי לא יענש. ←

בדברים של פיוס⁴⁹. והגם שמצוי שנשאר עם איזו תחושת ריחוק מהפוגע אין בזה סתירה להסרת ההקפדה⁵⁰.

ג. אם המוחל מוסיף ומתפלל שלא יענש חבירו הרי זה משובח משום שמוכיח בזה שאכן מחילתו מחילה גמורה היא⁵¹.

ולאידך גיסא כל שאינו מוכן להתפלל על הפוגע שיסור ענשו במקום שהלה כבר נענש וגם בקשו שיתפלל עליו, הרי מוכיח בזה שעדיין לא מחל. ונראה שכן הוא אף במקום שטרם נענש אך מבקשו שיתפלל עליו כדי שלא יענש⁵².

תפילת הנפגע שלא יענש הפוגע

ובטעם הדבר שרצון זה הוא ממהות המחילה נראה משום ששורש רגש הפגיעה הוא הרגשת השפלה שקיבל מהפוגע, הרגשה המעוררת רצון לענישתו, שהעונש מוכיח את חוסר הצדק שבפגיעה ומתקן את ההשפלה שבה, וכל שהקדים הפוגע בפיוסו להשפיל עצמו לפניו הרי שכבר נתן לנפגע את תיקון הרגשתו [נתבאר בתשובת שאלה א] וממילא עי"ז מפסיק הוא לרצות בענשו וחוזר יחסו לפוגע כאל שאר כל אדם לרחם עליו ולרצות שלא יענש.

⁴⁹ פשוט, שכל מחילה ענינה ויתור על זכות [וכדמצינו במחילת ממון] ובנידו"ד המוחל מוותר על זכותו לקבל פיוס נוסף, אבל אם מוותר רק על העונש ולא מוותר על תוספת פיוס הרי זה רק 'מחילה לחצאין'. ומה שלא נזכר דבר זה בראשונים [הו"ד בהע' הקודמת] הוא משום רוב פשיטותו. [אלא שבזמננו מצוי הלך מחשבה שיכלי שממנו לבדו בא הרצון 'שלא יענש בסיבתי' (והיינו מהמחשבה שכך כתוב וכך ראוי וצריך לרצות) למרות שבלבו ממשך להקפיד על שלא בא לפייסו, משא"כ בדורות קדם רצון זה שלא יענש דרכו היתה לנבוע באופן טיבעי מרגש לב הנקי מהקפדה והחפץ בפשיטות בטובת חבירו וממילא נקי הוא גם מכל דרישת פיוס].

⁵⁰ דאחרי שאין המחילה מצריכה את ביטול עצם הרגשת הצער מהפגיעה [כנ"ל ס"א] וגם זכור הוא ממי בא לו צער זה, ממילא טבע לב האדם שצער זה יוצר בו ריחוק מהפוגע ואין די בפיוס כדינו כדי להעביר הרגשת ריחוק זו. [ורק אם יוסיף הפוגע מעבר לחיובי דין הפיוס להוכיח לנפגע בהתמדת התנהגותו עימו את נאמנותו לטוב לו לאורך זמן המספיק אפשר שתחזור ותתישב בלב הנפגע הרגשת האימון המלא בו עד כדי רוגע ונעימות כבראשונה כמו שלא נפגע כלל]. שוב הראוני שכן הוא בתנא דבי אליהו רבא פ"ד "אדם עושה מריבה עם חבירו הולך הוא אצלו לרצותו וכו' ואע"פ שמתרצה לו יש לו מקצת קנאה בליבו וכו' ", וכ"כ מהרח"ו [עץ הדעת טוב תהילים כב, א] "מידת בו"ד שכשוטא לו האדם ואח"כ עושים שלום אינו בלבבו כמו מקודם, אמנם השי"ת אינו משנה מאהבתו כלל ממה שהיה מקודם", וכ"כ הח"ח [שם עולם שער ההתחזקות פ"ג] "מידת בו"ד שכשאחד חוטא כנגדו ושב אח"כ ומבקש ממנו מחילה אעפ"כ [א.ה. שמהל] אין חוזר להיות עימו ברעות כבראשונה".

⁵¹ ראה הערה 48 מדברי הראשונים, וכע"ז כתב היש"ש [יבמות פ"ח סי' כז] על מעשה דוד והגבעונים וז"ל "משמע אעפ"י שנתפייס הנלקה מ"מ אין הקב"ה מכפר כ"כ אלא שיתפלל המוחל עצמו עליו, ועל כן ראוי מי שמדקדק בדבר ויראת השם על פניו ועשה בין אדם לחבירו ומפייסו, יבקש ממנו שיתפלל עליו, והמוחל גופו מצוה רבה שיעשה לו רצונו, וכן מצינו נמי באברהם ויתפלל אברהם על אבימלך". ומ"מ נראה דתפילה זו אינה חיוב מן הדין מדלא הביאנוהו הר"מ ושאר הפוסקים להלכה [וראה עוד בהע' הבאה].

⁵² הנה מצינו בכמה מקומות בקראי שהנפגע צריך להתפלל עבור הפוגע: א. בקרא דאברהם ואבימלך [בראשית כ, שם] השי"ת אמר לאבימלך "ויתפלל בעדך וחיה" [פס' ז'] והיינו שמלבד השבת שרה נצרך לפייס את אברהם עד כדי שאברהם יתפלל בעדו להסיר ממנו העונש וחזינן שעל מנת שיסור העונש נצרכה עוד תפילת הנפגע.

ב. במדבר [כא,ה] וידבר העם באלוקים ובמשה וגו' ואח"כ וישלח ה' בעם את הנחשים וגו' ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם, וכתב רש"י [ומקורו מתנחומא יט] "ויתפלל משה, מאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול" ומשמע שאם משה לא היה מתפלל היה חסר במחילתו.

ג. בשמואל [א,יב,יז] כשעמ"י בקשו משמואל להמליך עליהם מלך היה בזה זלזול בשמואל [כמש"כ רש"י שם] וכאשר שמואל הוכיחם על כך והם הכירו שחטאו לו ובקשו ממנו שיתפלל עליהם שלא יענשו משמים השיב להם שמואל [שם, כג] "גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם וגו' ", ואיתא במדבר רבה [פרשה יט, כג] וז"ל ומנין שאם סרח אדם לחבירו וא"ל חטאתי שנקרא חוטא אם אינו מוחל לו שנא' גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם אימתי כשבאו ואמרו חטאנו עכ"ל ומשמע שאם לא היה מתפלל בעדם היה חשיב שאינו מוחל.

ד. וכן מצינו בשמואל [ב,כא] שהיה רעב שלוש שנים על אשר הכרית שאול את מקור פרנסת הגבעונים ובא דוד לפייסם ואמר להם "מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת ה' ופרש"י שיתפללו על ישראל, ומשמע שלא מספיק במה שיפייס אותם אלא אף צריך שהם הנפגעים יתפללו בעד הפוגעים, עם ישראל, כדי שהארץ תתן יבולה. ה. וכן באיוב [מב,ח] מצינו ברעי איוב שחטאו לו בהקניטם אותו שייסוריו באו לו משום רשעו והצריך השם אותם לבקש ממנו שיתפלל בעדם שלא יענשו על כך.

ומאידך יש לעיין, דבקרא [בראשית נ,יז] בפיוס אחי יוסף שממנו ילפינן ביומא פז- את דין חזרת הפיוס וכן את אופן הפיוס [ראה ב"ח סי' תרו ס"ק א'] לא הוזכר שבקשו האחים מיוסף שיתפלל עליהם, וכן בגמ' הובאו כמה מעשים של פיוס ובקשת מחילה ולא הוזכר בהם שהנפגע התפלל עבור הפוגע [ראה ברכות כח בעובדא דר"ג ור']

ד. המוחל לחבירו בפיו אך בלבו אינו מפויס ועדיין מרגיש קפידה על הפוגע אין מחילתו מחילה⁵³. ומשום כך יזהר אדם מלומר לחבירו שמוחל לו כאשר עדיין מקפיד עליו⁵⁴.

היושע, ובעניית כ בעובדא דראבי"ש, ובנדרים נה בעובדא דרבה ורב יוסף, ועוד, וכן בכל הסוגיא ביומא פו: העוסקת בדיני פיוס ומחילה לא הוזכר שהנפגע צריך להתפלל עבור הפוגע, וכן הר"מ והשו"ע וכל הפוסקים לא כתבו דבר זה.

ונראה דעיקר המחילה היא רק הסרת הקפידה מהלב לגמרי עד כדי שירצה שחבירו לא יענש ואין התפילה על כך ממהות המחילה אלא רק גילוי על שלימות המחילה, ומה שמצינו במעשים דלעיל שאכן היה צריך להתפלל הוא משום שהפוגע כבר היה סובל ועומד בעונש שמים על הפגיעה [כמו שהיה באבימלך שהקב"ה עזר בעד כל רחם לבית אבימלך, ובנחשים השרפים שכבר נשכו בעם, ובפיוס הגבונים שהיה רעב בארץ מחמת הפגיעה בהם] וגם בקשו להתפלל עליו, שבזה חוסר הענות מראה שנוח לו במה שחברו נענש בעבורו ומוכיח שאינו מו-חל.

ומה שמצינו בשמואל שאלמלי שהתפלל בעדם היה נחשב שאינו מוחל אע"פ ששם עדיין לא נענשו, אפשר דכיון שהקב"ה הוריד מטר בימות הקיץ וישראל פחדו מזה הוא כמו שכבר נענשו, **ויותר נראה** דכיון שעמ"י בקשו משמואל שיתפלל בעדם שלא יענשו, אם לא היה מסכים להתפלל היה מראה בזה שאינו מוחל להם, דסברא היא שהסירוב לבקשה להתפלל על מניעת העונש הוא גילוי לקפידא.

ומה שמצינו ברעי איוב שציוס השם שיבקשו ממנו שיתפלל בעדם ולא היה די במחילתו, נראה שכיון שחטאם היה שהחזיקוהו כרשע הרי שמהות פיוסם היה באופן זה שמוכיח שהוא הצדיק.

⁵³ כן נראה פשוט שאחרי שמהות המחילה היא בלב [וכדנתבאר בראשונים לעיל הע' 45,48] אין הדיבור לחוד מהני, וכן פשוט מתני' יומא פה: אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו, שכל שחבירו אינו מפויס אינו מתכפר, וכן משמע באחרונים, **בסמ"ע** [חור"מ סי' תכב ס"ק ב] כתב לבאר ראיית המשנה בב"ק צב. מהמעשה דאבימלך שצריך לבקש מחילה וז"ל "ונראה דהלימוד משם דאם היה הש"י רוצה למחול לו היה מוחל לו בלא תפילת אברהם, אלא למדונו **שצריך לפייסו עד שימחול לו במחילה גמורה** ואז יתפלל בעדו". וכן משמע **ביש"ש** [בב"ק פ"ח סי' סג] גבי הוצאת ש"ר שאין לו מחילה עולמית "ומ"מ מידת ענוה וחסידות **שיכוון לכונן את יצרו** ולמחול במחילה **גמורה** אף שהדבר קשה", וכן מבואר בלשון צוואת בעל **החיי אדם** [סעיף כ', נדפס בספר בית אברהם] שכתב "ואם ח"ו נכשל באיזה דבר לא יניח עד שיבקש ממנו מחילה ולא די בבקשת המחילה רק עד שיכיר שמחל לו **בלב שלם** כמבואר בהלכות יוהכ"פ". ובספר **אורות אלים** [לבעל הפלא יועץ] כתב "הן עתה כל העם אומרים קודם שכיבה הריני מוחל וסולח וכו' אבל מה בצע כשאין פיו ולבו שוים וכו'" [וכע"ז כתב בספרו פלא יועץ ערך תשובה שכל שהקפידא במקומה עומדת אי"ז מהני]. ובספר חוט שני [ר"ה ויוהכ"פ עמ' ק'] כתב **בשם החזו"א** "אמר מרן החזו"א דיסוד ושרש המחילה שצריך לקבל ממי שחטא כנגדו הוא בלב דהיינו שימחה את הקפידא מלבו, והחזו"א היה מבטל את דברי האומר שאם מוחל בפה ובלבו אין מוחל הוא דברים שבלב, דזה אינו דלא שייך דברים שבלב בענינים שעיקרם הוא בלב". [וכבר יסד כן הרע"א בשו"ת סי' כ"ג ד"ה מ"ש מעכ"ת, שבענינים התלויים בלב אין אומרים דברים שבלב אינו דברים, עיי"ש]. ועוד כתב [חור"ש, שם] "דהקוראים מתוך מחזור תפילה זכה ובתוך הדברים אומר שם שמוחל לכל אדם אין בזה שום מעשה מחילה וכו' אמנם אם הוא מתעורר באמת למחול וזוכר מה שציערוהו ובכל זאת מוחל בלב שלם שפיר מהני". וכן הוא בשו"ת **אור לציון** [ח"ב עמ' קג] שכל שאינו מעביר מלבו לגמרי אי"ז נחשב מחילה. וכן מובא בספר תורת האדם לאדם [עמ' 35-36 הו"ד באשרי האיש] בשם **הגרי"ש אלישיב** זצ"ל, וכ"כ בשו"ת **אז נדברו** ח"ו סי' ס"ה, ועוד. [וראה במילואים ב' אות ג' שיש מקצת הסוברים שמהני מחילת פה לחוד ומה שיש להקי' על דבריהם].

⁵⁴ באורות אלים [הנ"ל בהערה הקודמת] כתב על אלו שאומרים הריני מוחל וסולח ואין פיהם ולבם שוים "יחוששני להם מחטאת" [ר"ל דהוי חטא], ובאור לציון [הנ"ל] "דאין לומר הריני מוחל וסולח אם עדיין יש לו טינה בלבו דהרי כתוב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני ואיך ידבר שקר לפני הקב"ה", ובספר עלי שור [ח"ב עמ' רמא] כתב "מי שלא עקר מלבו לגמרי את הקפידא והטינא אסור לומר לו בפה "מוחל לך מחול לך" כי זוהי גניבת דעת, ואם מישהוא מבקש מחילה בעיוהכ"פ ומוחלים לו בפה אך לא בלב גוזלים לו את כפרת יוהכ"פ שלו וכו' כי הוא סומך על מחילתו אך מחילתו אינה מחילה והריצוי אינה ריצוי ויוהכ"פ אינו מכפר", וממשיך שם בעובדא מהגרי"א לופיאן זצ"ל שנמנע מלמחול בפיו עד שלמד מוסר הרבה משך שבועיים והצליח למחול בלב שלם, עיי"ש. ויש להעיר דמש"כ שבכך גוזל לו את כפרת יוה"כ שלו, הדבר תלוי בנידון דלעיל [הפיוס, ס"ג, ס"ק ו] האם יש כפרה לפוגע במקום אונס על בקשת המחילה דה"נ הפוגע אנוס משום שהוטעה לחשוב שנמחל לו ותו אין צריך לפייס, ומ"מ גם להסוברים שזוכה לכפרה בכה"ג ודאי שאין נכון לנפגע להטעות שמחל שכן משאיר בליבו את הקפידה הפך רצון התורה. [ומש"כ בכוכבי אור (בנתיבות אור ד"ה הנה בש"ס) עצה למדת הקפדנות מהגרי"ס זצ"ל שאם יחטא לו איש ימחול לו תכף בפה מלא ואם אח"כ יהיה לו בלבו עליו יחשוב שהוא עוון גדול שהוא מקפיד על חטא חבירו שכבר מחל לו, ולכאורה דבריו אלו אינם כהנ"ל- אמנם כד נדייק נראה שכוונתו רק שבשעה שימחל בפיו יתחזק להסיר הקפידה מלבו וימחל ממש בלבו (כדמוכח מ"ש שכבר מחל לו"ו) ודבר זה יועיל למנעו מלשוב ולהקפיד עליו כמש"כ שם "ואם אח"כ יהיה בלבו עליו", ואאת"ל דס"ל דמהני מחילת פה לחוד (ודלא ככל הפו' המובאים בהע' הקודמת), מ"מ תהיה עצה זו מועלת רק למי שמוחו שליט על ליבו שכשיחשוב שזה עוון גדול לחזור ולהקפיד אחרי המחילה שבפיו הוא אכן יסיר כל קפידא מלבו ויהיה שמור מלשוב ולהקפיד, אבל מי שאינו בדרגה זו הרי אדרבה אם ימחול בפיו קודם שנתפייס יגרום לעצמו רעה כל אימת שישוב להקפיד על חבירו].

ה. למבואר שמהות המחילה היא הסרת רגש ההקפדה מהלב, כל שמחל בלבו כנ"ל אף מבלי שאמר זאת בפיו הוי מחילה ומתכפר בה הפוגע⁵⁵, ומ"מ נראה שלאחר שהפוגע בקשו שימחול ומחל לו, צריך עוד לגלותו שמחל כדי שהפוגע ידע זאת, שאם אינו עושה כן הרי גם זה בכלל מידת אכזריות⁵⁶. וראה הערה⁵⁷.

האם צריך לומר בפיו את המחילה

ו. עבודת המוחל

א. הדרך להביא עצמו למחול [לאחר קבלת הפיוס] היא ע"י התבוננות בחרטת מבקש המחילה וצער על שפגע ועל שמכניע עצמו לפניו בבקשתו מחילה ממנו, שטבע האדם שדבר זה מתקן את הרגשת ההשפלה שקיבל מהפוגע, ונפתח ליבו לרחם על הפוגע בו ולרצות שלא יענש, וככל שיותר יתבונן בכך כך ירגיש ויקבל ליבו יותר את הפיוס ויהיה מוכן אל המחילה⁵⁸.

הדרך למחילה

ב. ואם מרגיש שעדיין לא השתחרר ליבו מלהקפיד יוסיף מחשבה שבמידה שאדם מודד לאחרים כך ימדדו לו ואם הוא לא ימחול גם משמים לא ימחלו לו⁵⁹, וכן יחשוב שכל שחברו נענש על ידו אינו נכנס למחיצתו של הקב"ה⁶⁰, ועוד שהמונע עצמו מלמחול אין תפילתו נשמעת⁶¹, וא"כ מה ירויח בכל קפידתו, ומאיך המוחל זוכה להנהגת מחילה

הכדאיות שבמחילה

⁵⁵ כן נראה פשוט אחרי שמהות המחילה היא בלב א"צ תוספת דיבור או מעשה, וכן משמע מסתימת הראשונים והשו"ע שלא הזכירו שעל המוחל להוציא המחילה בפיו, וכן משמעות הגמ' נדרים נה' דרב יוסף הקפיד על רבא ובא רבא לפייסו בעיזכ"פ ומזג לר' יוסף את הכוס כדי לפייסו דמשמע שלא היתה שם מחילה בפה, ורבא הסתפק בכך שהבין שרב יוסף נתפייס,

וכן מוכח ביוסף אומץ [הזכירו הבי"ח באהע"ז סי' קנה סוף אות ז' בתואר הרב הגדול] סי' תתקסט "מנהג העולם שהולכים לאוהביהם בעיזכ"פ לבקש מחילה ועל הרוב אינו לצורך כי לא חטא להם ואף אם במשגה חטא להם הלא על כל פשעים תכסה אהבתם ובודאי כבר סרה קנאתם ושנאתם מעליהם ולא מן השם הוא זה" והיינו שאחרי שבודאי סרה מלבם הקפידא ומוחלים בלבם כבר הושלמה מחילתם. וכ"כ להדיא בספר תוספת יוהכ"פ [יומא פז: ד"ה רב שאני] שכל שמחל בלב שלם אע"ג שלא מחל בפיו הויא מחילה וזוכה למעלת המעביר על מדותיו [וציין אליו הגר"ע בגליון השו"ע או"ח סי' תרו], וכן נקט בשו"ת חיים ביד [לגר"ח פאלגיי סי' נז] דמסברא ודאי שמחילה בלב מהני ובאר "ואפ"י לסוברים דמחילה בלב לא מהני זהו דווקא להפקיע שעבוד ממון בדבר שכבר הוא זכותם משא"כ בדבר הנוגע לכבוד [שבייש אדם לחבירו וכיוצא] כל שבלבו גמר למחול הרי הוא מחול". [ומה שהצריך שם עוד מחילה בפה הוא רק לחומרא לצ"ח דעת הרבינו בחי].

⁵⁶ כן נראה דהרי משאיר את חברו בהרגשה רעה שלא מחל לו ונמצא שנשאר הפוגע בהרגשה שהוא מרוחק ומוקפד למרות פיוסו. והרמ"א סי' תר"ו ס"א כתב "והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול אם לא שמכוון לטובת המבקש מחילה" ובספר תוספת יוה"כ [יומא פז: ציין לו הגר"ע בגליון הש"ס] כתב דמקור דברי הרמ"א הוא מהעובדא דרבי חנינא לא קבל פיוס מרב תליסר מעלי יומי דכיפורי, דבאמת בלבו מחל ר"ח לרב והויא מחילה [ואף כתב דזוכה בה לשכר שמעבירין לו על כל פשעין] ורק "לטובת רב לא פרסם לו המחילה", ולדבריו נמצא דמש"כ רמ"א "לא יהיה אכזרי מלמחול" היינו שהגם שמחל בליבו לא יהיה אכזרי מלהודיעו על כך שמחל אם לא שמכוון לטובת המבקש [וכן פירש להדיא כה"ח אות ט', ואפשר דכן היא גם כוונת המ"ב ס"ק ט].

⁵⁷ הנה מצד הטעם שהפוגע יהיה יודע שמחל לו א"צ שישמע זאת דווקא מפי המוחל אלא כל שיבין מהתנהגותו שאכן מחל לו סגי בהכי [וכעובדא דרב יוסף ורבא נדרים נה*]. אכן לפי מה שכתבו רש"י [בשו"ת סי' רמ"ה] ורבינו בחיי לדעת הגר"ח פאלגיי [הו"ד במילואים סי' ב', עיי"ש] שמחילה צריכה גם דבור פה יש עדיפות שהמוחל ישמע לו זאת בפיו [או יעשה מעשה המורה בעליל על מחילה].

⁵⁸ עוד סיוע אל המחילה היא להשיב אל ליבו את אשר כתב החינוך [מצוה רמא] בשרש איסור הנקימה שכל הקורה לאדם הוא מהשי"ת "על כן כשיצערנה או יכאיבהו אדם ידע בנפשו כי עוונותיו גרמו והשי"ת גזר עליו בכך".

⁵⁹ מהרי"ל הל' ליל יום הכפורים "וידע האדם אם הוא אכזר מלמחול גם הקב"ה אינו מוחל לו וכו'".

⁶⁰ שבת קמט: ב"ב כב. תוס ד"ה אנא ענישתיה, והגם שבגמ' שבת הנ"ל מייירי כשעשה פעולה להביא את העונש, מ"מ בתוס' הנ"ל נראה שאף כשהנפגע אינו פועל מאומה כדי שיענש הפוגע אלא רק מקפיד בליבו וניחא ליה בעונשו הוי בכלל כל שחברו נענש על ידו.

⁶¹ א"ר סי' תר"ו ס"ק א' בשם המקובלים, מטה אפרים [שם, ס"ד].

וכפי איכות מחילתו כך ימחלו לו⁶², ועוד זוכה לקיים מייע של והלכת בדרכיו⁶³ ומייע של ואהבת לרעך כמוך⁶⁴.

ג. עוד סיוע גדול להגיע לשלמות המחילה יקבל עיני שיתפלל על טובתו של המבקש, שאחרי שהרצון בטובתו של זה שפגע בו הוא ממש הפכי לרגש ההקפדה עליו הרי שההתעסקות במחשבה על טובתו והתפילה על כך טבעם לבער את ההקפדה⁶⁵.

ד. כשמרגיש הנפגע שאין לו שום קושי להתפלל על המבקש שלא יאונה לו כל רע מחמת פגיעתו בו ידע כי מחילתו שלימה בודאי⁶⁶.

וכן כשיראה עצמו כמי שלעולם לא יזכיר לחברו את הפגיעה [וזאת לא משום שיעצור עצמו אלא רק משום שכבר לא מרגיש שום צורך וענין לכך] הרי זה לו לאות כי אכן מחל.

הסימן שמחל
באמת

⁶² וז"ל המי"ב סי' תר"ו בשעה"צ ס"ק ח' "וצריך למחול לחברו אפילו אם עוות כנגדו במזיד ובמרד ואז מוחלים לו ג"כ אפילו על המזידות כמי"ש בגמ' למי נושא עוון למי שעובר על פשע". ונתחדש כאן בדבריו שאף לאחר הפיוס ג פעמים שאז מחויב למחול איכא להבטחת חז"ל זו [ונראה מקורו בגמ' יומא כג. גבי ת"ח דקודם פיוס נקיט ליה בליביה ומקשה הגמ' מדברי רבא כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו ומתרת דמפייסו ליה ומפייס, והיינו שהת"ח זוכה למעלה זו במה שמקבל פיוס, אכן ברש"י ר"ה י"ז. ובשע"ת ש"א אות כ"ח ושמה"ל שער התבונה פ"ח משמע דהבטחת חז"ל זו קאי על מי שאינו מקפיד על הפוגעים בו אף מבלי שקבל מהם שום פיוס, ולדבריהם אין מקור להבטחת מחילת שמים גם למי שמוחל רק לאחר שקבל פיוס ג"פ המחייבו למחול, והראיה מהגמ' אפשר לדחות דהת"ח שאסור לו למחול קודם פיוס משום כבוד התורה כאשר מתפייס ומוחל כבר בפיוס הראשון הוי ליה כשאר אדם שמוחל מבלי שום פיוס].

⁶³ לעיל הע' 38.

⁶⁴ פשוט מסברא וכן ממה שכתב הרמב"ם [אבל פ"ד ה"א] בגדר המצוה "ואהבת לרעך כמוך כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים עשה אותן לאחיד בתורה ובמצוות". ובפרט שדבר זה רק הוא לבדו יכול לעשותו ועוד שאין ערוך לחשיבות הדבר הנוגע ממש לחיי נצח של הפוגע.

⁶⁵ והראוני שכבר כתב כע"ז הח"ח בקונטרס אהבת ישראל סופ"ד וז"ל "...ומהיום והלאה אין לי שום תרעומת ושנאה על חברי יברכהו השם בכל עניניו וכו' ותסור השנאה מליבו, משום דאתא דבור שמברכו ומבטל מחשבתו הראשונה". וכע"ז כבר מצינו בב"מ לב: אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכופ את יצרו.

⁶⁶ שהרי טבע הנפגע שבשעת קפידתו מסכים לענשו של הפוגע בו, ורק במחילתו האמיתית ישוב רצונו להעברת העונש ממנו. ראה מש"כ הראשונים [הו"ד לעיל הע' 48] שצריך הפוגע לפייסו עד שימחול לו במחילה גמורה ואז יתפלל בעדו, ומשמע שהתפילה בעדו באה בעקבות מחילה גמורה והיא ראייה לה.

מילואים

א. בענין מחלוקת הגרי"ס והח"ח

בקשת מחילה כשאין הנפגע יודע מהפגיעה

הקושיות בדעת
הח"ח

א. כתב הח"ח [הלי' לשה"ר כלל ד סיי"ב] "ואם עבר וסיפר לשה"ר על חברו וכו' וחברו נתגנה עי"ז בעיני השומעים וכו' צריך לבקש מחילה מחבירו על זה וכו' ואפילו אם חברו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה על זה", וידוע שהגרי"ס זצ"ל נחלק עליו בדין זה משום דאיך אפשר להתיר לצער חברו בגילוי הפגיעה בשביל שרוצה לעשות תשובה. ובמכתב תלמיד הח"ח להג"ר אריה ליב בן הח"ח כתב¹ ששמע מפי הח"ח שהשיב לגרי"ס שדין זה לקח מרבינו יונה [שי"ג, רז] שכתב "אם ישוב בעל הלשון בתשובה, צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מזעם לשונו וכו' והם לא ידעו כי הדיח עליהם הרעה, יתבייש להודיעם ולגלות אזנם על אשר גמלם רעה", ומבואר שמן הדין צריך להודיעם שסיפר עליהם לשה"ר כדי לבקש מהם מחילה אע"פ שיגרם להם צער מכך² [והביאו הח"ח בבמ"ח שם ס"ק מח]. והנה במכתב הנ"ל לא כתב שהגרי"ס השיב לח"ח על ראייתו מהר"י ומשמע שלא נחלק עליו בהבנת פשטות דברי הר"י³, רק מיאן בדין זה מכח הסברא הנ"ל. ובעקבות הגרי"ס מכח סברא זו נקטו רבים להלכה בדין זה דלא כהח"ח⁴, ויש שהורו שיבקש מחילה מחבירו באופן כללי⁵,

¹ וז"ל [ספר שיחות הח"ח, נדפס בכל כתבי הח"ח, בקבוצת השיחות שקיבל בן הח"ח מתלמיד אביו, רבי אברהם אבא קוסובסקי] "אכתוב לכת"ר מה ששמעתי מפיו הקדוש בעת שהביא את הספר ח"ח לפני גאון ישראל וקדושו מרן ר"י סלנטר זצוק"ל וקבל ממנו את הספר לעיין בו ואח"כ כאשר בא לפניו אמר לו שיש לו קושיא עצומה על דין אחד בספרו הלכות איסורי לשה"ר [כלל ד' סעיף יב] שאפילו אם חברו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה ע"ז כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה, והקשה הלא חברו לא ידע עד הנה מאומה וכאשר יספר לו יגרום לו צער, ומה חברו אשם אם הוא חפץ לעשות תשובה, לגרום צער לחבירו. וענה אותו: הלא דין זה לקחתי משערי תשובה לרבינו יונה עכ"ל. וראה בספר הזכרון קדוש ישראל על הגרי"ס [עמ' רכה-רכז] מקורות נוספים על מחלוקתם [אכן זהו המקור הראשון לכולם, היחידי שהוא כלי ראשון להח"ח].

² וראה לקמן הע' 14 שיש שרצו לדחות את מקור הח"ח מהר"י ומה שיש להשיב על דבריהם.

³ וכן משמע בדברי רבי מאיר קרליץ זצ"ל [שהיה ממקורבי הח"ח] שנדפסו בקדוש ישראל [הנ"ל בהערה 1], וכן מובא שם מרבי בן ציון ברוק ששמע מרבי ישראל יעקב לובצ'נסקי [משגיח ישיבת ברנובין] שבכיס הטלית של הגרי"ס זצ"ל היה מונח ספר מסילת ישרים וספר חפץ חיים ואמר [הגרי"ס] שאין [לו] על הח"ח שום השגה רק על הרבינו יונה, שכתב שבבקשת מחילה על לשה"ר [צריך] לספר לו מה שדיבר עליו והרי בזה יגרום עוד הקפדה יתירא, ומשמעה זו מבואר שהגרי"ס הסכים שאכן כך דעת הר"י.

⁴ כן הובא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל [באשרי האיש או"ח ח"ג פ"כ אות ח] "מי שסיפר לשה"ר על חברו ואין חברו יודע מזה ועכשיו רוצה לבקש מחילתו אך יצטער הלה בשמעו על כך, הדין הוא שלא יגלה מה שדיבר עליו אבל צריך לבקש מחילתו על שדיבר עליו" [אמנם ראה לקמן הערה 15 מהגרי"י זילברשטיין שליט"א בשם הגרי"ש שמועה הפוכה], וכ"כ בהליכות שלמה [עשיית פ"ג, ס"ה ה"ו] "מי שסיפר לשה"ר על חברו ואין חברו יודע מזה, ואם יגלה לו הדבר כדי לבקש מחילתו יצטער הלה בשמעו על כך לא יגלה לו את הדבר", וכ"כ בחוט שני [הלי' יוה"כ עמ' קו].

⁵ באשרי האיש [הנ"ל בהערה הקודמת] כתב "שלא יגלה מה שדיבר עליו אבל צריך לבקש מחילתו על שדיבר עליו" ונראה דאין כוונתו שיבקש מחילה באופן שיאמר לו שדיבר עליו מבלי לגלות מה שדיבר עליו, דבאופן זה הרי יגרום לו צער על הפגיעה [ועוד יוסיף לו בזה צער תהייה ודאגה על שאינו יודע גודל הפגיעה שפגעו בו], אלא כוונתו שיבקש ממנו מחילה בסתמא אם פגע בו. וכן הביא במועדים וזמנים [ח"א סי' נד] ששמע מהגר"א דסלר זצ"ל שדעת הגרי"ס שכה"ג ראוי לבקש בסתם "שאם פגע מבקש על הכל סליחה", וכע"ז כתב בדרך שיחה [ח"א עמ' תרכג] שיבקש מחילה בסתם ולא יפרט מה היה.

וראה הערה⁶.

ב. וצריך להבין מהי סברת הר"י והח"ח שהתירו לגלות את הפגיעה ע"מ לבקש מחילה למרות שיגרם צער לחבירו.

עוד העירו⁷ על פסק הח"ח ממש"כ במ"ב סי' תר"ו ס"ק ג' "ובשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחבירו אם לא כשיודע שחבירו יתבייש מזה כשיפרט החטא אזי לא יפרט אותו" [ומקור דין זה מדברי המגן אברהם], דנראה מזה לכאורה דס"ל כהגרי"ס שבמקום שחבירו יצטער מכך לא יפרט. [וביותר יקשה דהרי הח"ח בבאר מים חיים שם מפנה לעיין בפרטי דיני הפיוס באו"ח סי' תר"ו ושם איתא להדיא דין זה במג"א ובשאר אחרונים שהעתיקוהו]⁸.

ג. ובביאור הדבר נראה דהנה יש לעמוד על עצם הדין שכשחבירו מתבייש יבקש מחילתו מבלי לפרט החטא דמשמע שאף כשאינו מפרט מ"מ יש כאן בקשת מחילה, בקשה האמורה לזכות את הפוגע במחילה, ולכאורה אינו מובן איך יתכן שאדם ימחל על פגיעה שאינו יודע כלל מה היא? ובפרט בפגיעה כזו שיש בפירוטה משום בושת לנפגע שבד"כ

ישוב הסתירה
בדעת הח"ח

⁶ ויש לדון בדבריהם איזה תועלת לכפרה יש בבקשת מחילה בסתמא, דמסתבר שאם המוחל אינו יודע מהפגיעה ואינו יודע על מה הוא מוחל לא חשיב מחילה [דבשלמא על פגיעות קלות המצויות כעקיפת תור, גזל שינה וכיוצא"ב שיש אומדנא שאם היה יודע מהן היה מוכן למחול, אפשר שעליהן בקשת מחילה בסתמא מהני, דהנפגע יהיב דעתיה שיתכן שפגע בו באיזה פגיעה קלה ועל דעת זה מוחל, אבל פגיעות קשות שאין אומדנא שימחול בלי פיוס מנלן שתועיל בקשת מחילה סתמית], וכן מוכח ברבינו יונה והח"ח שנקטו שאין אפשרות להשיג מחילה מבלי שיודיע לו את הפגיעה והיינו דלא מהני מה שיבקש ממנו מחילה בסתמא אם פגע בו, וגם הגרי"ס עצמו שחלק על הח"ח בדין משמע במקורות הנ"ל דס"ל בדבר זה כהח"ח שא"א להשיג מחילה וכפרה מבלי שיודיע לנפגע את מהות הפגיעה, וכל טענתו היתה רק איך אפשר להתיר לפוגע לצער את חבירו בעבור רצונו לעשות תשובה ולהתכפר, וכן כתב בהליכות שלמה [עשיית פ"ג סעיף ה'] "בקשת מחילה באופן כללי שמבקש מחברו מחילה על כל מה שחטא לו מועילה לפגיעה קלה בלבד", וכ"כ בחוט שני הנ"ל שבאופן שאינו מגלה את הפגיעה "עוון לשה"ר ישאר בידו ללא מחילה". [וראה עוד במחשבת מוסר אלול עמ' מ' מעשה רב מהאור יחזקאל זצוק"ל בזה].

וחכ"א כתב לנו דמ"מ יש קצת תועלת בבקשת מחילה בסתמא אף על פגיעות גדולות, דהגם שאין הנפגע מוחל עי"ז מ"מ גורם בזה קצת התעוררות אהבה למפייס ורצון שלא יענש וזה מיקל במקצת את עבירת הפגיעה וענשה. צא ובדוק שאם לאחר זמן תתגלה לו הפגיעה ויזכר אז שכבר בקש ממנו מחילה באופן כללי או אז מידת הקפידא עליו לא תהיה בשעור כזה כמו אם התעלם לגמרי ולא פייסו [ומלמד זכות עליו שלא פירט לו הפגיעה מגודל הבושה הכרוכה בזה] עכ"ד.

ובאופן אחר אפשר שכיון שלדעה זו התורה אוסרת עליו בכה"ג לגלות את הפגיעה בפיוסו הרי שכאן לא יעכב חסרון הגילוי את כפרתו ותסגי ליה בפיוס הכללי, והטעם משום דכפרת הפגיעה בחבירו אינה מסורה ביד הנפגע אלא לעולם הכפרה היא בידי שמים ככל הכפרות, רק תנאי הוא שיפייס חבירו תחילה, ובמקום שהפוגע עושה את כל יכלתו ואינו יכול לית לן בה, וכעין מה שמצינו [לעיל חלק הפיוס ס"ח] במפייס חבירו ג"פ ולא התפייס שאינו זקוק לו יותר לכפרתו. ואפי' אם נימא דבאופן שאינו יכול לפייס מחמת אונס שאינו יודע מי הנפגע לא מתכפר לו עד שימחול הנפגע [ראה מש"כ בחלק הפיוס סעיף ג' הע' 48], מ"מ במקום שמניעת הפיוס היא מחמת שכך הוא הדין אפשר דשפיר מתכפר לו בתשובה לשמים עם בקשת מחילה כללית, שוב שמענו מהגאון רבי אשר וייס שליט"א כדברינו והתבטא שבעינינו פשוט שלדעת הגרי"ס זוכה לכפרה.

⁷ כן העירו בחוט שני [ה'ל' יוה"כ עמ' קו] ובהערות בספר הליכות שלמה [שם הע' 24] ובספר נתיבות חיים על הח"ח [שם].

⁸ ובהערות בספר הליכות שלמה הציעו לתרץ בחילוק בין צער לבושת, שהמ"ב דבר באופן שיגרם לו מכך ממש בושת שבוה עליו להמנע מגילוי החטא ואילו הח"ח דבר באופן שיגרם לו רק צער בעלמא שבוה יש לו לגלות. ובחוט שני העמיד את דברי הח"ח באופן שאף אין בו גרמת צער. והדברים מוקשים אחרי שהח"ח סתם הדין שיש לגלות החטא וקשה מאוד להעמיד בסתימתו שדבר רק באפנים שאין בהם בושת [ואצ"ל שאין בהם אפילו צער], וביותר אחרי שפירש להדיא בדבריו שחבירו "נתגנה" [וכ"כ בממ"ח ס"ק מח "שגינה אותו"] ובגילוי גנאי איכא בושת ובדאי צער.

היא פגיעה קשה, והרי ככל שהפגיעה יותר גדולה כך קשה יותר לאדם למחול ואפילו אחרי פיוס מצוי הקושי.

והנראה לומר בזה, שדברי הפוסקים נסובים על מקרה **שכבר ידועה הפגיעה לנפגע**, וכשהפוגע מבקש מחילתו אף מבלי לפרט יודע הנפגע על מה הוא מתבקש למחול, ועל זה כתבו דמ"מ צריך לכתחילה לפרט הפגיעה בשעת בקשת המחילה משום מעלה במצות הפיוס [שע"י? החוטא יותר מכניע עצמו לפני הנפגע], אך ודאי אין זה מעכב כלל. וממילא פשוט שאם חבירו יתבייש מכך אין לו לפרט דמהיכי תיתי שיהא מותר לצער את חבירו בשביל מעלה במצוה?⁹

ד. ובאמת כבר בב"ח [שם] [שהוא מקורו של המ"א לעצם דין פירוט החטא לחבירו] מוכח דאיירי בחטא שכבר ידוע לחבירו.

דהנה הב"ח הביא דברי מהר"ש שצריך לפרט החטא לחבירו וכתב הב"ח דכן עיקר דכמו דצריך לפרט החטא בוידויו לפני המקום ה"ה נמי בוידויו לפני חבירו דאין לחלק בין עבירות שבינו לבין המקום לבינו ובין חבירו, עכתו"ד.

והנה בחטא שאינו ידוע לנפגע פשיטא דצריך להודיעו דהרי בלי זה אי אפשר להשיג מחילתו, וא"צ לטעם שהוא כמו בין אדם למקום¹⁰, אלא ודאי איירי בחטא שכבר ידוע לנפגע ועל זה כתב דמ"מ צריך לפרט דומיא דפירוט החטא בוידויו לפני המקום [דגם שם החטא הרי ידוע לקב"ה]¹¹.

והראוני שכן הבין המקור חיים [לבעל החוות יאיר] בדברי הב"ח דכתב שם וז"ל "הב"ח [כתב] צריך לפרש סרחונו כסי' תר"ז ולא נהירא כמ"ש בעצמו **ונ"ל דעכ"פ** כשסרח הן בדבור הן במעשה **וחבירו לא ידע** צריך להודיעו ולבקש [מחילה] וכו' " עכ"ל, ומשמע להדיא שהבין בפשיטות דהב"ח איירי בחטא הידוע לחברו.

ה. נמצא דהח"ח והמ"ב דברו כ"א בענין אחר ואין מקום כלל להקשות מזל"ז.

הח"ח איירי באופן שחבירו **"אינו יודע כלל מזה"** דצריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין וכו', ומשום דבזה א"א להשיג מחילתו מבלי שידע על מה הוא מתבקש למחול [ובעצם סברת ההיתר לצערו יעוין לקמן], ואילו המ"ב איירי במקום **שחבירו כבר יודע מה שחטא לו** [וכמשמעות לשונו **"לפרט מה שחטא"** ולא כלשונו בח"ח **"לגלות לו מה**

⁹ ונראה דבזה מדוקדק היטב לשון רבינו המשנה ברורה. דהנה דברי המ"ב הנ"ל הם ממש תוכן דברי המ"א שכתב "ונ"ל דאם חבירו מתבייש בזה לא יפרט אותו" והמ"ב העתיקו בהשמטת תיבת "ונ"ל" ואף לא ציין שמקורו מהמ"א, וצל"ד אמאי. ולהאמור [דאיירי בפגיעה הידועה לנפגע] נראה דהמ"ב החשיב דין זה כמילתא דפשיטא שא"צ לו מקור. דאף אם המ"א לא היה אומר- היה אומר- הוא מדנפשיה כדבר פשוט. [ומה שהמ"א כתב הלשון "ונ"ל" אפשר דבא רק לציין דדבר זה אין מקורו מהב"ח כתחילת דיבורו אלא מדברי עצמו, ולא בא לומר שיש בזה איזה דבר חידוש שצריך להאמר בלשון של נ"ל]. עוד שמענו מחכ"א לדייק כן גם ממה שהמ"ב לא כתב את דין פירוט החטא בתחילת הסימן דמיירי בפיוס הראשון אלא המתין וכתבו רק בס"ק ג דמיירי בחזרת הפיוס, דנראה משום דאז ודאי שהחטא כבר ידוע לנפגע לכה"פ מפיוס הראשון.

¹⁰ ובפרט שפירוט החטא בבין אדם למקום אינו דין מוסכם [דלהב"י ועוד א"צ לפרט מן הדין] ואילו בבין אדם לחברו הוא דין פשוט [וכדלעיל הע' 6 שא"א למחילה בלעדי הפירוט] ואם נימא דהב"ח מיירי בחטא שאינו ידוע לנפגע תקשי לן אמאי תלה את דין גילוי החטא לחבירו הפשוט והמוסכם בדין פירוט החטא שבדין למקום שאינו פשוט ושאינו מוסכם.

¹¹ וכן משמעות לשון שנקטו לפרט החטא ולא לגלות החטא דאיירי בחטא הגלוי וידוע כבר.

שעשה לו"י] דבזה שייך לזכות למחילתו גם מבלי לפרט הדבר וממילא באופן שהלה יתבייש מכך אין היתר לצערו בשביל להרויח המעלה של פירוט החטא [וכנ"ל אות ג].

ו. ולעצם טענת הגר"י זצ"ל דאין היתר לצער אדם בשביל להשיג לעצמו כפרה, אפשר ליישב דעת הר"י והח"ח דהגם שזו סברא פשוטה ומוסכמת מ"מ פשוט שהכל תלוי בדעת הנפגע, שכל שמסכים הנפגע לקבל ע"ע את הצער תו לית לן בה. ובענינו נראה דדעת כל אדם שחפץ הוא לדעת את כל הקורה אותו, לטוב ולמוטב, ואם אירע שפגעו בו רוצה הוא לדעת מה וע"י מי אע"ג שידיעה זו כרוכה בצער, ודבר זה הוא מיסוד כבודו של אדם שידע מה קורה איתו בעולמו ולא יהיה תלוש מהמציאות כאחד מחסרי הדעת¹². [וסמך לדבר הנוהג שבעולם שמודיעים זל"ז כל מיני שמועות רעות שמצערות (כגון פיגועים ומחלות רח"ל וכיוצ"ב) ואין חוששים לאיסור בדבר שכן כך הוא טבע האדם שרוצה לדעת מהחדשות וכל שכן שרוצה לדעת אודות קרוביו וידידיו הגם שמצטער בגינם טפי, וכל שכן אודות עצמו, שרוצה לדעת את כל הקורה איתו].

ביאור סברות הר"י והח"ח

ולפי"ז אין טעם להמנע מגילוי הפגיעה כדי לא לגרום צער לחבירו, ואדרבה, נצרך הוא לגלותה כדי לפייסו ולבקש מחילתו. ונראה דזוהי סברת הרבינו יונה והח"ח שהצריכו לגלות לו. [וכך נקט לדינא גם המקור חיים (הנ"ל סוף אות ד')]¹³.

ז. נמצא דלדעת המ"ב אין להמנע מלפרט החטא מחמת שחבירו יתבייש מכך אלא רק במקום שהחטא כבר ידוע לנפגע, אבל במקום שאין החטא ידוע לו אף שתהיה לו בושת כשישמע את מעשה הפגיעה מ"מ רצונו של כל אדם לדעת את כל פרטי הנעשה איתו, ומשום כך מותר לגלות לו. ועל מנת לשוב בתשובה ולפייס חבירו ולבקש מחילתו אף צריך ומחויב הוא בכך.

דעת המ"ב

¹² תדע, שכל שמתרמז אדם על איזו פגיעה בו, הוא תיכף ומיד חוקר ודורש לדעתה ולא נמנע כלל וכלל מחמת שמא יצטער מידיעת הדבר.

ואף בנידו"ד שעדיין אינו יודע מאומה ואינו מתענין במאומה מ"מ סברא היא דסתם אדם רצונו הוא לעולם לדעת את כל אשר אירע לו וחפץ בגילוי.

¹³ ובדעת הגר"י אפשר דסבר דמ"מ אין סברא זו מוכרחת דיתכנו אפנים שאדם לא ירצה לדעת. מ"מ נראה שאחרי שלהאמור כבר אין קושיא על סברת הח"ח הרי שאין לנו סיבה לנטות מדבריו ועכ"פ בודאי שלא להתעלם מהם לגמרי וכדלקמן אות ח'.

ח. ומעתה אחרי שהרבינו יונה¹⁴ והמקור חיים והח"ח התירו ואף הצריכו מן הדין את החוטא לגלות חטאו לחבירו נראה לכאור' שהסומך עליהם לא הפסיד¹⁵ ויוכל עי"ז לזכות למחילה ולכפרה¹⁶.

¹⁴ יש שרצו לדחות את מקור הח"ח מהר"י ולומר שכל דברי הר"י הם רק באופן שכבר נודעה לו הרעה שנעשתה עמו אך אינו יודע מי עשאה, שבכה"ג ניחא ליה שידע מי הוא הפוגע ואין לו בגילוי הדבר תוספת צער [ראה מש"כ לעיל (הפיוס ס"ג) דבאופן זה נראה דהגר"ס יסכים לדעת הח"ח] אבל באופן שלא נודעה לו הרעה ויגרם לו צער אסור לגלות. ואין נראה כן דהא רבינו יונה סתם דבריו שצריך לגלותו ומשמע דאף בשאין הנפגע יודע כלל מהפגיעה צריך הפוגע לגלותו, [ועוד שהרי פעמים שאף כשידועה הפגיעה עלול להגרם לו צער מגילוי זהות הפוגע כגון שהוא אחד מקרוביו או אוהביו, וא"כ מ"ט הר"י לא חלק בדבר].

ובאמת יש להוכיח כן מעצם מהלך דברי הר"י, דבאות רב התחיל לבאר מ"ט עוון לשה"ר שקול כנגד ג' עבירות החמורות [וכתב בזה חמשה טעמים, ומתוכם ארבעה המבארים משום שתשובתו קשה, עי"ש באותיות רב-רז] ועל זה כתב באות רז וז"ל והרביעי אם ישוב בעל הלשון בתשובה צריך לבקש מחילה וכו' והוא לא יזכור וכו' גם רבים מאשר זוכר כי אותם עכר וכו' **יתבייש להודיעם** וכו' עכ"ד, ואם נימא דס"ל שבאופן שאין הנפגע יודע שיד אדם היתה בדבר יש איסור לפוגע לגלות אזנו שפגע בו ולבקש מחילתו, א"כ מ"ט הר"י שטרם להאריך ולבאר בארבעה טעמים כמה תשובתו קשה שתק מלהזכיר את האופן המובהק הזה שבו לא רק שקשה היא תשובתו אלא היא אף מנועה לגמרי ע"פ דין, ובפרט שזה דבר המצוי דזה שייך בין באופן שהנפגע אינו יודע כלל שנעשה לו נזק ובין באופן שכבר יודע [כגון שנדחה מהצעת עבודה או הצעת שידוך וכו'] אך סובר שהדבר נעשה מאליו כגון מחמת חוסר התאמה וכו' ולא מעלה על דעתו שיד אדם היתה בדבר, ומזה נראה שהר"י לא חילק בין האופנים וס"ל שבכל גוונא צריך להודיע לנפגע [וכל הקושי שיש בתשובתו הוא רק בושת המבקש- "שיתבייש להודיעם ולגלות אזנס"].

וכן נקט בפשטות הח"ח בדעת הר"י שכתב לגלות הפגיעה "אפי' אם חבירו אינו יודע עדיין כלל מזה" וצ"י מקורו מהר"י. [וראה מה שהבאנו לעיל הע' 3 בשם הגר"ס שהתבטא שהשגתו איננה על הח"ח רק על הרבינו יונה].

¹⁵ ובפרט אחרי שרבינו בעל המ"ב יהיב דעתיה להשגת הגר"ס זצ"ל ואעפ"כ עמד על פסקו. [וראיתי מובא (ספר מקראי קדש- יום הכיפורים פ"ב סוס"י ד') דהגה"צ רבי שלמה וולבה זצ"ל נקט כן וכשנשאל שהרי זו מחלוקת והגר"ס פסק שאין לבקש, השיב שמסתבר שהלכה כהמ"ב עתו"ד, ואפשר דזה טעמו].

שוב הראוני שכהוראה זו הובא בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל [נדפס בעלינו לשבח דברים חלק השו"ת ס"י קלח] שנשאל האם ראוי לפוגע לגלות לנפגע שדבר עליו סרה באופן שיצטער מזה והשיב דיש לבקש מחילה אפילו במקום שזה יגרם צער לחבירו כי "זכות גדולה היא לשמעון שישמע חרפתו ויסלח וכדאי לו". [וצ"ע מספר אשרי האיש (לעיל הע' 4) ששם הובא בשמו שיבקש מסתמא מבלי להודיעו מהפגיעה].

ובאמת דבר ידוע הוא דבהעדר סיבה מכרחת הרי שבכל מקום שתימצא איזו פלוגתא בין המ"ב לבין אחד מהאחרונים שלפניו אנו הולכים אחרי הכרעת המ"ב שהתקבל בכלל ישראל כפוסק אחרון*, וכ"ש אם ימצא למ"ב חבר אחד מהאחרונים [וכ"ש אם עוד יהיה זה אחד מראשוני האחרונים כדוגמת החוות יאיר], וכ"ש אם יהיה למ"ב בזה מקור מאחד מרבתינו הראשוניים המפורסמים ז"ל.

¹⁶ משא"כ אם לא יגלה חטאו לא יוכל להתכפר כדלעיל הע' 6.

* חכ"א שליט"א כתב לן בזה"ל "המסורת שיש לנו היינו לגבי ספרי המ"ב אבל בנוגע לשאר ספריו אין ידועה מסורת ברורה, ומ"מ די במה שכתבו".

ב. במהות המחילה*

האם די למחילה בלב לבדו או שצריך גם בפה, והאם מועילה מחילת קטן

א. תנן [יומא פה:]: "עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו", מבואר שהפוגע בחבירו חייב לפייסו [שהרי המובן של ריצוי הוא פיוס שהוא הסרת קפיידא מהלב¹]. ומאידך במשנה [ב"ק צב:] איתא "אע"פ שהוא נותן לו [דמי בושטן] אין נמחל לו עד שיבקש ממנו [מחילה]², ולשון מחילה הוא לשון ביטול והתרה³.

שינוי לשונות המשנה

ויש לדעת האם המושג מחילה זהה למושג ריצוי הנזכר במשנה ביומא והיינו שבקשת המחילה היא בקשה מהנפגע שיתרצה לו [ויסיר ויבטל את הקפיידא מליבו כאילו לא חטא לו⁴], או שמדובר בשני מושגים שונים וריצוי לחוד ומחילה לחוד, וכמו שמצינו מושג מחילה בדברים שבממון שענינה ויתור על זכות שמגיעה לאדם ה"ה בנידו"ד יש לנפגע מחבירו זכות [כעין זכות משפטית] לעכב את כפרת הפוגע עד שימחל עליה. וקמ"ל מתניי דב"ק דמלבד הריצוי שבלב בעינן למחילה שהיא כויתור על זכות זו.

חקירה במהות המחילה

ב. ונראה שנחלקו בזה הראשונים. הנה בשו"ת רש"י [סי' רמה] איתא על שנים שנתקוטטו והכה האחד את חבירו וכשבא המכה לבקש מחילה נשבע המוכה שלא למחול לחבירו, וכשעברה חמתו נתחרט מן השבועה ורוצה למחול, ונשאל רש"י האם חלה השבועה וגם "אם תמצי לומר דחיילא שבועה [האם] יכול לנשקו ולדבר עמו באהבה ובחיבה הואיל ואינו מוציא מחילה מפיו או לאו".

מחלוקת ראשונים אם סגי במחילה בלב

והשיב רש"י שהשבועה חלה, "ולחבקו ולנשקו אי אפשר שאין לך מחילה גדולה מזו...". והסיק דהעצה היא שיאסוף עשרה אנשים שיכריזו מחול לך בנוכחות הנפגע עי"ש. וחזינן שבשעה שהשאלה הופנתה לרש"י המוכה כבר היה מרוצה ומפויס שהרי הוא רצה

¹ וכמ"ש רש"י [ויקרא כו, לד] "תרצה הארץ, תפייס את כעס המקום", ובמצודות ציון [משלי יג, ב] "וכאב את בן ירצה, לשון ריצוי ופיוס".

² במשניות לפנינו לא כתוב תיבת מחילה, אכן בכת"י [דק"ס], ובריי"ף [לג, א] ואו"ז [פסקי ב"ק סי' שעו] הגירסא עד שיבקש ממנו מחילה [ולשון מחילה מוזכר בגמ' ברכות כח. תענית כ: ובהרבה ראשונים ופוסקים].

³ בשו"ת הרשב"א (המיוחסות לרמב"ן, סי' רסב) כתב "ומחילה ויחל הכל ענין אחד, שלשון לא יחל לא יתיר והענין כמתיר קשר שחוזר הענין כאילו לא היה וכו' ומחילה ג"כ שעושה את החוב או את החטא כאילו לא היה", וכ"כ בשו"ת מהר"י אסאד [חור"ד סי' שצא] שמחילה פירושו ביטול הדבר, דמבואר בגמ' חגיגה י' ע"א שהמחילה הוא מלשון "לא יחל דברו" [במדבר ל, א] והוא לשון ביטול כדתרגם האונקלוס שם "לא יבטל פתגמיא", וכ"ה ברש"י ב"ב ח. ד"ה ויחלו וסוטה י' ע"א ועוד [ובסידור בית יעקב (להגר"י עמדין) בברכת 'סלח לנו' עוד פ"י לשון מחל "הוא ענין המחילה והמחיקה לגמרי יותר מסליחה"].

⁴ ולפ"ז צ"ב אמאי כפלו חז"ל הדין במשנה ביומא ובב"ק, ועוד מ"ט בכל מקום הביאו מקור מפסוק אחר, ונראה משום שביומא עוסקת המשנה בגדרי כפרת יוה"כ מתי אינו מכפר דילפינן מקרא ד"לפני השם תטהרו", ואילו בב"ק עוסקת בגדרי חיוב הפוגע כלפי הנפגע, דילפינן מקרא ד"ועתה השב אשת האיש וגו' ". עוד שמענו בשם הגאון רבי אשר וייס שליט"א שהוסיף לבאר צריכותא, דמתני' דב"ק מייירי בחובל בחבירו שחייב לשלם ה' דברים וה"א דסגי במה ששילם וא"צ עוד להוסיף פיוס, קמ"ל מתני' דכיון שצערו בחבלה אע"פ שהוא נותן לו [ה' דברים] אין נמחל לו עד שיפייס ויליף מקרא דאבימלך שאע"פ שהחזיר את שרה מבלי שקרב אליה מ"מ כיון שציער לאברהם בלקיחתה מחויב גם לפייס, ואילו מתני' דיומא דמייירי בעבירות שבין אדם לחבירו שאין בהם תשלומים כאונאת דברים ולשה"ר וה"א שכיון שלא הזיק לחבירו סגי בתשובה לשמים קמ"ל שכיון שציערו מחויב לפייסו עכ"ד.

*בהכנת מאמר זה נעזרנו במאמרו של הרב מאיר בראלי שליט"א [הובא באוצר החכמה].

למחול למכהו ורק השבועה עיכבה בידו [וכדאמר "נשבעתי שלא למחול ואיני יודע מה לעשות"].

ויתירא מזו, המוכה היה מוכן אפי' לחבק ולנשק את מכהו ולהביע בזה את אהבתו אליו והיינו שהסיר לגמרי את הקפידא מלבו, ואם נימא דכל המחילה היא רק ההתפייסות של הנפגע והסרת קפידתו מה שייך עוד לדון כאן האם הוא רשאי למחול?

וכן יקשה מה הטעם שהצריך רש"י [שם] את הפוגע לכנס עשרה אנשים שיכריזו מחול לך כדי שהפוגע יוכל להתכפר לאחר שהנפגע כבר היה מרוצה ומפוייס.

ונראה מזה דרש"י ס"ל כצד ב' הנ"ל שאף לאחר שהנפגע פויס וסולקה הקפידה מליבו עדיין יש לו זכות [כעין זכות ממונית] לעכב את כפרת הפוגע, והמחילה היא ויתור על זכות זו [והיא דומה להודעת התקבלתי שהיא ויתור על זכות חוב ממון], וצריך ממנו עוד דבור [או מעשה] עבור מחילת הזכות הזו.

ומצינו לכאורה חבר לדעה זו ברבינו בחיי [בראשית נ, יז] שכתב גבי אחי יוסף "...והנה אחיו [של יוסף] בקשו ממנו מחילה ולא הזכיר הכתוב שמחל להם ואע"פ שהזכיר הכתוב וינחם אותם וידבר על לבם שנראה בזה **שהיה להם ריצוי מיוסף** מכל מקום לא ראינו שיזכיר הכתוב מחילה ביוסף וכו' וא"כ מתו בעוונם בלא מחילת יוסף **ואי אפשר להתכפר עוונם רק במחילתו**, ועל כן הוצרך העונש... להפקד אחר זמן בענין עשרה הרוגי מלכות", ומבואר בדבריו שמלבד ההתרצות שבלב דרושה גם מחילה. וכן למד בדעתו בשו"ת חיים ביד לגר"ח פלאגי [סי' נז] שכתב ע"ז שהגם שמסברא ודאי מחילה בלב מהני, מ"מ לצאת יד"ח הרב רבינו בחיי נראה שיבקש מחילה וגם המוחל ימחול לו בפירוש, וכן משמע בילקוט ואתחנן שצריך מחילה בפירוש⁵ עכ"ד, וכן משמע קצת בכמה אחרונים שצריך מחילה בפה⁶.

⁵ דאיתא בילקוט ואתחנן עה"פ ויתעבר ה' בי למענכם א"ל משה לישראל הרבה ציערתי אתכם על התורה ועל המצוות ועכשיו מחלו לי, באו ואמרו לו אדונינו רבינו מחול לך, ואף ישראל עמדו לפניו אמרו לו הרבה הכעסנוך והרבינו עליך טורח מחול לנו, אמר להם מחול לכם עכ"ל, וכתב ע"ז הגר"ח פלאגי הרי שצריך מחילה בפירוש, ונראה דכוונתו להוכיח זאת ממה שכתוב שעמ"י וכן משה מחלו בפייהם ולא הסתפקו במחילה בלב. ונראה להעיר דלכאורה אינו ראה דאפשר שמחילה בלב סגי והם מחלו זל"ז בפה כדי שידע המבקש שאכן מחלו לו [וכדלעיל בבאור מהות המחילה ד,ה].

⁶ בבן איש חי [פ' וילך אות ו'] כתב "ואם הבן שוטה ולא ביקש [מחילה מאביו ואימו] הם יתנו לו מחילה **שיאמרו בפייהם** אנכי מוחל לבני על כל מה שחטא לי במחילה גמורה", ומשמע לכאוי דלא סגי במחילה בלב [ואפשר לדחות דהבא"ח בא להדריך מעשית שיאמרו בפייהם משום שמחילה בפה היא פעולה מוגדרת וניכרת טפי ממחילה בלב ולא מטעם דמחילה בלב לא מהני].

בכפ החיים [תרו ס"ק ל] כתב גבי האופנים **שאינו חיוב למחול** "ואף אם חושש שיבא לו איזה רעה אם ימחול [שפטור אז מלמחול], מ"מ יש **למחול בלבו** ולהסיר השנאה" ומשמע דגבי האופנים יש חיוב למחול חייב למחול בפה, [ואפשר לדחות דלעולם מחילה בלב מספקת להחשב מחילה גמורה, ומ"מ בעלמא צריך עוד למחול לו בפיו כדי שהפוגע ידע שמחול ולא ימשיך להצטער מחשש שלא מחול לו (כדנתבאר לעיל במהות המחילה ס"ד, ס"ק ה) אלא שבאופן שחושש שתבוא לו איזו רעה אם ימחול בפיו א"צ להודיעו שמחול רק יש למחול בלבו]. וראה בקריינא דאגרתא (ח"ב סי' רמג-רמה) שהקה"י ביקש ממי שחשש שפגע בו שימחול בפיו. [אמנם גם זה אינו ראה דס"ל שמן הדין לא מהני מחילה בלי דבור, דאפשר שביקש זאת כדי להוסיף בגמירות דעת המוחל או שהוא החמיר ע"ע לחוש לצד שצריך מחילה בפה בנוסף למחילת הלב].

ויש שרצו להביא ראייה מדברי הרמ"א [או"ח סי' תרו ס"א] שכתב "והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול, אם לא שמכוון לטובת המבקש מחילה" וביאר הרמ"ב [ס"ק ט] "כדי שיהא נכנע לבו הערל ולא ירגיל בכך", דמשמע לכאוי

ומאידיך רבו הסוברים שהמחילה היא רק שלימות הפיוס והריצוי שבלב ואין צריך לתוספת דבור או מעשה של מחילה. כן נראה בפשטות מדברי הר"י מלוניל והמאירי [הו"ד לעיל בדיני המחילה הע' 45] שביארו שהמחילה היא שימחל בלב **טוב** עד כדי שירצה שלא יענש הפוגע על מה שפגע בו, וכן משמע בכ"מ בגמ'⁷, וכן משמע ברמב"ם⁸, וכן מסתימת שאר הראשונים שלא הזכירו כלל שעל המוחל להוציא המחילה בפיו משמע שכל שהנפגע מפויס בלבו לגמרי ה"ז מחילה⁹, וכן נקטו להדיא כמה אחרונים¹⁰, וכן משמע בשו"ע, רמ"א, ומ"ב¹¹. גם בדעת רש"י ורבינו בחיי הנ"ל יש מקום לדון¹².

מהרמ"א דמחילה צריכה פה, דאם היה סגי במחילה בלב נימא שימחול בלב ויקיים בכך את המצווה למחול אך לא יודיע לחבירו וזה יושגו ב' התועלויות גם שהוא ימחול וגם שחבירו לא ידע מכך שמחל. אמנם גם זה אינה ראייה דאף אם נימא כדבריהם שמחילה צריכה דיבור פה מ"מ נימא שימחול בפה שלא בפניו כך שלא ידע ממחילתו ובכך יושגו נמי שתי התועלויות הנ"ל. [ולעצם דברי הרמ"א ראה מש"כ בדיני המחילה הע' 56].

⁷ כן פשטות מתני' יומא פה: עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו משמע שאם רצה לחבירו סגי בהכי ויוהכ"פ מכפר [ולא משמע שיש דבר נוסף של מחילת פה שנצרך מעבר לשלימות הריצוי שבלב], וכן בברכות כח ע"א ביקש ר"ג מחילה מרבי יהושע ואיתא התם פייס [נתפייס] ומשמע שבה שנתפייס בליבו הוי מחילה. וכן בעובדא דרב יוסף ורבא בנדרים נה: דרב יוסף הקפיד על רבא ורבא לא לפייסו בעיוכ"פ ומזג לר' יוסף את הכוס כדי לפייסו, משמע שלא היתה שם מחילה בפה ורבא הסתפק בכך שהבין שרב יוסף מחל לו בליבו.

⁸ הרמב"ם [תשובה ב,ט] כתב "אבל עבירות שבין אדם לחבירו וכו' אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו" הרי שתלה את המחילה בריצוי לבדו. וכן משמע מסתימתו שבכל מקום שהזכיר מחילה לא הזכיר שתהיה באמירת פה.

⁹ ואפשר לדחות קצת דכיון שהחוטא צריך לדעת שהנפגע מחל לו ממילא לעולם נצרך שהנפגע יאמר לו בפיו שמוחל ואיכא מחילת פה ודבר פשוט הוא שא"צ להזכירו. אמנם אי"ז דחיה גמורה מכיוון שישנם אפנים שהחוטא מבין שהנפגע מחל לו גם מבלי שיאמר זאת בפיו [וכעובדא דנדרים הנ"ל הע' 7] ואם היה דין שלעולם בעינן מחילה בפה היה צריך לפרש זאת.

¹⁰ כן מוכח **ביוסף אומץ** [סי' תתקסט, הזכירו הב"ח באהע"ז סי' קנה סוף אות ז' בתואר הרב הגדול] "מנהג העולם שהולכים לאהביהם בעיוכ"פ לבקש מחילה ועל הרוב **אינו לצורך** כי לא חטא להם ואף אם במשגה חטא להם הלא על כל פשעים תכסה אהבתם **ובודאי כבר סרה קנאתם ושנאתם מעליהם** ולא מן השם הוא זה" והיינו שאחרי שבודאי סרה מלבם הקפידא ומוחלים בלבם כבר הושלמה מחילתם. וכ"כ **הלבוש** [סי' תרו ס"ב] "ולא כאלו השוטים שנוהגים לבקש מחילה איש מאת מכירו ואיש מאת רעהו שיודע שלא פשע כנגדו ואם פשע כנגדו אינו נוטר לו שנאה", וכ"כ להדיא **בתוספת יוהכ"פ** [יומא פז: ד"ה רב שאגין] שכל שמחל בלב שלם אע"ג שלא מחל בפיו הויא מחילה וזוכה למעלת המעביר על מדותיו [וציין אליו **הרעק"א** בגליון השו"ע או"ח סי' תרו], וכן משמע להדיא **בחתם סופר** [תורת משה פ"ו וזאת הברכה ד"ה בהתאסף] שכתב "שבזמן שביהמ"ק היה קיים לא מצינו שהוצרכו לבקש מחילה זה מזה בערב יוה"כ כי מטבע הקרבנות לקרב הלבבות ולהשלים ביניהם" והיינו דסגי בפיוס שבלב, וכן נקט בשו"ת **חיים ביד** [לגר"ח פאלגי דלעיל אות ב'] דמסברא ודאי שמחילה בלב מהני וכתב "ואפי' לסוברים דמחילה בלב לא מהני זהו דווקא להפקיע שעבוד ממון בדבר שכבר הוא זכותם משא"כ בדבר הנוגע לכבוד [שב"ש אדם לחבירו וכיוצא] כל שבלבו גמר למחול הרי הוא מחול". [ומה שהצריך שם עוד מחילה בפה הוא רק להחמיר לצ"ח דעת הרבינו בחיי]. וכ"כ **בחוט שני** [ר"ה ויוהכ"פ עמ' ק] **בשם החזו"א** "אמר מרן החזו"א דיסוד ושורש המחילה שצריך לקבל ממי שחטא כנגדו הוא בלב דהיינו שימחה הקפידא מלבנו".

¹¹ השו"ע או"ח סי' תרו ס"א כתב "עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד **שיפייסנו**", והמשיך השו"ע באופן הפיוס [ג"פ בפני ג' בני"א] "ואם אינו **מתפייס** בשלשה פעמים אינו זקוק לו" משמע שהכל תלוי בפיוס וכל שנתפייס הויא כפרה, וכן משמע ברמ"א שהוסיף על השו"ע "מיהו יאמר אח"כ לפני עשרה שבקש ממנו מחילה וכו' והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול" הנה הרמ"א קאי אהפיוס שכתב השו"ע והמחילה שהזכיר היא הפיוס והכל דבר אחד שכל שנתפייס לגמרי חשיב מחילה. וכן מוכח בביה"ל [ריש סי' תרו] שכתב [על דברי השו"ע **שצריך לפייסו** ג"פ בפני ג' בני"א] "מלשון הטור והשו"ע משמע שתכף בפעם ראשון **שמבקש מחילה** יביא עמו שלשה בני"א", והיינו שהמחילה שכתב הביה"ל היא הפיוס דהשו"ע.

¹² הנה הגם שבשו"ת רש"י הנ"ל אכן מוכח שאע"פ שהתרצה התרצות גמורה בליבו אין די בזה להחשב מחילה, מאידך ברש"י ביומא [פז ע"א ד"ה הכי קאמר] כתב "והכי קאמר אם יחטא איש לחברו **וריצהו** האלקים ימחול לו" ומשמע שכל שריצהו זוכה למחילה וצ"ע [ויש עוד להעיר דרש"י בשו"ת הנ"ל יש בו כמה דברים מחודשים שלא הובאו בפוסקים].

ומש"כ בשו"ת חיים ביד [להגר"ח פאלגי הנ"ל] בדעת רבינו בחיי שאע"פ שמחל להם מחילה גמורה בלבו לא הועילה מחילתו משום שלא מחל בפה, אפשר לדחות דאף לרבינו בחיי המחילה היא רק **התרצות גמורה בלב**, ומה שכתב **ויאעפ"י** שהזכיר הכתוב וינחם אותם וכו' שנראה בזה שהיה להם ריצוי מיוסף מכל מקום לא ראינו שיזכיר

ומכל זה נראה כמ"ש בקונטרס במהות המחילה [סוף אות ד] שכל שמחל בליבו הוי מחילה ומתכפר בה הפוגע.

ג. וצריך לדעת אם המוחל לחבירו בפיו אך בלבו אינו מוחל הוי מחילה.

מחילה בפה
ולא בלב

הנה יש אומרים דמהני להחשב מחילה¹³, משום דדברים שבלב אינם דברים¹⁴ וראה הערה¹⁵, אבל משמעות הראשונים שמהות המחילה היא בלב¹⁶ ולא מהני עד שחבירו יתפייס, וכן דעת רוב הפוסקים¹⁷.

הכתוב מחילה ביוסף" היינו שרק למראית עין היה נראה שיש כאן ריצוי ובאמת היה חסר בעיקר הריצוי [וכן פירש דבריו באילת השחר בראשית עמ' שצב] וא"כ אין כלל ראייה מרבינו בחיי דלא סגי במחילת הלב לבדה.¹³ כן הובא במ"ב דרשו סי' תרו הערה 1 בשם הגרש"ז מקלם, ובספר תורת הלשון [עמ' 114] בשם הגרי"י פישר זצ"ל.

ויש שהביאו מקור מגליוני הש"ס שכתב [קדושין מט: ד"ה ודברים שבלב] "המבייש את חבירו וכדומה ומחל לו בפיו אע"פ שלא מחל לו בלבו אמרין ביה ג"כ דברים שבלב אינם דברים, נימוקי מהר"ר מנחם מירזבורד" עכ"ל, והנה דברי הנימוקי מהרמ"מ נדפסו בסוף שו"ת מהר"י וויל וכפי שציין לזה הגליוני הש"ס, ושם נראה דמיירי במחילת חוב **ממון** דז"ל "דין כיון שראובן בעצמו מודה **שנתפטר** בסתם אבל בלב לא מחל לו דברים שבלב אינם דברים" והלשון נתפטר משמע מחילת ממון, וצ"ב מהיכן למד הגליוני הש"ס דס"ל שגם במחילת ביוש וכדומה אמרין דברים שבלב אינם דברים, ולכאוי נראה לפרש בפשטות גם כונת הגליוני הש"ס דמיירי במבייש את חבירו באופן שחייב לשלם לו בושת והלה מחל לו בפיו דתו אינו חייב לשלם. וכן משמע מדציין לעיין בשו"ת תשב"ץ ח"א סי' צד, צה, ושם מיירי בדברים שבלב אינם דברים גבי ממון עיי"ש, ולפי"ז אין מקור בגליוני הש"ס דמחילת פה לבדה מהני על פגיעה שאינה ממון.

ויש שהביאו מקור מהכוכבי אור [בנתיבות אור ד"ה הנה בש"ס] שכתב "עצה למדת הקפדנות מהגרי"ס זצ"ל שאם יחטא לו איש ימחול לו תיכף בפה מלא ואם אח"כ יהיה לו בלבו עליו יחשוב שהוא עוון גדול שהוא מקפיד על חבירו על חטא שכבר מחל לו", ומשמע לכאוי מדבריו שכל שמחל בפה אע"פ שעדיין מקפיד הויא מחילה, אמנם אפשר לדחות שכוונתו **שבשעה שימחל** בפיו יתחזק להסיר הקפידא מלבו וימחול אז בלב שלם ודבר זה יועיל למנעו מלשוב ולהקפיד עליו כמ"ש שם "ואם **אח"כ** יהיה בלבו עליו". [גם מה שהובא במ"ב דרשו הנ"ל בשם הגרש"ז מקלם יש לציין שמקור הדברים מהגר"ר גרוזובסקי זצ"ל שכתב רק "שמעתי בשם"].

¹⁴ והנה אם היו סוברים במהות המחילה שהיא רק הפיוס שבלב לא היה מקום לדבריהם אחרי שכבר כתב הרעק"א [שו"ת סי' כג ד"ה מ"ש מעכ"ת] שבדברים התלויים בלב אין אומרים דברים שבלב אינם דברים עיי"ש [וכן הביא בחוט שני בשם החזו"א לדחות דבריהם הו"ד לעיל בדיני המחילה הערה 50], אלא צ"ל דס"ל דיש לנפגע כעין זכות ממונית על המחילה ומש"ה כאשר מוחל בפיו על זכותו זו חשיב מחילה ולא אכפ"ל מה שבלבו עדיין מקפיד, [אכן כבר התבאר לעיל סוף אות ב' שהעיקר להלכה הוא כצד א' שמהות המחילה היא רק הפיוס שבלב, וראה עוד הערה הבאה].

¹⁵ ולשיטתם יש לבאר מתני' דיומא "עד שירצה את חברו" דלא כפשטותה [שהריצוי הוא תנאי לעיכובא בכפרה], אלא שכל מה שהצריכה המשנה את הריצוי הוא רק משום שהוא הדרך הרגילה להגיע אל המחילה המכפרת ולא איכפ"ל מהשארית הקפידה בלב. והנה מלבד הדוחק לומר דמתני' נקטה רק דרך לכפרה ולא את עצם הדבר המכפר, עוד תיקשי לן להעמיס זאת אמתני' שמבואר בגופה ענינה מהם הדברים **המכפרים** - תשובה, קרבן, יוה"כ, מיתה, ריצוי חברו. [גם פורטת היא לאידך גיסא את הדברים המעכבים את הכפרה - אחטא ואשוב, אחטא ויוה"כ מכפר]. וכן מן הסברא דבריהם מוקשים, שאחרי שכל מושג הקפידה הוא ברגש הלב וכל מהות הפיוס היא על מנת להעביר קפידה זו יקשה טובא להעמיד את **כל** תוכן המחילה המכפרת על איזה חלות דין תוך התעלמות מהשארית הקפידה בלב, ואין לדבריהם מקור אפילו מרש"י ורבינו בחיי הנ"ל שהצריכו עוד פעולת מחילה, שזאת הצריכו בנוסף להתפייסות שבלב ולא במקומה.

¹⁶ כן משמע בר"י מלונגל בב"ק צב. שכתב "שימחול לו **בלב שלם** שיתפלל עליו שלא יענישו בעבורו", וכע"ז במאירי [שם] "שתבקש ממנו עד שימחול לך **בלב טוב** כ"כ עד שיהא מתפלל בעדך". וכן משמע בר"מ [תשובה ב, ט] שכתב שאסור לאדם שיהיה אכזרי **ולא יתפייס אלא יהיה נוח לרצות** וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול ימחול **בלב שלם** ובנפש חפצה" משמע דלא סגי שימחול בפה אלא צריך גם להתפייס בלב ברגשותיו כדי שתהיה המחילה בלב שלם [אכן מהרמב"ם אין ראייה דמעכב בכפרה דאפשר ד"בלב שלם" הוא דומיא ד"נפש חפצה" שזה רק אופן המושלם של המחילה].

¹⁷ כן משמע בסמ"ע [ח"ו"מ סי' תכב ס"ק ב] וביש"ש [בב"ק פ"ח סג] ובחיי אדם בצוואתו, וכן נקטו הפלא יועץ החזו"א, הגרי"ש אלישיב, האור לציון, החוט שני, ושו"ת אז נדברו ועוד. [הו"ד בדיני המחילה הערה 53].

ד. והנה מצינו שנחלקו הפוסקים אם מהני מחילת קטן או דאמרינן קטן לאו בר מחילה¹⁸, ואפשר דהדבר תלוי במהות המחילה דאם נימא דהמחילה היא רק שלימות הפיוס והריצוי כנ"ל א"כ גם קטן ניתן לפייסו ולרצותו ולא שייך בזה הטעם שקטן לאו בר מחילה¹⁹.

אבל אם נימא שהמחילה יש בה גם מחילת זכות כנ"ל א"כ שייך לומר גבה קטן לאו בר מחילה. ואחרי שנתבאר דהעיקר כצד הראשון נראה שמעיקר הדין קטן יכול למחול על הפגיעה בו²⁰.

ומ"מ הרוצה להחמיר ולחוש לצד שיש במחילה גם כעין זכות ממונית יבקש מהנפגע שימחול לו בפה מלא, וכן גבי קטן יבקש מחילתו וכשיגדל יחמיר לבקשו בשנית²¹.

¹⁸ הו"ד בדיני הפיוס הערה 37.

¹⁹ וכ"כ בחוט שני [ר"ה ויוהכ"פ עמ' קא] "אין מחילת קטן בממון כלום... אבל מחילה לסלק הקפידא שייך גם בקטן דאע"ג דבגוונא דקפידת הקטן הויא קפידא מ"מ כשפייסהו [ובקל יכול לפייסו ע"י שיתן לו איזה דבר] סגי בזה דהרי כבר סילק קפידת הקטן וכבר עבר צערו ואינו חושב על זה וכו' ", וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות [ח"א ס"י תתכה] אחרי שהביא שמועה בשם החזו"א שקטן לא בר מחילה על צערו כתב "ובאמת מסופקני בזה דלכאורה כל הא דמצינו דקטנים לאו בני מחילה נינהו היינו לגבי לזכות ממונס לאחרים אבל אם ציער קטן וביקש מחילה מסתבר דאם הוא בן דעת אפי' בגיל הפעוטות מספיק לזה שאינו מקפיד וכפי הדעת שנצטער בה כך מוחל עליה". [וראה ... דשמועה זו אינה מוסמכת כלל].

²⁰ וכנ"ל דכיון שמהות המחילה היא התפייסות וריצוי הנפגע גם קטן שייך בזה, ובאמת אף להצד שיש במחילה גם כעין זכות ממון יש מקום גדול לומר שקטן יכול למחול עליה, דכבר כתבו התוס' [ב"ב קמג: ד"ה ואם] שכשאין הקטן מפסיד ולא בא בידו הרווח שפיר יכול למחול [והיינו דשאני דעת קטן משוטה, דלקטן יש דעת (שעליה עומד כל דין חינוך) אלא רק שאיננה דעת גמורה ליצור קנין או להעביר בעלות ולכן כשאין הקטן מפסיד ולא בא בידו הרווח שפיר יכול למחול]. ויתירה מזה להתוס' כתובות [קז. ד"ה קטנה בתי' א'] אף כשמפסיד בדברים קטנים מהני מחילתו, וכ"ש בנידו"ד שאינו נוגע לממון.

ועוד יש לצרף דעת הגר"א [חו"מ רלה ס"ק ט] דמה שאמרו יתמי לאו בני מחילה היינו דווקא בדבר שלשאר בני"א מסתמא הוי מחילה אזי בקטנים לא מהני בסתמא אבל אם מחלו בפירוש מהני מחילתם, ולפי"ז ה"ה בנידו"ד דאם הקטן ימחול בפרוש יועיל [וכן השיב הגר"ח קניבסקי שליט"א, הו"ד בחוברת המאור תשע"א עמ' ל']. ובמשפטי התורה [סימן מא בענין לא תלין פעולת שכיר הערה 4] הוסיף שכך הוא מנהג העולם שכשפגעו או ציערו קטן מבקשים ממנו מחילה באותו הזמן ולא מחכים לבקש ממנו מחילה כשיגדל, ואע"פ שישנו סיפור שהקה"י זצ"ל ביקש מחילה מילד כשנעשה בר מצוה הוא רק ממידת חסידות עכ"ד.

²¹ וראה עוד מש"כ לעיל בחלק הפיוס סעיף ג' ס"ק א דנראה שאף להאומרים דל"מ מחילת קטן אפשר שאחרי שפייסו כדבעי יכול לסמוך על כך שבגדלותו ימחל ממילא באמירת תפילה זכה וקרי"ש שעל המטה, עיי"ש הטעם.

תקציר הקונטרס למעשה

דיני הפיוס

עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ ואף יום המיתה מכפרים עד שירצה את חברו.

א. על מה צריך לפייס

חיוב הפיוס הוא על התנהגות **שלא כדין** שגרמה פגיעה בגוף או בנפש שאדם **מצטער עליה**, ולכן כל שציער את חברו אפי' רק בדברים צריך לפייסו, וכן הגונב וגוזל חייב לפייס מלבד השבת הממון, אבל מזיק ממון חברו אם יכול לתקן הנזק בממון די לו בתשלום הנזק, ואם אינו יכול [כגון שאין לו לשלם או שהנזק הוא דבר שא"א לתקנו בממון]¹ צריך לפייסו [הפיוס ס"א ס"ק א-ב].

גם על פגיעה ברוחניות, בין אם הכשיל את חברו בשגגת עבירה [כגון המטעה חברו בדבר הלכה] וכן אם מנע ממנו קיום מצוה [כגון המבטלו מלימודו או מכוונת תפילתו] יש חיוב פיוס² [שם, ס"ק ג].

ב. על מה אין צריך לפייס

1. החוטא לחבירו אך לא נגרם לו מכך נזק או צער [כגון שסיפר עליו לשה"ר ולא נתקבלו דבריו]³ ה"ז כעבירה שבין אדם למקום בלבד שא"צ לפייס חברו וצריך רק תשובה לשמים [שם, ס"ק א'].
2. וכן כל התנהגות **כדין** אפי' שיודע שגורמת צער לחבירו [כגון לה"ר לתועלת, רב ואב שצערו לצורך חינוך, המוכיח את חברו וכיוצ"ב] מכיון שאין לנפגע היתר להקפיד עליו אינו צריך לפייסו⁴ [שם, ס"ק ב].

3. גם התנהגות האסורה מן הדין מחמת שגורמת צער לחבירו, מ"מ אם נעשתה **בשגגה** מבלי שידע שמצער [כגון המתעטף בטלית ולמרות שהשגיח שלא להצליף בחבירו פגע בו, השואל את חברו שאלה בפני אחרים מבלי לדעת שמתבייש בכך וכיוצ"ב] אין לנפגע זכות להקפיד עליו ואינו חייב לפייסו.

אכן צריך להתנצל בפניו להראות לו שמצטער על הצער שגרם לו, ובנסיבות שאין ברור לנפגע שנעשה הדבר שלא בכוונה צריך עוד להבהיר לו שלא התכוון לכך חלילה.

¹ כגון שמזיק באופן שא"א לידע כמה ממון הפסידו [ראה דוגמאות בפרק הפיוס הע' 6] או מזיק חפצים בעלי ערך אישי כתמונות משפחתיות וכיו"ב.

² אכן אם היה הנכשל מזיד בדבר וכן אם היה בידו למנוע הפסד המצוה הרי שנעשה בכך אחראי על הדבר ואין המכשילו חייב לפייסו.

³ וכן הנוטר או שונא לחבירו מבלי שהלה הרגיש, המחסיר בכבוד ומורא הוריו באופן שאינם יודעים מכך ולא נגרם להם צער, הגונב חפץ והשיבו מבלי שידע הבעלים שנגנב, וכל כיוצ"ב.

⁴ אכן אחרי שחבירו מקפיד עליו מידת חסידות לפייסו, ובעיוה"כ י"א שהוא אף חיוב כדי שיהא לב ישראל שלם אחד עם חברו ביוה"כ.

אבל אם **פשע** בגרמת צער זו [כגון שהתעטף בטלית מבלי להשגיח שלא יצליף באחרים וכיוצא"ב⁵], וכ"ש אם עשה מעשה **מתוך ידיעה** שיגרום צער לחבירו, אע"פ שלא רצה לצערו [כגון המרעיש בביתו בשעה שיודע שהשכנים ישנים, העוקף מקום בתור, החוסם מקום חניה וכיוצא"ב] מחוייב הוא לפייסו פיוס גמור כדין המזיד [שם, ס"ק ג].

המצער
בפשעה

4. הגורם לחבירו צער בדבר המותר מן הדין אך אינו ראוי לעשותו כך שחבירו מותר לו להתרעם עליו [כמבואר לקמן בדיני המחילה ס"ב], אינו חייב בפיוס הגמור של מצות התשובה עם בקשת המחילה, ומ"מ ראוי לו לפייסו באופן שייטיב את הרגשתו לסלוק תרעומתו עליו.

פיוס על
תרעומת

ג. את מי צריך לפייס

המצער קטן חייב לפייסו, וי"א דלא מהני מחילתו, ולכן יפייסו ויבקש מחילתו לאלתר וכשיגדל ישוב ויבקש מחילתו, ואפשר שבכה"ג שפייסו בקטנותו יכול לסמוך על כך שימחל ממילא בגדלותו באמירת תפילה זכה וקרי"ש שעל המיטה [ס"ג ס"ק א'].
איש או אשה שביישו אשה נשואה עליהם לבקש מחילה גם מבעלה, ונראה שהדבר תלוי בהרגשת הבעל⁶.

הפוגע בקטן

בעיה"כ נוהגים לבקש מחילה אף ממי שלא יודע שפגע בו שמא פגע, ובפרט יש לבקש מחילה מאביו ואמו ואשתו שמצוי שציערם [שם, ס"ק ב].

המבייש אשה
נשואה

הפוגע בחבירו ויודע שכבר מחל לו באמת קודם שפייסו, מן הדין הוי מחילה ומתכפר וא"צ עוד לפייסו, ומ"מ נראה דמעלה היא שיפייסו [שם, ס"ק ג].

בקשת מחילה
עיו"כ על הספק

גגיעה ישנה, גם אם חלפו עליה שנים רבות והפוגע רואה שהנפגע מתנהג עימו כרגיל כמי שאינו מקפיד-נראה שמ"מ יש לחוש דצריך לפייסו⁷ זולת בפגיעות קלות שדרך העולם למחול עליהן ממילא [שם, ס"ק ד].

בקשת מחילה
ממי שמחל בעצמו

אם אין לו דרך למצוא את הנפגע [על מנת להשיב את הגזילה או לפייסו] ישוב בתשובה לשמים ויקבל על עצמו שכאשר ימצאונו יבקש ממנו מחילה [וישיב את הגזילה], ורבו האומרים שעיי"ז יזכה למחילה.

בקשת מחילה
לאחר שנים רבות

כשאינו יכול
לפייס את הנפגע

⁵ כגון שקבע פגישה עם חבירו לזמן רחוק שצריך בעבורו תזכורת שלא ישכח והתירשל מלעשותה וחבירו הצטער מכך שלא בא, רץ ברה"ר ופגע בחבירו, התקשר בשעה מאוחרת בלילה מבלי לחשוב שיתכן שחבירו כבר ישן, וכיוצא"ב, וכן המכשיל חבירו בהוראת דין שאינו בטוח בנכונותו [שם, ס"ק ג].

⁶ נראה דכל הצורך להוסיף ולפייס את בעלה הוא רק באופן שמחמת חומר הביוש הבעל מרגיש בוש בעצמו במה שביישו את אשתו [ומצוי הדבר רק בפגיעת בוש קשה] אבל כאשר הבעל רק מצטער על כך שביישו את אשתו [כמו שמצטער לראות בצער כאב גופני שיש לה] הרי כאשר המבייש מפייס את האשה והיא מתפייסת ופג צערה גם הבעל מתפייס בכך והוי מחילה ממילא.

⁷ וראה שם העי' 46 הדרכה להתגבר על הקושי המצוי בזה.

ד. בקשת מחילה ממת

- א. הפוגע בחבירו ולא הספיק לבקש מחילתו [ג' פעמים כדין]⁸ עד שנפטר יביא עשרה בני אדם⁹ ומעמידם על קברו ואומר חטאתי לאלקי ישראל ולפלוני זה שחטאתי לו¹⁰. וצריך לפרט החטא¹¹. וצריך ללכת לשם יחף ודי לכך בד' אמות שעל קברו¹².
- ב. ואם הוא חוץ לג' פרסאות [מרחק של כשלוש וחצי שעות הליכה]¹³ יכול לבקש מחילה זו ע"י שליח¹⁴. "והשליח יקח עשרה אנשים וילך על קברו ויבקש מחילה בשם המבקש ויאמר הנני שליח פלוני מודה ברבים ששלחני פלוני לאמר שחטא לאלקי ישראל ולפלוני זה שחטאתי לו" [לשון המ"ב ס"ק ד].
- ג. ועשרת האנשים יאמרו לו ג"פ מחול לך, ובזה יזכה לכפרה.
- ד. דין הבאת עשרה לקברו נאמר גם על המוציא שם רע, דהגם שאין הנפגע חייב למחול מ"מ יכול הוא למחול ואמרינן אילו היה חי היה מוחל לו¹⁵.
- ה. אם חרפו לאחר מיתה צריך לבקש מחילה במעמד עשרה אך אין צריך ללכת על קברו אלא מבקש ממנו מחילה במקום שביישו¹⁶. אבל אם הוציא עליו ש"ר כגון שקראו ממזר צריך ללכת על קברו.

⁸ אבל אם כבר בקש ממנו בחייו ג"פ אף שלא מחל לו א"צ לעלות על קברו מכיון שכבר זכה בכך לכפרה.
⁹ מצינו למקצת רבותינו שהצריכו מעמד זה בפני גברים דווקא ונראה דראוי לחוש לזה לכתחילה. ולפי"ז אשה שפגעה אם לא תוכל להביא עשרה גברים מקרובי משפחתה תצטרך לשלוח שליח במקומה [משום דרכי צניעות].
¹⁰ מצינו למקצת רבותינו שהצריכו לומר זאת ג"פ ונראה דיש מעלה לעשות כן.
¹¹ כתב הקצשו"ע [סי' קלא ס"ה] שאם יהיה בפירוט החטא בזיון למת לא יפרטו.
¹² ונראה דכל דין היחף אינו לעיכובא אחרי שלא נזכר בגמ' ובראשונים וענינו רק תוספת בהכנעה ושפלות. ולענין אם אפשר לקיים הדין בנעלים שאינן עשויות מעור נראה דיש לחלק, דמנעלי הבית שאדם בוש לצאת בהם לרחובה של עיר שפיר מתקיים בהם טעם ההכנעה ויוכל לבקש בהם מחילה, אך מיני מנעלי נוחות שמראם מכובד אלא שאינם עשויים מעור, הרי שחסר בהם עיקר טעם היחף וראוי להחמיר בהם.
¹³ דשיעור פרסא ד מילין ושיעור הילוך מיל יח דקות. וצ"ל איך הדין ברוכב או נוסע ברכב, האם המכוון בשיעור ג פרסאות הוא רק המרחק ואין חילוק באמצעי התחבורה, או שהמכוון הוא שיעור הזמן הנצרך לטרוח להליכת מרחק זה כך שבאמצעי תחבורה כפי מהירותו כך יגדל המרחק הנדרש.
 ונראה דטעם שיעור זה הוא משום דלא אטריחוהו יותר מזה וא"כ המכוון בו הוא משך הזמן כך שגם ברכב יש לנסוע משך כשלוש וחצי שעות.
 ולפי"ז נראה שזקן וחולה יוכלו לשלוח שליח גם בשיעור הפחות מזה, כ"א לפי קושי דידיה, וכ"כ בשערי ימים הנוראים לרה"ג טשזנר שליט"א.
¹⁴ ומדלא הזכיר המ"ב שילך השליח יחף משמע שאין צריך, ונראה טעמו משום שכל ענין היחף הוא משום תוספת הכנעה ושפלות להפוגע וזה אינו שייך בשליח.
 עוד נראה שכל הדין ללכת בעצמו בתוך ג פרסאות אינו לעיכובא והוא רק לתוספת הכנעה ושפלות אחרי שכל מקורו הוא בישי"ש הנ"ל [ומשו"ה הקל במקום טורח של ג פרסאות].
¹⁵ אכן המוציא ש"ר שיש בו פגם משפחה כגון שקראו ממזר וכיוצ"ב "אין לו מחילה עולמית" [ירושלמי ב"ק פ"ח ה"ז] ובארו הב"ח דהוא משום דמזיק בזה כל הדורות הבאים וגם אם ימחול על פגם דידיה אין בידו למחול עבור דורות הבאים, וכתב הפמ"ג [מ"ז ס"ק ג] "על כן יזהר מאוד מזה [נהיג מעוות לא יוכל לתקון ח"ו]", ומ"מ גם בזה יש לו לעלות על קברו כדי שימחול לו על פגם דידיה [ב"ח].
¹⁶ מ"ב ס"ק יד. ו"מקום שביישו" אין המכוון לאותו בית או שטח שביישו בו דהרי התכלית היא לתקן הדבר אצל אותם אנשים ששמעו הש"ר, ובאר כף החיים דהיינו שיבקש המחילה דווקא בפני אותם אנשים שחרפו בפניהם, ובספר שערי ימים הנוראים [להגר"י טשזנר שליט"א] באר דהיינו בפני אנשי אותו המקום וא"צ דווקא בפני אותם אנשים שחרפו בפניהם משום דחברא חברא אית ליה ויגיע הדבר לאזניהם. ולדבריו נראה דאם יזדמנו לו בעיר אחרת עשרה מאנשי אותו המקום בו ביישו יוכל לבקש בפניהם שם, וכן אם האנשים שביישו בפניהם עברו לדור במקום אחר לא תסגי ליה לבקש מחילה במקום שביישו אלא יצטרך ללכת אחריהם למקומם. אכן במציאות זמננו שהציבור מחולק לקהילות שונות נראה שכדי שיגיע הדבר לאזני אותם שחרף בפניהם צריך לבקש המחילה דווקא בפני בני קהילתם, ומלשון האחרונים והמ"ב שכתבו "אין צריך לילך על קברו" משמע שאם ירצה יכול לעלות על קברו לבקש מחילה בפני עשרה אחרים [כך שייקל עליו הדבר אם ביישו במקום רחוק וקבור הוא במקום קרוב].

ה. גילוי החטא [בחטא שאינו ידוע לנפגע]

הפוגע בחבירו וחבירו אינו יודע עדיין כלל מהפגיעה [כגון שקלקל לו שידוך, הצעת עבודה, קבלה למקום לימודים, וחבירו חושב שהיה רק משום חוסר התאמה או איזו סיבה טבעית] נחלקו בזה רבותינו: להגרי"ס אין לגלות את הפגיעה לחבירו דאין היתר לצער חבירו על מנת להשיג כפרה, ולדבריו י"א שיבקש מחילה רק באופן כללי בלשון "אם פגעתני בד"17, ואילו להח"ח והמקור חיים צריך לגלות, ונראה לכאוי שהסומך עליהם לא הפסיד ויוכל עי"ז לזכות למחילה ולכפרה [הפיוס ס"ה ס"ק א, וראה במילואים א' המקורות והסברות שיש בדין זה].
וישנם אופנים שלא נחלקו בהם:

1. כאשר יש לנפגע אומדנא שגילוי החטא יגרום לנפגע לעבור איסור כגון שישנאהו או ינקום בו או שאר איסורים אזי גם להח"ח אין לגלותו [שם, ס"ק ב].

2. וכן נראה שבפגיעות קלות המצויות [כהפרעה מועטת בשינה, עקיפת מקום בתור, אבק לה"ר וכיוצ"ב] שבהן אומדנא היא שאם יבקש עליהן מחילה מהנפגע ודאי ימחול לו יכול לסמוך על בקשת מחילה כללית בלי גילוי הפגיעה¹⁸ [שם, ס"ק ב].

3. ולאידך גיסא כאשר הנפגע כבר יודע מעצם הפגיעה רק אינו יודע מיהו הפוגע ודרכו להיות תוהה ומצטער לדעת מיהו, הרי שבדרך כלל תהיה לו הקלה בצערו ע"י גילוי זהות החוטא [זולת במקרה שיצטער יותר כגון שהפוגע הוא ממקורביו] ובאופן זה נראה שיסכים הגרי"ס שיש לגלותו שהוא החוטא ולבקש מחילתו [שם, ס"ק ב].

4. עוד נראה דאף כאשר הנפגע אינו יודע מאומה מהפגיעה אך תהיה לו תועלת מידיעתה להעזר מנזקו יסכים הגרי"ס שיש לגלותה [שם, ס"ק ב].

ו. בשעת בקשת מחילה על חטא הידוע לנפגע צריך לכתחילה לפרט מה שחטא לו [כדי שיתבייש הפוגע יותר כשמזכיר חטאו] ואם יודע שחבירו יתבייש מזה לא יפרט אלא יבקש מחילה בסתם [הפיוס ס"ד].

פירוט חטא
הידוע

עוד נראה פשוט שאם המקום שביישו רחוק ממנו ג פרסאות יכול לשלוח שליח דלא גרע ממבייש חבירו מחיים.
¹⁷ ראה מילואים א' הע' 4,5.
¹⁸ כ"כ בהליכות שלמה [עשיית פ"ג ס"ה] וטעמו נראה דכשמבקש מחילה בסתם הנפגע נותן דעתו שיתכן שפגע בו הלא באיזו פגיעה קלה ועל דעת זו מוחל.
ונראה דאת בקשת המחילה הזו יבקש רק בלשון כללית לגמרי כמו "תמחל לי על כל מה שפגעתני בדך משך השנה" [ולא יאמר "תמחל לי על מה שדברתי עליך לשון הרע" שבזה כבר מדאיגו ומצערין] וגם את בקשת המחילה הכללית הזו עדיף לדחות לעיוה"כ שאז דרך בני"א לבקש מחילה אף על הספק [לעיל אות ג] דע"י זה תתקבל הבקשה ביתר טבעיות וקלות מבלי לגרום צער.
וכל דברינו הם בפגיעות שאף שהם קלות מ"מ אדם מקפיד עליהם וצריך לבקש עליהם אבל ישנם פגיעות קלות יותר שבדרך כלל אין אדם זוכרם כעבור זמן והמחילה עליהם היא ממילא בלי שום בקשת מחילה.

- זמן הפיוס
- ז. אין לפייס חבירו בשעת כעסו אלא ימתין עד שישכך כעסו ואז ירצהו¹⁹, ומאידך אין לו להמתין יותר מכך ותיכף כשיוכל לפייסו, ואם אין לו פנאי יכול להמתין עד עיוה"כ שאז מחוייב לתקן הכל [שם, ס"ט].
- אופן הפיוס
- ח. עיקר הפיוס הוא שהפוגע יראה לנפגע שמכיר ברוע מעשהו ומצטער ומתחרט באמת על שפגע בו, ויבקש ממנו מחילה בלשון תחנונים, ולא כמבקש דבר המגיע לו, שטבע האדם שכשמרגיש את חרטת המבקש וצערו על שפגע בו מתעוררים רחמיו עליו ורוצה שלא יענש, ומשום כך דברי פיוס הנאמרים רק מן השפה ולחוץ אינם מפייסים ואין הנפגע מחוייב למחול אף לאחר ג' פעמים [שם, ס"ו].
- שיעור הפיוס
- ט. שיעור הפיוס נראה שהוא לפי גודל הפגיעה בחבירו, שאין טבע הנפגע בפגיעה גדולה למחול בפיוס מועט אלא צריך לקבל פיוס רב וזאת יעשה הפוגע הן ע"י ריבוי הבעת חרטתו והן ע"י ריבוי הבעת כניעתו לו והן ע"י ריבוי דברים בבקשת המחילה²⁰.
- יש אופנים נוספים להרבות בפיוס כמו מתנות וריבוי כבוד אך אין יוצא יד"ח הפיוס באלו כאשר אין עמם ריצוי דברים, שאין דרך הנפגע למחול עד שיפיוס ע"י דברי חרטה ובקשת מחילה [שם, ס"ז].
- חזרת הפיוס
- י. אם לא התפייס בפעם הראשונה, יחזור וילך פעם שניה ושלישית ובכל פעם יקח עמו ג' אנשים ויפייס את חבירו בפניהם, ואם אינו מתפייס בג' פעמים אינו זקוק לו והיינו שמתכפר לו [מלבד מוציא שם רע שאינו מתכפר מבלי שיתפייס ומשום כך ראוי לו להמשיך בפיוסים אולי יתפייס], ומ"מ יאמר אח"כ בפני עשרה שביקש ממנו מחילה כדי לפרסם הדבר שלא יחשדוהו שהחסיר בפיוס המחוייב²¹.
- ואם הנפגע הוא רבו, אפי' אינו רבו מובהק אלא ששמע ממנו ד"ת, וה"ה אביו או אמו, צריך לילך אפי' אלף פעמים עד שיתפייסו [שם, ס"ח ס"ק א-ב].
- אופן חזרת הפיוס
- לכתחילה לא יחזור על אופן פיוס הראשון אלא ישנה במילות בקשתו ובסגנונו כדי שע"י ימצא דרך חדשה לליבו.
- וכן לכתחילה יקח כל פעם ג' אנשים אחרים, וכן יתן שיהוי מספיק בין פיוס לפיוס כדי שיתיישבו דבריו בליבו להרגיע קפידתו, והכל לפי הענין²² [שם ס"ק ג].
- הקושי לפייס כדין
- יא. להאמור [אותיות ז, ח, ט] שהפיוס מצריך את הפוגע להכנע לנפגע ודבר זה קשה בטבע, וביותר קשה קיום דין הבאת ג' אנשים לבקשת המחילה, יש לכל אדם ללמוד עד כמה נצרך לו להוסיף משנה זהירות שלא לפגוע בחבירו אחרי שרפואת פגיעה זו היא

¹⁹ ופעמים בנזק הנמשך והולך כגון שהפוגע ביטל לו שידוך או מקום עבודה, האי שכל זמן שחבירו לא מצא דבר אחר תמורתו צערו חי בקרבו ונראה דראוי להמתין לשעת כושר לכשימלא חסרונו והכל לפי הענין.

²⁰ וריבוי זה אפשר לעשותו הן בעצם לשונות הבקשה [כגון אנא, אני מבקש ממך מאד, בכל לשון של בקשה] והן בהוספת טעמים לבקשה [תעשה עימי חסד, עשה למען כבוד אבי, תרחם עלי, וכיו"ב].

²¹ וזה מטעם והייתם נקיים, ובמקום שאין חשש שיחשדוהו כגון שלא היתה ידועה לאחרים הפגיעה או שהיה ידוע לכל שפייסו כדבעי א"צ לכך.

²² כגון אם מרגיש שכעת שעת כושר שאם יחזור ויפציר עכשיו יתקבלו דבריו לא ימתין וכן אם חושש שבעתיד לא יהיה מזומן לו הנפגע לפייסו שוב.

קשה [מלבד עצם איסור התורה שבדבר]. וכן מי שכבר נזקק לפייס כמה צריך להיות זהיר להראות אמיתות חרטתו וצערו וכניעתו לנפגע כדי שיזכה כבר בתחילת פיוסו למחילה גמורה ולא יתחייב בדין לבא שוב עם ג' אנשים שהוא לעיכובא [שם ס"י].

יב. טבע האדם שכשיש לו ויכוח עם חברו אינו רואה חובה לעצמו ולכן כל אדם היודע שחברו מקפיד עליו ראוי לו לבדוק ולחקור בעצמו ולחקור אם כל מעשיו שגרמו לקפידת חברו נעשו ע"פ דין תורה. ואפי' אם ימצא שכל מעשיו נעשו כדין מ"מ בעיוה"כ נכון, וי"א אף חייב, לפייס את חברו כדי שיהא לב כל ישראל שלם זה עם זה [שם ס"יא].

זהירות
מהטעיית היצר

יג. מכיון שיש בפגיעה בחברו גם עבירה לשמים הרי שלאחר שהשלים הפוגע את חובת הפיוס כדין מוטלת עליו מצות התשובה לשמים [חרטה, וידוי, קבלה על להבא, התבארו פרטיה בקונטרס מעשה התשובה].

תשובה לשמים

דיני המחילה

א. הפוגע בחברו באופן שחייב לפייסו [כמבואר לעיל בדיני הפיוס ס"א] מותר לנפגע להקפיד עליו עד שיקבל פיוס גמור כדין עם בקשת מחילה. אכן שתי מצוות מוטלות על הנפגע: 1. להוכיח את הפוגע. 2. להתרצות לפיוס הפוגע עד כדי מחילה גמורה.

הזכות להקפיד

ב. העושה דבר המותר לו לעשותו משורת הדין בדיני ממונות אך אינו ראוי לעשותו משום שגורם צער, מניעת רווח, מניעת טובה או טורח לחבירו²³, מותר לחבירו להתרעם [=להקפיד] עליו. ונראה שראוי למתרעם להשמיע תרעומתו לחבירו כדי שיוכל לפייסו, ולאחר שקבל פיוס המתאים לתרעומת עליו להסיר תרעומתו.

הזכות להתרעם

א. התוכחה [להעברת השנאה]

א. המרגיש שנאה לחברו משום שחושב שפגע בו נגד הדין מחוייב במ"ע מהתורה להוכיחו על כך, ומטרת תוכחה זו לבטל את השנאה שבליבו [וכדלהלן]. גם אם אינו שונאו אלא רק מקפיד עליו שבזה אפשר שאינו מחוייב מה"ת להוכיחו, מ"מ נראה פשוט שרצון התורה שיוכיחו גם בזאת על מנת לבטל את הקפידה שבליבו. השונא ויש באפשרותו להוכיח ומונע עצמו מתוכחה זו הרי זה עובר בלאו דלא תשנא ומבטל מ"ע דהוכיח תוכיח²⁴, ומצוי שנכשלים בדבר זה הן מחוסר ידיעת החיוב והן משום הקושי שבקיום מצוה זו²⁵ [המחילה ס"ב ס"ק א-ג].

מתי מחוייב

²³ ראה בקונטרס דוגמאות לדברים בהערות 3,4,5,6.

²⁴ ומה שמקובל בפי הבריות שהיום יש פטור ממ"ע דתוכחה, הנ"מ רק בתוכחה על חטא לשמים שמטרתה ללמדו את העובר לקח ולהחזירו למוטב ונעשית באופן של הטפת מוסר ומשום כך קשה בטבע יותר לקבלה, ופטור במקום שיש חשש שינקום בו [ביה"ל תרח ד"ה חייב], אבל בתוכחה דידן שהיא מהנפגע לפוגע ונעשית בדרך שאלה לברר את ענין הפגיעה לא מצוי כלל חשש זה שכן אין בה את הקושי הטבעי לאדם לקבלה, שכל אדם (אפילו גוי) מקבל בהבנה את פניית הנפגע אליו על כך שפגע בו.

²⁵ וראה בקונטרס סעיף ב אות ד שהבאנו שבעה סוגי קשיים אפשריים ודרכים להתגבר עליהם.

ב. טעם תוכחה זו הוא על מנת לבטל את השנאה שבליבו ולכן צורתה היא דרך שאלה לפוגע למה עשית לי כך וכך²⁶ שענייני ישיב לו שעשה בלי כוונה [או יסביר מעשהו באופן אחר] או שיודה על כך שחטא כנגדו ויבקש מחילתו.

שאלה זו צריכה להשאל בכוונה לבירור הדבר עם נכונות לשמוע תשובת הפוגע ולא להאמר דרך הטחת דברים, וכן צריכה להאמר בצנעא, בנחת, ובלשון רכה ע"מ להקל על חבירו לשמוע ולקבל [ובדורותינו שנחלש כח הבריות לשמוע תוכחה יש עצה טובה שבמקום שיאמר לו בקורת על עצם מעשהו, יספר לו רק על ההרגשה הרעה שקבל ממעשהו, לדוגמא במקום לומר לפוגע למה ביישת אותי יאמר לו הרגשתי בושה גדולה ממה שספרת עלי וכיו"ב] [שם ס"ק ב].

ג. אמנם אם הנפגע מעדיף להעביר השנאה מליבו ולמחול מבלי להוכיח הוא רשאי ואף יש בזה מידת חסידות, שלא הקפידה תורה על התוכחה אלא כדי לבטל את השנאה [וראה בהערה מה שיש לזיהר בזה²⁷].

ויש אופנים שבהם אין חיוב להוכיח והתוכחה אף עלולה לגרום להגברת השנאה :

1. כשידוע מכבר שהוא שונאו [כגון שלא דיבר עמו ג' ימים מחמת קטטה או שגילה שמחה לאידו וכיוצ"ב] שאז חזקתו שפגע בכוונה מחמת שנאה.
2. אף שאינו ידוע ששונאו אך יש דברים הניכרים שעשה כן מחמת שנאה.
3. גם כשהפוגע לא עשה כן מחמת שנאה, אך הנפגע מכירו כאחד שמתקשה להודות על האמת וצפוי הוא להתחמק באמתלאות שונות שיהיה ניכר שאינן אמת [וכ"ש אם מכירו שדרכו להתעלם מהמוכיחו ואצ"ל שדרכו להשיב בתוקפנות] וחושש הנפגע שענייני רק יגברו כעסו ושנאתו עליו וימצא שתוכחתו תקלקל במקום להועיל נראה דעליו להמנע מלהוכיחו [שם ס"ק ד].

ב. חובת המחילה [שם ס"ד]

א. קודם פיוס ג' פעמים כדין אין חיוב למחול, ומ"מ ראוי לאדם להיות נח להתפייס ולהקדים מחילתו כבר בפיוס ראשון²⁸.

לאחר פיוס ג"פ כדין חייב הפוגע למחול לחבירו, ואם אינו מוחל הרי הוא אכזרי "והוא החוטא" [ר"מ תשובה, ב, ט], [ונראית כוונתו דחשיב חטא משום שיש בזה מדת אכזריות ועובר בזה על מ"ע ד"והלכת בדרכיו"].

יוצאים מכלל חיוב זה כמה מקרי פגיעה ויש בהם ג' סוגים :

1. **פגיעה שאין לה תיקון**, ונכלל בזה הוצאת שם רע [משום דיש מי ששמע את החשד ולא שמע את הפיוס ונשאר הש"ר] ומ"מ מידת ענוה למחול גם בזה, ואם מת הנפגע יבקש

²⁶ בשאלת התוכחה צריך לבטא את כל מה שמרגיש נפגע ממנו ולא ישאיר חלק מהפגיעה בלי גילוי בתוכחה.
²⁷ הנה פעמים אדם הנפגע אינו רוצה להוכיח [משום הקושי שיש במצוה זו] וסובר במחשבה שטחית שפטור ממצוה זו משום שכבר מחל, ובאמת צריך לבדוק עצמו יפה יפה אם אכן העביר כל שנאה מליבו, דאף אם נשאה בליבו רק קפידא על חבירו עדיין צריך הוא להוכיחו, שזו העצה והדרך המועילה ביותר שלא ישאר דבר בנפש.
²⁸ ומידת חסידות למחול אף קודם לבקשת המחילה "ובזכות זה האדם מאריך ימים" [מ"ב רלט ס"ק ט].

- מחילה על קברו. וחמור מזה ש"ר שיש בו פגם משפחה כגון שקראו ממזר וכיוצ"ב [משום דמזיק בזה כל הדורות הבאים] ובזה בידו למחול רק על פגם דידיה ולא על פגם דזרעו.
2. **כשיש לו סיבה לכך**, כגון שמכוון לטובת המבקש שיהא נכנע לבו הערל ולא ירגיל בכך [רמ"א סי' תרו ומ"ב סק"ט וראה הערה²⁹] או שמכוון לטובת עצמו שמתירא שיגיע לו היזק אם ימחול [מ"ב סק"י]. אמנם גם באופנים אלו "נראה דצריך להסיר השנאה מלבו אחרי שבאמת ביקש ממנו מחילה" [מ"ב שם].
3. כשהנפגע הוא רבו או אביו ואמו [נתבאר לעיל בדיני הפיוס ס"ט].
- ב. אין הנפגע יכול לדרוש ממון עבור מחילתו, אך באופן שגרם לו בפגיעתו גם נזק ממוני [אף שאינו חייב לשלמו רק בדיני שמים] יכול הנפגע להתנות מחילתו בתשלום נזק³⁰.
- ג. מהות המחילה שיפעל אצל עצמו עד שיסיר מליבו לגמרי את רגש ההקפדה על הפוגע בו, והגם שלעולם נשאת בזכרונו ידיעת מעשה הפגיעה וגם מצוי שמתלווה עמה צער, אין בכך כלום דהמחילה היא רק הסרת רגש ההקפדה על הפוגע.
- ההסרה הגמורה של ההקפדה צריכה לבא לידי ביטוי ברצון ליבו שלא יענש חבירו על שפגע בו, וגם שירגיש שאין לו עוד שום דרישה מהפוגע, לא בדברים שבממון ולא בדברים של פיוס. והגם שמצוי שישאר עם איזו תחושה של ריחוק מהפוגע נראה שאין בזה סתירה להסרת ההקפדה [המחילה ס"ד].
- ד. אם המוחל מוסיף ומתפלל שלא יענש חבירו על מה שפגע בו ה"ז משובח משום שמוכיח בזה שאכן מחילתו היא גמורה. ולאידך גיסא כל שאינו מוכן להתפלל על הפוגע שלא יענש לאחר שהלה כבר נענש וביקשו שיתפלל עליו הרי מוכיח בזה שעדיין לא מחל³¹.
- ה. המוחל לחבירו בפיו אך בלבו אינו מפויס ועדיין מרגיש קפידה על הפוגע אין מחילתו מחילה ומשום כך יזהר אדם מלומר לחבירו שמוחל לו כאשר עדיין מקפיד עליו.
- ו. למבואר שמהות המחילה היא הסרת רגש ההקפדה מהלב, כל שמחל בלבו כנ"ל אף מבלי שאמר זאת בפיו הוי מחילה ומתכפר בה הפוגע, ומ"מ נראה שלאחר שהפוגע בקשו שימחול ומחל לו, צריך עוד לגלותו שמחל כדי שהפוגע ידע זאת שאם אינו עושה כן הרי גם זה בכלל מידת אכזריות³².

דרישת ממון
כתנאי למחילה

מהות המחילה
בלב שלם

תפילת הנפגע
על הפוגע בו

מחילה
רק בפה

לומר בפה את
המחילה

²⁹ ואין למהר ולהחליט שאינו מוחל משום שזה לטובתו כדי שילמד לקח, דיש לחוש שמעורב בזה מידת אכזריות ורצון נקימה, ובערוה"ש [תרו, ב] אחרי שהביא היתר זה הוסיף "אך באמת לא שכיח דבר זה" ונראית כוונתו דמאחר דחייב המחילה הוא רק אחרי פיוס ג"פ כדן, בד"כ לאחר שמפייס ג"פ כדן ומראה צערו מספיק הדבר כדי שלא ירגיל בכך.

³⁰ ואם אין בו חיוב תשלומין אף בדיני שמים ה"ז חייב למחול ע"י פיוס ג"פ כדן מבלי שום תשלום, וכן כשאין למזיק לשלם [כגון אשה שהזיקה ואין לה ממון] מחויב למחול אך יכול להתנות שמוחל רק בתנאי שישלם כשיהיה לו.

³¹ ונראה שכן הוא אף במקום שהלה מבקשו שיתפלל עליו שלא יענש או במקום שידוע שחבירו כבר נענש בסיבתו אף שלא ביקשו שיתפלל.

³² והגם שהפוגע אחרי שפייסו ג"פ כדן כבר אינו זקוק למחילתו ומתכפר לו בלא"ה מ"מ הוא משאיר בשתיקתו את הפוגע בהרגשה רעה שהוא מורחק ומוקפד למרות פיוסו, ומצד טעם זה א"צ דווקא שידוענו בפיו אלא כל שיתנהג באופן שיביין הפוגע שמחל לו סגי בהכי, מ"מ עדיף שימחול בפיו [או יעשה מעשה המורה בעליל על המחילה כחיבוק ונישוק] כדי להרויח דעת מקצת הסוברים שלא מספיק מחילה רק בלב.

ז. **הדרך** להביא עצמו למחול היא ע"י התבוננות בחרטת מבקש המחילה וצערן על שפגע, שטבע האדם שהתבוננות זו מעוררת רחמיו ומעבירה קפידתו וככל שיותר יתבונן בזה ירגיש זאת יותר ויהיה קל ליבו לקבל את הפיוס.

ח. יש מחשבות נוספות המסייעות לאדם למחול:

1. הידיעה שכל הקורה לאדם הוא מהשי"ת "ועל כן כשיצערהו או יכאיבהו אדם, ידע בנפשו כי עוונותיו גרמו והשי"ת גזר עליו בכך" [לשון החינוך מצוה רמא].

2. שבמידה שאדם מודד כך מודדים לו, ואם הוא לא ימחול גם משמים לא ימחלו לו [מהרי"ל] וכל שחבירו נענש על ידו אין מכניסים אותו למחיצתו של הקב"ה [שבת קמט:], והמונע עצמו מלמחול אין תפלתו נשמעת [א"ר בשם המקובלים] וא"כ **מה ירויח בכל קפידתו**, ומאידך המוחל זוכה להנהגת מחילה על עוונותיו וכפי איכות מחילתו כך מוחלים לו שאם מוחל לחבירו אפי' עוות כנגדו במזיד מוחלים לו ג"כ אפילו על המזידות [מ"ב תרו בשעה"צ סק"ח].

3. עוד סיוע גדול להגיע לשלימות המחילה יקבל ע"י שיתפלל על טובתו של הפוגע [או יברכהו בפה מלא], שההתעסקות במחשבה על טובתו והתפילה על כך טבעם לבער את ההקפדה [ע"פ הח"ח בקונטרס אהבת ישראל].

שאלות מאת הלומדים

א. שאלה - איך לפייס

רצינו לשאול על מקרה מצער שמעיק עלינו מאד. לאחרונה התעורר ויכוח הלכתי בכולל במהלכו אחד החברים אמר טענה שטותית שעוררה גיחוך כללי. כולנו צחקנו על חשבוננו ואף הוספנו ועקצנו אותו בחברהמניות, ואז פתאום השתנו פניו והוא קם ויצא במהירות מהכולל. אחד מאיתנו תיכף רץ אחריו ואמר לו "סליחה לא התכוונו לפגוע" אך הוא לא התייחס והמשיך בדרכו. חבר אחר התקשר אליו בערב ואמר לו "אני מתנצל על מה שהיה, אל תיקח ללב, זה היה סתם פליטת פה" אך תגובתו היתה רק אמירת שלום חטופה לסיום השיחה. חבר שלישי העביר לו לאחר יומים מכתב ובו כתב "אני מתבייש לפנות אליך אפילו בטלפון, אבל חשוב לי שתדע שמרוב צער וחרטה על הבזיון שגרמתי לך אני לא ישן טוב בלילות ואני לא יודע איך אוכל לפייס אותך. אני מבקש ממך שתסלח לי". גם מכתב זה נותר ללא מענה. שאלתנו האם מוטל עלינו לפייס עוד יותר ממה שעשינו?

תשובה

לשואלים היקרים,

הגם שכבר התחלתם במצות הפיוס עדיין מוטל עליכם להמשיך ולפייס כדין.

לפיוס יש שתי מטרות: האחת-לרכך ולבטל את רגש כאב הפגיעה, והשניה- לעורר את רחמי הנפגע שירצה שחבירו לא יענש על פגיעתו [שדבר זה הוא ממהות המחילה].

עלינו לדעת שעיקר צערו וכאבו של הנפגע הוא מכך שזלזלו בו והשפילו אותו, וכשהפוגע מכיר ומודה בחומרת מעשהו ומצטער ומתחרט עליו הוא מראה בכך שהנפגע חשוב בעיניו ואדרבה כעת הוא אף משפיל עצמו לפניו, ועי"ז מתרככת הרגשת הפגיעה עד לביטולה. ביטול הרגשתו הרעה פותחת את הדרך בליבו לרחם על זה שמתחנן לפניו, ולרצות שלא ימשיך להצטער ולא יענש. משום כך עיקר הפיוס הוא שהפוגע יראה לנפגע שמכיר ברעת מעשהו ובחומרתו ושהוא מצטער ומתחרט באמת על שפגע בו, ולאחר זאת יבקש את מחילתו.

לכן, זה שפייס במכתב וביטא היטב את צערו חרטתו והכרתו בחומרת המעשה וגם בקש סליחה אכן פייס כראוי, אבל כיוון שהנפגע עדיין לא מחל- מוטל עליו לשוב ולפייס עוד פעמיים להשלמת חובת הפיוס [ואז גם אם הנפגע ימאן לסלוח- יהיה חטאו מחול. כמובן שצריך הוא עוד תשובה לשמים להתוודות ולקבל על עצמו שלא ישוב לחטא זה לעולם, ככל עבירות שבין אדם למקום].

לעומתו החברים שפייסו רק בלשון "סליחה לא התכוונו לפגוע" או "אני מתנצל על מה שהיה" לא בטאו את צערם על הפגיעה ולא את הכרתם בחומרתה והחסירו את עיקר הפיוס ובקשת המחילה¹.

עוד יש לדעת שהמפייס צריך להזהר בשלשה דברים המעכבים את הפיוס :

1. **זמן** - אין לפייס את הנפגע בשעת כעסו אלא יש להמתין עד שישכך כעסו. אכן כאשר רואה שהנפגע מרגיש רק פגוע (ולא כועס) נראה דאז אדרבה יש להזדרז לפייס להיטיב את הרגשתו.

2. **שיעור** - יש לפייס במידה המתאימה לחומרת הפגיעה - כפי עוצמת הפגיעה כך צריך להרבות בפיוס, הן ע"י ריבוי הבעת חרטה, הן ע"י ריבוי ההכרה בחומרת המעשה והן ע"י ריבוי בקשה למחילה². ובמקרה שלכם אם יש אחד שעקץ יותר מאחרים - מוטל עליו להרבות בפיוס יותר.

3. **חזרה** - דין הוא לחזור ולפייס בשנית ובשלישית אם הנפגע לא מחל ואף לקחת עימו בכל פעם שלשה בנ"א למעמד הפיוס³. אכן בזמננו יתכן שאין צריך לפייס כל פעם במעמד שלושה כמבואר בהערה⁴. ומכל מקום אחרי שלא נתבאר פטור זה בפוסקים ודאי שיש להשתדל ביותר לפייס היטב כדי להשיג את מחילת הנפגע מבלי שיצטרך להביא שלושה אנשים.

כשחוזר לפייס, לכתחילה ישנה את נוסח הבקשה וסגנונה כדי למצוא דרך חדשה ללב הנפגע וכן בדרך כלל טוב להמתין בין פיוס לפיוס לתת מקום לדברי הפיוס להתישב בליבו.

ב. שאלה - איך למחול

ראיתי את הקונטרס שלכם "הריני מוחל" בענין מצות פיוס ומחילה וברצוני לשאול: נראה לי, שכל אחד מאיתנו 'סוחב' אתו איזה מטען כאוב מהעבר; שיחה פוגעת, משפט לא מוצלח, התייחסות מעליבה...

כשאני נזכר במקרה המכאיב, או באותו משפט פוצע, אני מרגיש שלא סלחתי. תמיד חינוכו אותנו שצריך למחול, ויש כל מיני סיפורי גבורה על כאלו שהעבירו על מידותיהם, אבל בעיני מחילה היא לא כפתור שלוחצים עליו. אני צריך לעבוד קשה בתוכי, ועדיין מרגיש פגוע.

הייתי רוצה לברר נקודות שמאוד מציקות לי בנושא של מחילה:

מקרה א: הוא בכלל לא חושב שפגע בי, ומעולם לא ביקש סליחה. זה יכול להיות למשל, מג"ש או חבר מהישיבה. אין לי חשק לפנות אליו ולהעלות נשכחות.

¹ גם אמירת סליחה המצויה אצלנו בפתחת איזה דיבור מצוי שמשמשת רק בתור פניה דרך נימוס ואין בה כוונת בקשת מחילה [כגון "תסלח לי, מה השעה?"]

² ריבוי זה אפשר לעשותו הן בעצם לשון הבקשה כמו: אני מבקש ממך מאד, אנא, בכל לשון של בקשה. והן בהוספת טעמים לבקשה כמו: רחם עלי, עשה עמי חסד, וכיו"ב.

³ שו"ע סי' תרו ס"א. ובאביו ואימו עליו לפייסם שוב ושוב לאין שיעור עד שימחלו.

⁴ כפי הרוח השוררת בזמננו רוב בני אדם לא ירגישו טוב מפיוסם במעמד אחרים ואף יתרעמו על הפוגע שמוסיף פרסום לפגיעתם ונמצא שקיום דין זה בזמננו פועל להפך, להרחיק לב הנפגע מהפיוס המיוחל, ולפייס אפשר שבזמננו אין צריך לפייס במעמד שלושה [מלבד כאשר היו הפוגעים ארבעה או יותר שאז גם לרוח זמננו אין מניעה לקיים הדין ע"י שיפייס במעמד אותם שלושה מחבריו הפוגעים].

האם אני חייב לסלוח לו, למרות שלא התנצל ולא יעשה זאת לעולם?

מקרה ב: הוא התנצל באופן נימוסי מן השפה ולחוץ ואני שתקתי, ובוזה מבחינתו הסיפור נגמר. ואני- החלטתי שאני סולח, אבל בכל פעם שאני נזכר בזה, מתכווץ לי הלב.

אם אני עדיין זוכר, ובכל פעם זה עדיין כואב, זה נקרא שמחלתי?

מקרה ג: הוא התנצל מכל הלב, וביקש יפה סליחה. מבחינתו זה נחשב שהוא פייס אותך.

אך אני, מה לעשות, לא התפייסתי ואני עדיין פגוע. מה אני (או הוא...) אמור לעשות?

ואם הרגשתי לא נעים, ואמרתי מן השפה ולחוץ שאני סולח, מה הדין?

תשובה

שאלתך מעשית ומצויה ביותר, ונכתוב כאן את עיקרי הדברים (הרחבה ומקורות ניתן למצוא בקונטרס):

במקרה א, כאשר הפוגע אינו יודע כלל שפגע.

אם פגע בלי כוונה, כגון שלא הבחין במשמעות הפוגעת שיש בדבריו [או במעשהו] או שלא ידע שאני רגיש ופגיע בענין זה – הרי זו פגיעת שגגה בלבד, ואין עליו מן הדין חיוב לפייס ולבקש מחילה. ואם נהג באופן שמצוי שאנשים נפגעים ממנו [לדוגמה, המתבדח על חשבון חברו], הדבר כבר נחשב "פשיעה" [כמו "פשיעת השומרים"], ומוטלת עליו החובה לפייסך, ועליך מוטלת החובה ליידע אותו על כך¹.

מכיוון שקשה לך לפנות אליו, תוכל ליידע אותו באמצעות חבר או מכתב, ולקבל פיוס שירגיע את לבך אחת ולתמיד, או שתחליט שלא לומר מאומה ותעשה עבודה פנימית של פיוס, כמו שנרחיב בהמשך, עד שתסיר הקפידה מליבך ואז ישאר לך רק ליידע אותו על כך על מנת שיוכל להשלים תשובתו לשמים ולהיות זהיר להבא.

במקרה ב, בו הפוגע יודע שפגע [בפשיעה או אף במזיד²].

נקדים תחילה שבכל פגיעה יש שתי הרגשות קשות:

הראשונה - צער מעצם המקרה הלא נעים, כמו שמצוי בחוויות קשות אחרות; בושה, פחד, כאב, הפסד.

והשנייה - כעס והקפדה על האדם שעשה לי זאת.

שתי הרגשות קשות אלו טבען להתעורר ולצוף כל אימת שנזכרים בפגיעה אבל יש הבדל בדין: זכרון המקרה המכאיב עשוי להישאר בזיכרון האדם לעולם, ואיננו מצוּיִים לשכוח אותו. ואילו את רגשי הכעס וההקפדה אנו מצוּיִים להסיר מהלב.

לא ציינת בשאלתך ממה מתכווץ הלב בכל פעם שאתה נזכר - אם זה רק מזיכרון הרגע הקשה, אין זה נחשב שלא מחלת, אבל במידה ונשאר רגש של הקפדה על הפוגע, הרי שעדיין לא מחלת.

¹ ויש בזה שתי דרגות חיוב: אם קפידתך היא רבה עד כדי "שנאה"-הרי שמוטל עליך חיוב מצות עשה להוכיחו וזאת מהמקרא [ויקרא, יט, יז] לא תשנא את אחיך בלבבך [אלא] הוכח תוכיח וגוי, ואם קפידתך היא פחות מזה, הגם שאפשר שאין בזה חיוב מה"ת, מ"מ נראה פשוט שרצון התורה שתוכיחנו גם בזאת [כמבואר בקונטרס, חלק המחילה אות ב].

² כגון בשעת ריב.

ולענין חיובך למחול - כל עוד הפוגע לא פייס אותך, אינך חייב למחול. התנצלותו מן השפה ולחוץ איננה פיוס, ויש גדירים הלכתיים כיצד לפייס ולבקש מחילה: חובה גמורה עליו לפייסך על ידי שביע צער וחרטה אמיתית על מה שעשה לך, ויבקש סליחה בלשון תחנונים ולא רק כמטבע לשון ונימוס בלבד.

ומאידך עליך מוטל לפנות אליו ולספר לו על הפגיעה, כדי לתת לו הזדמנות לפייס אותך. אמנם אם תצליח למחול בלי פיוס, תזכה לקיום מאמר חז"ל [ר"ה יז]. הידוע: כל המעביר על מידותיו, מעבירים לו על כל פשעיו.

וראוי וכדאי לך לסלוח, כמובא במשנה ברורה [סי' רלט, ס"ק ח] בשם הגמרא: "גם ראוי למחול לכל מי שחטא כנגדו וציערו, ובזכות זה האדם מאריך ימים".

מקרה ג, בו הפוגע ניסה לפייס ולרצות, אך הלב ממאן למחול.

כאשר ההתנצלות נעשתה מכל הלב וכדין (שלוש פעמים ובנוכחות שלושה בני אדם! דבר שבזמננו קשה לעשות), כבר מוטל עליך החיוב להתפייס ולמחול.

במצב שתיארת, כי בגלל חוסר נעימות אמרת לו שסלחת עוד לפני שקיבלת פיוס כדין - יש כאן הטעיה מצידך. הרי מצד אחד אמרת בפיך "אני מוחל" ונתת לו את ההבנה שהוא כבר מלא את חובתו וזכה לתיקון שבין אדם לחבירו ואינו צריך עוד לפנות אליך במאומה, ומאידך בליבך נותרה הקפדה, והוא עלול מהטעיה זו להשאר לעולם ללא מחילתך על כך.

עליך ליידע אותו (אפשר גם באמצעות חבר או מכתב כני"ל), שלצערך עוד לא הצלחת לסלוח. **ולסיום,** ניכר שברצונך לנקות את הלב משיירי ההקפדה. כדאי שתתבונן מה תרוויח בכעס, ולעומת זאת מה תרוויח אם תמחל - שיימחלו עוונותיך [מלבד מה שע"י המחילה תשתפר הרגשתך]. ועצה טובה היא להתפלל על טובתו של הפוגע ושלא יענש בסיבתך, וההתעסקות במחשבה ובתפילה על טובתו תפעל למחות מליבך את ההקפדה.

ניתן לקבל את הקונטרס:

במייל m.hatshuva@gmail.com

וכן את הקונטרסים:

מעשה התשובה עם לפני השם תטהרו- בהירות במצות התשובה ובעבודת יום הכיפורים

דרך תשובה לנשים ונערות- הקבלה לעתיד עפ"י דברי הגר"י סלנטר [גם באנגלית]

[בשבוע זה בלבד (פר' כי תבוא תשפ"ד) ניתן לקנות את הקונטרסים בדוכני המכירה של בלוי בבתי הכנסת]

ניתן לקנות את כל הקונטרסים במקומות הבאים:

המחיר: מעשה התשובה עם לפני השם תטהרו-10 ש"ח, הריני מוחל-5 ש"ח,

דרך תשובה לנשים-5 ש"ח

התשלום רק באמצעות נדרים פלוס על שם: מפעלי תורה וחסד יבנה- פרויקט לחיזוק התשובה- 1. מעשה התשובה ועבודת יוה"כ 2. הריני מוחל 3. דרך תשובה לנשים ונערות

וכן באמצעות נדרים פון טל' 03-7630585 שלוחה 5447.

בני ברק

ביהכנ"ס נחלת משה, רח' הרב מלצר 36

ירושלים

גבעת שאול, משפ' הורן רח' כתב סופר 18 טל' 026523199

ישיבת מיר, הרב בצלאל טרוביץ

רמות, אונגוור 806 דירה 10 משפ' רוט 02-5868302, 0527664232

קרית ספר

בהכנ"ס קהילת משך חכמה [ע"י 053-315-2441]

ברכפלד, רח' רבי עקיבא 34 (קומה 2-) משפ' סטביצקי טל' 0548533501

בית שמש

הקריה החרדית, משפ' ברוכמן רח' אור שמח 8 דירה 7 טל' 0504117824

חפציבה, רח' בן איש חי 63 דירה 24 משפ' סירוטה טל' 02-8080045

רכסים

גבעה ב, רח' הנרקיסים 36 דירה 8 משפ' רוטשילד פל' 052-716-6896

אשדוד

רובע ג', קרית פוניבז', ביהכ"נ בית שמואל טל' 058-32-84174

רובע ז', ישיבת עטרת צבי באוהצה"ס.

נדפס על נייר שאין בו חשש חילול שבת ח"ו